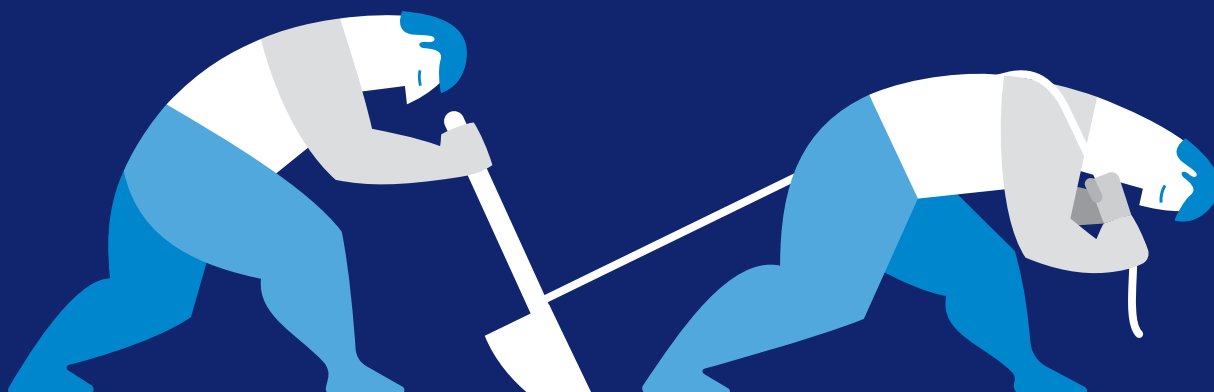

Veronika Hvozdíková – Ivan Lichner a kolektív

Kontradikcie vo vývoji zamestnanosti v SR

na pozadí demografických
a štruktúrnych zmien

**KONTRADIKCIE VO VÝVOJI ZAMESTNANOSTI V SR
NA POZADÍ DEMOGRAFICKÝCH
A ŠTRUKTÚRNYCH ZMIEN**

VERONIKA HVOZDÍKOVÁ – IVAN LICHNER A KOLEKTÍV

Bratislava 2018

VEDÚCI AUTORSKÉHO KOLEKTÍVU:

Ing. Veronika Hvozdíková, PhD.

Ing. Ivan Lichner, PhD.

AUTORI:

Ing. Gabriela Dováľová, PhD.

Ing. Boris Hošoff, PhD.

Ing. Martin Hudcovský, PhD.

Ing. Veronika Hvozdíková, PhD.

Ing. Ján Košta, CSc.

Ing. Ivan Lichner, PhD.

Mgr. Tomáš Miklošovič, PhD.

Ing. Karol Morvay, PhD.

Ing. Adrián Ondrovič, PhD.

Autori sú pracovníkmi Ekonomického ústavu SAV.

RECENZENTI:

Ing. Daniela Pobudová, PhD.

doc. Ing. Iveta Stankovičová, PhD.

JAZYKOVÁ REDAKTORKA: Zuzana Konečná

TECHNICKÉ SPRACOVANIE: Mária Lacková

Vedecká monografia je súčasťou riešenia projektu VEGA č. 2/0182/17 *Kontradikcie vo vývoji zamestnanosti na pozadí očakávaných demografických a štruktúrnych zmien v SR.*

TLAČ: VEDA, vydavateľstvo SAV

© Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied

Bratislava 2018

ISBN 978-80-7144-298-1

e-ISBN 978-80-7144-299-8

O B S A H

ÚVOD.....	9
I. FÁZA PRACOVNE NENÁROČNÉHO RASTU PREKONANÁ?	
1. OD VYSOKEJ NEZAMESTNANOSTI K NEDOSTATKU PRACOVNÝCH SÍL.....	13
1.1. ZOTAVOVANIE ZAMESTNANOSTI V POSLEDNÝCH ROKOCH VRCHOLILO.....	13
1.2. HISTORICKY ÚSPEŠNÉ OBDOBIE PRE ZNIŽOVANIE (I DLHODOBEJ) NEZAMESTNANOSTI	18
1.3. NAPĀTIE NA TRHU PRÁCE MOTIVOVALO PRÍLEV PRACOVNÍKOV SPOZA HRANÍC	22
2. KAPITÁLOVÁ VYBAVENOSŤ A ZAMESTNANOSŤ V SLOVENSKEJ EKONOMIKE: V SYMBIÓZE ČI V KONFLIKTE?.....	27
2.1. KAPITÁLOVÁ VYBAVENOSŤ, PRODUKTIVITA A PRÁCA: POHĽAD Z MAKROÚROVNE	28
2.2. VZŤAH ZMENY ZAMESTNANOSTI A ZMENY AKTÍV V PRIEMYSELE	32
3. NÁKLADY PRÁCE A ICH ZMENY SÚVISIACE S PRODUKTIVITOU A KOMPENZÁCIAMI ZAMESTNANCOV.....	41
3.1. FAKTORY RASTU HDP	41
3.2. VÝVOJ KOMPENZÁCIÍ A REÁLNEJ PRODUKTIVITY.....	42
3.3. ODVETVOVÁ PRODUKTIVITA A NÁKLADY PRÁCE	44
II. STARNUTIE POPULÁCIE – ADAPTÁCIA TRHU PRÁCE, REFORMA RODINNEJ POLITIKY ČI PRIESTOROVÁ MOBILITA AKO RIEŠENIA?	
4. PROJEKCIA PONUKY A DOPYTU SLOVENSKEHO TRHU PRÁCE S INDIKÁCIOU NEDOSTATKU PRACOVNÝCH SÍL.....	53
4.1. METODIKA.....	56
4.2. VÝSLEDKY A DISKUSIA.....	60
5. HLAVNÉ SMERY ZMIEN RODINNEJ POLITIKY AKO FAKTORA ZMIERNENIA STARNUTIA OBYVATEĽSTVA A ROVNOMERNEJŠIEHO VÝVOJA ZDROJOV PRACOVNÝCH SÍL V SLOVENSKEJ REPUBLIKE	69
5.1. HLAVNÉ VÝZVY DEMOGRAFICKÉHO VÝVOJA PRE ZMENU RODINNEJ POLITIKY	73
5.2. NARODENÉ DETI PODĽA VZDELANIA, VEKU A NÁRODNOSTI MATKY – ŠPECIFICKÉ VÝZVY PRE ZMENU RODINNEJ POLITIKY	79
5.3. TRENDY A TENDENCIE VÝVOJA VÝDAVKOV NA RODINNÚ POLITIKU OD ROKU 2004	88
5.4. MEDZINÁRODNÉ POROVNANIE VYBRANÝCH ASPEKTOV RODINNEJ POLITIKY	98
5.5. NÁMETY NA ZMENY RODINNEJ POLITIKY Z HĽADISKA ZVÝŠENIA PŔODNOSTI	109

6. MIGRÁCIA AKO SPOLOČENSKÝ JAV	113
6.1. GLOBÁLNE A HISTORICKÉ SÚVISLOSTI	113
6.2. MIGRÁCIA AKO RIEŠENIE DEMOGRAFICKEJ KRÍZY.....	117
6.3. SPEKTRUM DOPADOV PRACOVNEJ MIGRÁCIE	120
6.4. NÁRODOHOSPODÁRSKA POLITIKA A PRACOVNÁ MIGRÁCIA.....	127
LITERATÚRA	131

ZOZNAM GRAFOV

Graf 1.1	Vývoj nezamestnanosti v SR po roku 2000 v členení na krátkodobú a dlhodobú nezamestnanosť (v tis. osôb)	21
Graf 2.1	Krajiny EÚ podľa kombinácie úrovne fixných aktív na pracovníka a pridanej hodnoty na pracovníka (v tis. eur, 2013)	29
Graf 2.2	Vývoj podielu odvetví s vysokou kapitálovou náročnosťou na výstupe ekonomiky (v %)	31
Graf 2.3	Podiel strojov a zariadení na tvorbe hrubého fixného kapitálu (v %)	33
Graf 2.4	Krajiny EÚ podľa kombinácie priemernej ročnej zmeny objemu strojov a zariadení a zamestnanosti v priemysle medzi rokmi 2010 – 2015	35
Graf 2.5	Krajiny EÚ podľa kombinácie priemernej ročnej zmeny objemu strojov a zariadení a intelektuálnych aktív na pracovníka v priemysle medzi rokmi 2010 – 2015	36
Graf 2.6	Krajiny EÚ podľa kombinácie priemernej ročnej zmeny objemu intelektuálnych aktív a zamestnanosti v priemysle medzi rokmi 2010 – 2015	37
Graf 2.7	Zmena objemu zložiek intelektuálnych aktív na pracovníka v priemysle medzi rokmi 2010 – 2015	38
Graf 2.8	Podiel pracujúcich v odvetviach s vyššou úrovňou kapitálového vybavenia v priemyselnej výrobe SR	39
Graf 3.1	Faktory rastu HDP na Slovensku (v %, 2001 – 2017)	41
Graf 3.2	Pomer pridanej hodnoty a kompenzácií zamestnancov (2010 – 2018)	43
Graf 3.3	Priemerná absolútna odchýlka od priemerného rastu nákladov práce, LCI (v %)	48
Graf 4.1	Zmena počtu pracujúcich (VZPS), zmena počtu pracujúcich zo zahraničia a miera nezamestnanosti (VZPS) v SR	53
Graf 4.2	Vývoj podielu pracujúcich zo zahraničia, LFS	54
Graf 4.3	Vývoj počtu zahraničných pracujúcich na Slovensku ku koncu roku	55
Graf 4.4	Vývoj miery nezamestnanosti vo vybraných krajinách, LFS	56
Graf 4.5	Vývoj zamestnanosti podľa odvetví	60
Graf 4.6	Vývoj nahradzovacieho dopytu podľa odvetví	61
Graf 4.7	Porovnanie vývoja dopytu a ponuky na slovenskom trhu práce	62
Graf 4.8	Vývoj počtu pracujúcich podľa dosiahnutého vzdelania	63
Graf 4.9	Vývoj počtu absolventov podľa stupňa dosiahnutého vzdelania	64

Graf 4.10	Priemerný ročný dopyt (expanzný a nahradzovací) a ponuka (absolventi) po pracovníkoch so stredoškolským vzdelaním podľa odborov vzdelania (2018 – 2022)	65
Graf 4.11	Priemerný ročný dopyt (expanzný a nahradzovací) a ponuka (absolventi) po pracovníkoch s vysokoškolským vzdelaním podľa odborov vzdelania (2018 – 2022)	66
Graf 4.12	Vývoj počtu pracujúcich zo zahraničia podľa stupňa vzdelania (mesačné údaje)	67
Graf 5.1	Vývoj počtu živonarodených a zomrelých na Slovensku	73
Graf 5.2	Vývoj úhrnnej plodnosti vo vybraných krajinách EÚ	74
Graf 5.3	Občania Slovenska trvalo žijúci v zahraničí (k 1. januáru 2014 a 2017)	76
Graf 5.4	Adolescentná pôrodnosť (15- až 19-ročných matiek); počet živonarodených detí na tisíc žien tejto vekovej skupiny	80
Graf 5.5	Priemerný vek matky pri prvom pôrode (v rokoch)	84
Graf 5.6	Podiel narodených detí podľa stupňa vzdelania matky (%)	85
Graf 5.7	Poradie narodených detí podľa národnosti matky	86
Graf 5.8	Vývoj výdavkov na rodinnú politiku (% z HDP a PPS/obyvateľa)	89
Graf 5.9	Vývoj výdavkov na hlavné druhy rodinných dávok (v mil. eur, bežné ceny)	90
Graf 5.10	Vývoj podielov rodinných dávok na súčte hlavných druhov rodinných dávok	91
Graf 5.11	Peňažná pomoc domácnostiam s deťmi v priemere na osobu za rok (v eurách)	94
Graf 5.12	Podiel peňažnej pomoci rodinám s deťmi z celkových čistých príjmov domácnosti na osobu/rok (%)	95
Graf 5.13	Medzinárodné porovnanie miery zaradenia do inštitucionálneho predškolského vzdelávania detí vo veku 3 až 5 rokov (2016)	106
Graf 5.14	Financovanie opatrení rodinnej politiky (% HDP, 2013)	107
Graf 6.1	Medzinárodní migranti v rokoch 1970 až 2015	114
Graf 6.2	Počet think-tankov pracujúcich na téme migrácie a publikujúcich v angličtine v rokoch 1970 až 2015	115
Graf 6.3	Počet akademických článkov a kníh s témou migrácie a emigrácie v databáze Scopus v rokoch 2000 až 2016	116

ZOZNAM TABULIEK

Tabuľka	2.1	Zamestnanosť v odvetviach s vyššou úrovňou kapitálovej vybavenosti	30
Tabuľka	2.2	Pridaná hodnota v odvetviach s vyššou úrovňou kapitálovej vybavenosti	30
Tabuľka	3.1	Zmena kompenzácií a reálnej produktivity za hodinu vo vybraných krajinách EÚ (v %, 2008 a 2017)	42
Tabuľka	3.2	Rast produktivity a zamestnanosti v SR, vybrané ekonomické činnosti (priemer 2010 – 2016)	45
Tabuľka	4.1	Agregácia vzdelanostných skupín v aplikovanom modeli	57
Tabuľka	4.2	Agregácia odvetví podľa klasifikácie NACE Rev. 2 v aplikovanom modeli	57
Tabuľka	4.3	Index nesúladu medzi dopytom a ponukou na trhu práce (priemer rokov 2018 – 2022)	66
Tabuľka	5.1	Terajší a ideálny počet detí v rodine (ženy vo veku 25- až 39-ročné)	79
Tabuľka	5.2	Adolescentná pôrodnosť; počty živonarodených detí matkám vo vekovej skupine 15- až 19-ročných a ich podiel z celkového počtu živonarodených detí v SR	81
Tabuľka	5.3	Vývoj priemerného poradia narodených detí matkám v dvoch najmladších päťročných vekových skupinách v SR	83
Tabuľka	5.4	Vývoj podielov rodín podľa počtu detí (počítané z rodinných prídavkov)	93
Tabuľka	5.5	Kompenzácia poklesu priemerných príjmov v rodine prostredníctvom rastu peňažnej pomoci zo strany štátu z titulu 2. dieťaťa (v priemere na osobu za rok)	97
Tabuľka	5.6	Zákonné ustanovenia o materskej dovolenke vo vybraných krajinách (2016)	103
Tabuľka	5.7	Zákonné ustanovenia o platenej rodičovskej dovolenke a starostlivosti o dieťa vo vybraných krajinách (2016)	104
Tabuľka	5.8	Miera zamestnanosti žien (v %) podľa počtu detí vo veku 0 – 14 rokov (2014)	108
Tabuľka	6.1	Vybrané údaje o populácii a o plodnosti krajín EÚ za obdobie 1993 až 2016	119

Úvod

Publikácia Kontradikcie vo vývoji zamestnanosti v SR na pozadí demografických a štruktúrnych zmien predstavuje prvý ucelený výstup zhrňujúci priebežné výsledky z úvodných dvoch výskumných etáp projektu VEGA č. 2/0182/17 „Kontradikcie vo vývoji zamestnanosti na pozadí očakávaných demografických a štruktúrnych zmien v SR“. Cieľom uvedeného projektu je nielen hodnotiť, ale i predvídať modifikácie kvalitatívnej a kvantitatívnej stránky zamestnanosti determinované predovšetkým očakávanou zmenou demografickej štruktúry slovenskej populácie a zmenami v charaktere ekonomických činností. V tomto rámci má projekt ambíciu ponúknuť návrhy na adaptáciu inštitucionálnych podmienok tak, aby reflektovali i budúce trendy, ktoré zmenia pohľad na tradičné problémy slovenského trhu práce.

Prvý tematický blok sleduje vývoj zamestnanosti na makroúrovni – kým v minulosti sme hovorili o fáze „pracovne nenáročného rastu“, keď počas úspešných „predkrízových“ rokov ani solídne tempá hospodárskeho rastu nezabezpečili uspokojivý dodatočný rast zamestnanosti, dnes sme svedkami takej dynamiky rastu zamestnanosti, ktorá sa nebývalým spôsobom priblížila tempám rastu produkcie. Nová situácia mení pohľad na vzácnosť pracovnej sily, prináša implikácie (o. i.) pre vývoj kompenzácií zamestnancov, či vyúsťuje v dovedy nepredstaviteľné zrýchlenie pracovnej imigrácie.

Prvá kapitola prezentuje detailnejší chronologický pohľad na vývoj zamestnanosti a nezamestnanosti v SR so zameraním sa na obdobie zotavovania sa trhu práce po recesii v roku 2009, zastavuje sa pri niektorých kľúčových momentoch tohto „prerodu“ od vysokých mier nezamestnanosti po nedostatok pracovnej sily.

Zaujímavé parciálne vysvetlenie ponúka hneď druhá kapitola, keď upozorňuje na to, že v období prekonávania recesie existovala v slovenskej ekonomike preukázateľná symbióza medzi zvyšovaním kapitálového vybavenia a rastom zamestnanosti, keď kapitálové vybavenie nepôsobilo ako substitút práce, ale, naopak, činnosti s vyšším kapitálovým vybavením pracovnú silu skôr priťahovali. Sofistikovanosť výroby a vybavenosť ľudskej práce intelektuálnymi aktívami však ostávajú „slabým miestom“ vývoja produkcie, kapitola poukazuje aj na ďalšie odchýlky vo vývoji kapitálovej vybavenosti, resp. jej vzťahu k zamestnanosti v slovenských podmienkach.

Prvý tematický blok uzatvára tretia kapitola, ktorá sleduje vzťah kompenzácií zamestnancov a produktivity práce a vzťah zamestnanosti a nákladov práce, ktoré v medzinárodnom prostredí predstavujú významný prvok (cenovej) konkurencieschopnosti. Dôležitou časťou je odvetvový pohľad, kde je vývoj odvetvovej produktivity porovnávaný so zmenou zamestnanosti v danom odvetví; výsledky odkrývajú, že rast zamestnanosti sa v posledných rokoch koncentroval v odvetviach s relatívne nižšou produktivitou.

Druhý tematický blok reaguje priamo na implikácie prebiehajúceho procesu starnutia slovenskej populácie pre trh práce. Následky úbytku pracovnej sily (ten je v niektorých vekových kohortách produktívnej populácie jasne badateľný už dnes) ekonomika čiastočne absorbuje prirodzene, pre efektívnejšiu adaptáciu však bude vhodné pristúpiť k aktívnejšiemu cieleniu politik.

Úvodom bloku štvrtá kapitola približuje práve budúci vývoj dopytovej a ponukovej strany trhu práce s využitím vlastnej prognózy. Výsledky projekcie zrejším spôsobom poukazujú na očakávaný dlhodobý previs dopytu (expanzného a nahradzovacieho) nad prítokom absolventov na trh práce z dôvodu negatívneho demografického vývoja. Výsledky obsahujú analýzu potreby nahrádzania pracovníkov podľa odvetví, odhad dopytu a ponuky podľa odborov vzdelania vyúsťujú v pravdepodobnú potrebu (ďalšieho) prílevu pracovníkov zo zahraničia.

Samozrejme, efektívnejším prístupom než kompenzovať následky demografickej zmeny je negatívne demografickému vývoju predísť. To je možné len zmenou rodinného správania, piata kapitola preto prináša komplexný a najmä kritický pohľad na rodinnú politiku vrátane námetov na jej modifikáciu s cieľom zvýšenia pôrodnosti. V kapitole sú obsažnejším spôsobom identifikované výzvy pre reformu rodinnej politiky s ohľadom na slovenské osobitosti (práve tie robia prezentovanú stať unikátnou), medzinárodné porovnanie slúži ako zdroj dodatočných námetov.

Napokon posledná šiesta kapitola prezentuje širší kontext nielen pracovnej migrácie, ale migrácie vôbec, ako javu kvantitatívne aj kvalitatívne mimoriadne citlivého. Rozbor komplexnosti dôsledkov migrácie dopĺňa jej predstavenie z pohľadu politickej ekonómie, ilustrujú sa teda jej endogénne a exogénne motívy aj nespontánneho charakteru.

Za autorský kolektív zostavovatelia publikácie

I.

**FÁZA PRACOVNE
NENÁROČNÉHO RASTU
PREKONANÁ?**

1. OD VYSOKEJ NEZAMESTNANOSTI K NEDOSTATKU PRACOVNÝCH SÍL

Vývoj zamestnanosti na Slovensku v období od hospodárskej krízy z roku 2008 po súčasnosť vykazoval rôzne zaujímavosti odrážajúce sa v zmenách štruktúrnych charakteristík pracovnej sily (napr. spočiatku výrazný nárast samozamestnávania, neskôr až prekvapivý pokles dlhodobej nezamestnanosti, ktorá bola už chronickým problémom slovenského trhu práce, až po neštandardné zrýchlenie prílevu zahraničných pracovníkov). Tieto „pokrízové“ zmeny boli sprevádzané dlhodobými procesmi, ktoré napredovali bez ohľadu na hospodárske výkyvy (starnutie pracovnej sily, zvyšovanie jej kvalifikácie). Zaujímavým však bol i samotný obrat vo vývoji zamestnanosti (a nezamestnanosti), keď po strastiplných rokoch nejednoznačného vývoja prichádza historicky najúspešnejšie obdobie na poli zamestnanosti v ére samostatnej SR. Úvodná kapitola monografie prináša základný prehľad vývoja zamestnanosti a nezamestnanosti v SR v posledných rokoch, prevedie nás chronologicky postupným úspechom v tejto oblasti vývoja trhu práce, so zastávkami pri niektorých dôležitých momentoch, ktoré bližšie vysvetľujú pozadie vzniku situácie prechodu od významného pokrízového nárastu nezamestnanosti po potrebu dopĺňania domácej pracovnej sily zahraničnými zdrojmi (momenty ako nárast počtu nezamestnaných, ktorí ešte nikdy nepracovali, nezamestnanosť mladých, obrat vo vývoji dlhodobej nezamestnanosti a skracovanie dĺžky trvania nezamestnanosti, pozitívne vnímaný silnejší rast zamestnanosti v službách, významný nárast podielu pracujúcich v počte ekonomicky aktívnych či zvyšovanie ekonomickej aktivity vôbec až po bezprecedentný nárast prílevu zahraničných pracovníkov na slovenský trh práce atď.).

1.1. Zotavovanie zamestnanosti v posledných rokoch vrcholilo

K obnove zamestnanosti dochádzalo po recesii v roku 2009 len veľmi pozvoľna, zamestnanosť zaostávala za rýchlejšim zotavovaním produkcie, nezodpovedala dynamike obnovy rastu HDP. Kým pokles produktu pretrval jeden rok (do posledného štvrtého roka 2009), pokles zamestnanosti pokračoval dlhšie; k pokrízovej obnove zamestnanosti začalo dochádzať až koncom roka

2010. (Ide o štandardný jav, keď po výraznom výkyve vo vývoji produkcie dochádza najprv k zvýšeniu efektivity, čerpaniu zásob a pod., s opätovným otváraním pracovných miest sa obvykle vyčká). Optimistický rast zamestnanosti sa však v priebehu roka 2011 postupne schladzoval a po dvoch rokoch slabej obnovy sa aj pod vplyvom obáv z druhej vlny hospodárskej krízy ku koncu roka 2012 zastavil.¹ V tom období, teda i plné tri roky po prekonaní recesie, tak bolo na Slovensku stále o 150-tisíc pracujúcich menej než v predkrízovom poslednom štvrtroku 2008.²

Nasledujúci rok 2013 chabý vývoj na poli zamestnanosti len podčiarkol, medziročná zmena počtu pracujúcich bola v priemere za rok 2013 priam symbolicky nulová. K viditeľnému zlepšeniu napokon došlo v roku 2014, keď sa rast zamestnanosti nielen obnovil, ale v priebehu roka citelne zrýchľoval a ku koncu roka vyvrcholil až prekvapivým 2,6 % tempom. Prekvapivým z pohľadu vzťahu medzi rastom zamestnanosti a rastom HDP, resp. produkcie či pridanej hodnoty – rast outputu totiž nedosahoval tempá, pri akých v minulosti dochádzalo k vyvolaniu rastu zamestnanosti, a to ani keď prihlíadneme na štandardné časové omeškanie rastu zamestnanosti za rastom produktu. Podobným tempom ako ku koncu 2014 rástla zamestnanosť konzistentne i ďalej v priebehu roka 2015.

V roku 2015 sa špekulovalo, či sa pod tento prvý pokrízový trvalejší solídny rast zamestnanosti nepodpísalo zrýchlené dočerpávanie prostriedkov z programov štrukturálnych fondov („dočerpávanie eurofondov“) pred koncom programového obdobia. Skutočne, odhad vplyvu politiky súdržnosti na rast zamestnanosti použitím ekonometrického modelu HERMIN (Radvanský a kol., 2016) potvrdil predpoklad nezanedbateľného vplyvu na tvorbu dodatočných pracovných miest v rokoch 2014 – 2015. Udržateľnosť takto vytvorených pracovných miest sa odhadovala na 33 %. Štatistické ukazovatele produkcie a investičnej aktivity však potvrdzovali, že vývoj reálnej ekonomiky bol skutočne priaznivý pre vytváranie nových pracovných miest. Môžeme

---

¹ Hovoríme o medziročnej dynamike zmeny zamestnanosti vyjadrenej počtom pracujúcich (podľa Štatistického úradu SR), kde je v jednotlivých kvartáloch rokov 2011 i 2012 badateľné spomaľovanie a zastavenie rastu.

² Vtedajšie obavy z vývoja zamestnanosti ku koncu roka 2012 dokresľuje fakt, že počet pracujúcich sa po dvojročnom miernom raste opäť znížil k pomyselní hranici 2,3 milióna osôb, pod ktorú sa prepadol od roku 2006 len raz, a to bezprostredne po recesii, teda na začiatku roka 2010. Zhoršenie vo vývoji zamestnanosti sa vtedy pripisovalo čiastočne na vrub novelizácie Zákonníka práce (sprisnenie definovania závislej práce, zvýšenie nákladov zamestnávateľa, obmedzenia dovtedy možných rozhodnutí zamestnávateľa). Okrem nadobudnutia účinnosti tejto novely k januáru 2013, v roku 2013 sa zmenilo i postavenie tzv. „dohodárov“ z hľadiska odvodových povinností.

teda konštatovať, že za zlomom vo vývoji zamestnanosti sme mohli hľadať najmä zvýšenie investičnej aktivity a rozmach v kľúčových sektoroch, teda zlepšenie ekonomickej aktivity badateľné už v roku 2015. Pozitívne nálady v ekonomike dokladoval i vývoj indikátora ekonomického sentimentu. Ako dodatočné faktory pôsobili i nárast zamestnanosti vo verejných odvetviach, posilnená politika zamestnanosti, čiastočne i zmeny v metodike výpočtu zamestnanosti. Zlepšenie situácie na trhu práce, vrátane rastu miezd, napomohlo rastu domácej spotreby, čo v prostredí nízkej inflácie položilo základy pre ďalšie posilňovanie domáceho dopytu. Už vtedy boli badateľné signály, že rizikom ďalšieho vývoja bude skôr nedostatok domácej pracovnej sily (najvýraznejšie rástla zamestnanosť v najvyšších vekových skupinách; najstarších pracovníkov pribudlo na trhu práce v podstatne väčšom rozsahu než v predošlom období).

Ešte o niečo vyššie tempo rastu zamestnanosti sme zaznamenali i v roku 2016. Práve roky 2015 – 2016 prispeli k úplnej obnove zamestnanosti (návrat k predkrízovým hodnotám), len za tieto dva roky pribudlo v ekonomike 130-tisíc pracujúcich. Nešlo pritom o vplyv demografického faktora, početnosť produktívnej populácie klesala, naopak, rástol počet ekonomicky aktívnych. V druhej polovici roka 2016 už padali historické rekordy v rozsahu zamestnanosti v SR; v treťom štvrtroku prekonal počet pracujúcich pomyselnú hranicu 2,5 milióna osôb; celoročný priemerný údaj prekročil dovtedajšie maximum v histórii samostatnosti (dosiahnuté v roku 2008) o 58-tisíc osôb. Silnejúci dopyt po pracovnej sile narážal na nepriaznivý demografický trend – úbytok produktívnej populácie. To motivovalo nielen vstup starších osôb na trh práce, ale i zamestnávajúce osôb z obvykle znevýhodnených skupín – k poklesu nezamestnanosti v tom roku prispeli takmer výlučne kategórie dlhodobozamestnaných. Napätie na trhu práce len podporovalo ďalší rast mzdy, celkovo táto situácia pravdepodobne prispela k rozhodnutiu osôb mimo pracovného trhu zamestnať sa a k zvýšeniu miery ekonomickej aktivity, ktoré sme mohli pozorovať.

Počet ekonomicky aktívnych osôb rástol piatym rokom za sebou, z toho v rokoch 2014 – 2016 vďaka tomu, že rast počtu pracujúcich prevyšoval pokles počtu nezamestnaných. Práve v roku 2016 tento rast vrcholil. Naopak, početnosť produktívnej populácie³ kulminovala v roku 2010 a od toho času sa znižovala. K rastu ekonomickej aktivity síce prispela i vyššia angažovanosť osôb v dôchodkovom veku (zamestnanie sa časti poproduktívnej populácie),

---

³ Osoby v produktívnom veku definovanom ako 15 – 64 rokov, údaje podľa ŠÚ SR.

ale len v malej miere. V skutočnosti sa najviac zvýšila početnosť ekonomicky aktívnych v preddôchodkovom veku (v členení na 5-ročné vekové skupiny sme sledovali nárast počtu ekonomicky aktívnych vo veku 55- až 59-ročných za desať rokov až o 120-tisíc). Naopak, vo všetkých vekových kategóriách do 35 rokov počet ekonomicky aktívnych klesal. To zodpovedá i trendu starnutia pracovnej sily. Očistenie o demografický faktor (prírastky/úbytky v celkovej populácii daného veku) potvrdil, že k zvýšeniu ekonomickej aktivity prispeli najviac osoby vo veku 55 až 60 rokov.

Zaujímavou štruktúrnou zmenou bolo v roku 2016 i to, že k rastu celkovej zamestnanosti prispeli vybrané odvetvia služieb⁴ vo väčšej miere než štandardný pokrízový „ťahúň“ rastu zamestnanosti priemysel so stavebníctvom dokopy. Výraznejší príspevok odvetví služieb síce môže mať negatívne implikácie pre tempo rastu nominálnej mzdy (obvykle odvetvia s relatívne nižšou pridanou hodnotou a produktivitou, než je dosahovaná v priemysle), má však potenciálne priaznivejší vplyv na rast a zachovanie zamestnanosti (nižšia miera nahrádzania práce), čo vytvára predpoklad na stabilnejší vývoj zamestnanosti i pri nižších tempách hospodárskeho rastu.

Priaznivý vývoj parametrov trhu práce pokračoval i v roku 2017, opäť sa prepisovali rekordy z predchádzajúceho roka. Kým len 4 roky predtým sme pri príležitosti dvadsaťročnice slovenskej samostatnosti museli konštatovať, že miera zamestnanosti napriek úspešnému obdobiu v rokoch pred krízou dosahovala (v 2013) identickú hodnotu ako v počiatkoch samostatnosti (59,9 %), v roku 2017 bola už nielen o 6 p. b. vyššia, ale dokonca o 4 p. b. vyššia ako v dovtedy najúspešnejšom roku 2008. Priemerný ročný údaj o počte pracujúcich prekročil v roku 2017 hranicu 2,5 milióna osôb, k čomu došlo po prvýkrát v histórii (ak hovoríme o celoročnom priemere). Pohľad na dynamiku vývoja zamestnanosti však ukázal, že v porovnaní s predošlými dvoma rokmi došlo predsa len k spomaleniu, tempo rastu na úrovni 1,5 % bolo takmer len polovičné v porovnaní s rokom 2016. Z hľadiska dynamiky rastu celkovej zamestnanosti však neboli ani roky 2015 – 2016 najúspešnejšie, prvenstvo si stále zachovalo obdobie tesne pred krízou, keď celková zamestnanosť rástla viac ako 3 % tempom. Počas troch rokov pred recesiou (2006 – 2008) bol slovenský trh práce schopný absorbovať podobný dodatočný počet pracujúcich, ako za šesť rokov pokrízového zotavovania sa zamestnanosti (prírastok

---

⁴ Medziročný prírastok zamestnanosti vo vybraných trhových službách, informáciách a komunikáciách, predaji motorových vozidiel a stravovacích a ubytovacích zariadeniach predstavoval 22-tisíc osôb, čo bolo v roku 2016 viac než rast zamestnanosti v priemysle a stavebníctve dohromady.

218-tisíc pracujúcich v troch rokoch pred recesiou v porovnaní s 215-tisíc pracujúcich osôb po nej). V čom je však táto situácia nová, je to, že k návratu k predkrízovej dynamike rastu zamestnanosti teraz došlo pri už aj tak rekordne vysokých absolútnych počtoch pracujúcich a zároveň pri zrýchlení úbytku populácie v niektorých produktívnych vekových kohortách. Už ani pri čo najväčšom tlaku na rast ekonomickej aktivity nebola ponuka práce v niektorých profesiách a odvetviach postačujúca.

Skutočne, v roku 2017 došlo k zastaveniu rastu počtu ekonomicky aktívnych. To môže znamenať ochladenie dopytu po práci, nahrádzanie práce, resp. domácej pracovnej sily inými zdrojmi, ale i to, že čerpanie dodatočnej sily z radov neaktívnych narazilo na svoje limity. Nešlo pritom o vplyv dlhšieho zotrávania vo vzdelávaní (rast počtu vysokoškolsky vzdelaných osôb), pretože i keď definujeme produktívnu populáciu vekovým intervalom 25 – 64 rokov, zisťujeme, že k úbytku populácie tohto veku dochádzalo už tretí rok po sebe (ako sme uviedli vyššie, k úbytku produktívnej populácie definovanej ŠÚ SR vekom 15 – 64 rokov dochádza od roku 2010). Napätie na trhu práce indikoval i podiel pracujúcich na ekonomicky aktívnych, ktorý stúpil na rekordných 92,3 % (na začiatku pokrízovej obnovy zamestnanosti to bolo 85,9 %). Tento podiel rástol i ďalej od začiatku roka 2018. V štruktúre aktívnej populácie teda pracujúci výrazne dominujú nad tými, ktorí si aktívne hľadajú prácu.

Keďže vývoj v kľúčových odvetviach priemyslu ani v prvej polovici 2018 nenaznačoval ochladenie ekonomickej aktivity, spomalenie rastu zamestnanosti môže byť skôr následkom vysokej porovnávacej základne predchádzajúcich dvoch rokov, efektu dočerpávania štrukturálnych fondov, o ktorom sme hovorili, a nedostatku domácej pracovnej sily. To by potvrdzoval i nárast neobsadených hlásených voľných pracovných miest, odvetvia priemyslu nahlásili v roku 2017 o 33 % voľných miest viac než rok predtým. Podobne tiež i ubytovacie a stravovacie služby či obchod. Postupne sa tak selektovali odvetvia, kde bol neuspokojený dopyt po pracovnej sile najväčší. V neposlednom rade nedostatok pracovníkov dokresľovali i migračné štatistiky. Štatistiky krátkodobej pracovnej migrácie Slovákov do zahraničia ukázali, že vo všetkých krajoch s výnimkou troch s vysokou zamestnanosťou, sa počty dochádzajúcich za prácou do zahraničia znížili. Pritom najviac osôb prestalo dochádzať za prácou v krajoch, kde bola dovtedy miera nezamestnanosti v SR najvyššia. Ešte preukaznejšími sú štatistiky pridelených pracovných povolení pre pracujúcich z tretích krajín a počty osôb prichádzajúcich na Slovensko za prácou z krajín EÚ (tejto téme sa budeme venovať podrobnejšie).

Trend rastu zamestnanosti pretrval i v prvej polovici roka 2018, naďalej však pri spomaľujúcom tempe (1,2 % v prvom polroku 2018 v porovnaní s 1,5 % tempom v roku 2017 a 2,8 % tempom v roku 2016). V prvom polroku 2018 tak bolo v ekonomike približne o 30-tisíc pracujúcich viac ako v rovnakom období 2017 (počet pracujúcich sa v druhom kvartáli 2018 vyšplhal na úroveň 2 556 000). Podobný vývoj sa dá očakávať i v najbližšom období.

1.2. Historicky úspešné obdobie pre znižovanie (i dlhodobej) nezamestnanosti

V dôsledku dosahov hospodárskej krízy na slovenskú ekonomiku a trh práce pribudlo na Slovensku medzi rokmi 2008 a 2010 približne 130-tisíc nezamestnaných (VZPS), pokrízový vrchol rozsahu nezamestnanosti dosiahnutý v roku 2010 predstavoval hodnotu približne 390-tisíc osôb. Ešte aj v rokoch 2010 a 2011 citeľne rástol počet nezamestnaných, ktorí ešte nikdy nepracovali. Tento trend pokračoval i v roku 2012, keď v poslednom štvrtroku po prvýkrát od roku 2005 ich počet prekročil hranicu 100-tisíc. Predstavovali vtedy štvrtinu všetkých nezamestnaných. Tento jav zodpovedal nárastu nezamestnanosti mladých, príchod recesie totiž zastavil trend výraznej konverencie v miere nezamestnanosti osôb do 25 rokov k priemeru EÚ. (V období medzi rokmi 2000 až 2008 klesla miera nezamestnanosti v tejto vekovej kategórii z hodnoty nielen najvyššej v EÚ – takmer 40 %, ale viac ako dvojnásobne prekračujúcej európsky priemer, takmer až na priemernú úroveň zaznamenanú v krajinách Únie.) Recesia v slovenskej ekonomike ukázala, že z hľadiska príležitosti zamestnať sa boli práve najmladšie ročníky najviac ohrozenou skupinou, o čerstvých absolventov trh nejavil veľký záujem. K tomu sa pridružil dlhotrvajúci problém vysokej nezamestnanosti nízkokvalifikovaných osôb a čím viac času od recesie ubehlo, tým viac sa predlžovalo zotrvanie bez práce u najviac rizikových skupín.

Výsledkom bolo, že dlhodobá nezamestnanosť rástla, zvyšovala svoj podiel na celkovej nezamestnanosti (ešte v roku 2009 predstavoval jej podiel na celkovej nezamestnanosti približne polovicu). Trend zvyšovania podielu dlhodobej nezamestnanosti sa zastavil už v roku 2012, keď krátkodobé zhoršenie situácie na trhu práce (obavy z druhej vlny krízy) spôsobili, že v roku 2012 najrýchlejšie pribúdalo osôb nezamestnaných kratšie ako 1 mesiac. Nárast

dlhodobej nezamestnanosti⁵ bol v roku 2012 v skutočnosti ešte stále následkom prepadu zamestnanosti bezprostredne po recesii dva roky predtým. O tom svedčila zmena štruktúry vnútri skupiny dlhodobo nezamestnaných – osôb nezamestnaných dlhšie ako rok, ale kratšie ako dva roky ubúdalo, zvyšoval sa len počet osôb nezamestnaných dlhšie než dva roky. Dĺžka zotrvania v nezamestnanosti sa teda predlžovala. Tomu zodpovedalo i predĺženie lehoty evidencie nezamestnaných uchádzačov o prácu na úradoch práce (i keď ide o inú metodiku, než VZPS), tá sa v roku 2012 o málo predĺžila, na 14 mesiacov. Ešte vypuklejší bol tento jav v roku 2013, keď už pribúdalo len krátkodobo nezamestnaných (VZPS), uchádzači o zamestnanie sa však zdržali v registroch úradov práce ešte dlhšie (v priemere 17,4 mesiaca).

Po kolísavom vývoji v rokoch 2011 – 2013 až v poslednom štvrtroku 2013 začal počet nezamestnaných kontinuálne klesať (nepretržitý medziročný pokles). Citelnejšie zmenšenie skupiny nezamestnaných priniesol až rok 2014, stále ich však bolo o 100-tisíc viac než pred krízou. Miera evidovanej nezamestnanosti sa vtedy stále pohybovala takmer na úrovni 13 %. Následne v roku 2015 zo skupiny nezamestnaných (podľa VZPS) ubudlo ďalších 44,4 tisíc osôb, tentoraz už najrýchlejšie a výrazne klesala dlhodobá nezamestnanosť – zmenšenie skupiny dlhodobo nezamestnaných o 43,9 tisíc osôb bolo vlastne veľmi podobné uvedenému celkovému poklesu nezamestnanosti. Podiel nezamestnanosti v trvaní viac ako 1 rok na celkovej nezamestnanosti sa vďaka tomu znížil zo 67 % na 62 %, stále teda predstavovala podstatnú časť celkovej nezamestnanosti na Slovensku. To, že v roku 2015 už dochádzalo k nielen štatistickému skracovaniu trvania dĺžky nezamestnanosti, potvrdzovala i priemerná dĺžka evidencie uchádzačov o zamestnanie na úradoch práce – tá sa skrátila zo 17,4 na 16 mesiacov.

Tempo poklesu nezamestnanosti sa v roku 2016 ešte zrýchlilo, opäť ako v predošlom roku, najviac k tomu prispeli dlhodobo nezamestnaní. Početnosť skupiny osôb nezamestnaných dlhšie ako rok a kratšie ako 2 roky sa zmenšila o 30 % a početnosť najväčšej skupiny nezamestnaných, tých, čo sú bez práce dlhšie ako 2 roky, sa znížila o 20 %. Krátkodobá nezamestnanosť sa zmenšila len minimálne,⁶ výsledkom čoho ďalej klesal podiel dlhodobej nezamestnanosti na celkovej (na 56,6 %). Celkovo bolo v ekonomike stále o 8,5 tisíc

---

⁵ Nárast v absolútnych hodnotách, jej podiel na celkovej nezamestnanosti sa oproti roku 2011 nemenil v dôsledku rýchlejšieho tempa rastu krátkodobej nezamestnanosti.

⁶ Mohlo to byť signálom, že trh práce bol už dynamickejší a flexibilnejší, dôsledkom čoho sa prítoky a odtoky krátkodobo nezamestnaných vyrovnávali.

nezamestnaných viac ako v najúspešnejšom roku 2008. Stále relatívne vysokú mieru celkovej nezamestnanosti (i keď už pod hranicou 10 %, podľa oboch metodík, evidovaná nezamestnanosť aj VZPS) možno do značnej miery pripísať na vrub nezamestnanosti mladých – osoby mladšie ako 30 rokov tvorili zhruba tretinu celej nezamestnanosti a zároveň najmladšie ročníky dosahovali najvyššie miery nezamestnanosti. Zmenšenie dlhodobej nezamestnanosti sa opäť prejavilo aj na skrátení priemernej dĺžky evidencie uchádzačov o zamestnanie, a to v podstatne väčšom rozsahu ako rok predtým. Priemerná dĺžka evidencie sa skrátila zo 16 na 12,9 mesiaca, teda na dĺžku blízko nad hranicou definície dlhodobej nezamestnanosti (1 rok). Pod hranicou jedného roka sa priemerná dĺžka evidencie uchádzačov pohybovala v rokoch 2005 – 2009.

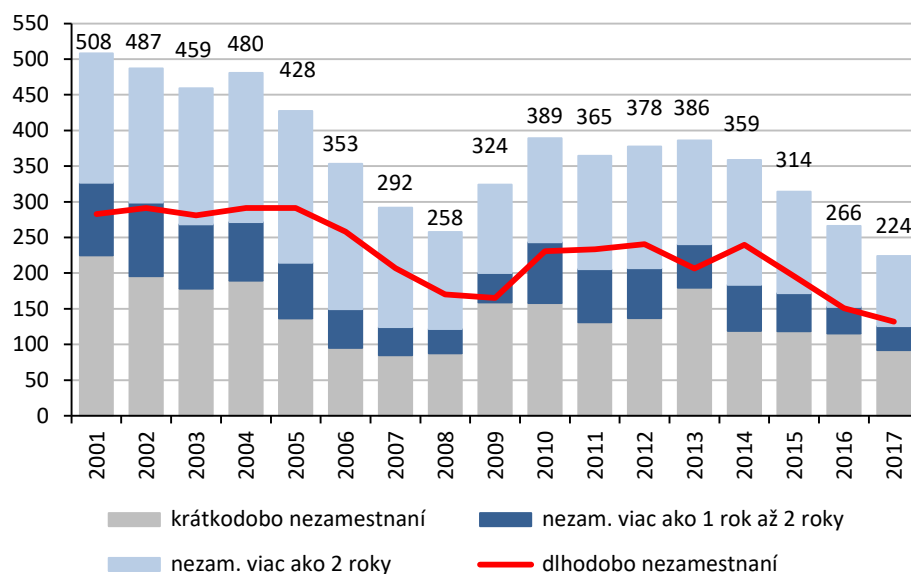
Úspech v znižovaní nezamestnanosti v rokoch 2015 – 2016 sa prejavil i na európskom porovnaní. Kým v roku 2010, keď nezamestnanosť v SR vrcholila, bola hodnota miery nezamestnanosti v SR (14,5 %) takmer o 5 p. b. vyššia, než bol európsky priemer, v roku 2016 presahovala európsky priemer už len o niečo viac ako 1 p. b., a bola dokonca nižšia než bol priemer eurozóny. Ešte pozitívnejšie vyznieva vývoj samotnej dlhodobej nezamestnanosti. V tej totiž Slovensko až v roku 2012 stratilo svoje desať rokov trvajúce európske prvenstvo, následné zníženie z vtedajšej hodnoty (9,4 % aktívnej populácie, rok 2012) na 5,8 % v roku 2016 bolo v danom období tretím najvýraznejším poklesom dlhodobej nezamestnanosti z krajín EÚ. Výsledkom toho Slovensko kleslo s pôvodnej prvej priečky na siedme miesto v rámci EÚ. V minulosti v rokoch 2000 – 2006 sa miera dlhodobej nezamestnanosti v SR pohybovala nad hranicou 10 %, jej hodnota z roka 2016 bola teda polovičná v porovnaní s touto minulosťou.

Keďže ako uvádzame vyššie, priaznivý vývoj na trhu práce pokračoval i v roku 2017, i trend poklesu nezamestnanosti pretrval. Pokles nezamestnanosti si v priebehu roka dokonca uchoval tempo, ku ktorého zrýchleniu došlo už v druhej polovici 2016 (viac ako 15 % pokles počtu nezamestnaných v každom štvrtroku 2017). Od konca roka 2013, keď začala nezamestnanosť klesať už kontinuálne, po koniec roka 2017, sa veľkosť skupiny nezamestnaných zmenšila až o 45 %. Výsledný priemerný ročný počet nezamestnaných klesol na historicky rekordne nízku úroveň, 224-tisíc (o 33,5 tisíc osôb menej než v dovtedy najúspešnejšom roku 2008). Odlišnosťou vo vývoji v porovnaní s predchádzajúcimi dvoma rokmi však bolo to, že k poklesu celkovej nezamestnanosti neprispeli takmer výlučne dlhodobo nezamestnaní, práve

naopak, vo väčšom rozsahu ubudlo krátkodobo nezamestnaných. Tým podiel dlhodobej nezamestnanosti na celkovej opäť stúpol, čo býva štandardným javom skôr v začiatkoch zlepšovania situácie na trhu práce – zamestnávateľia čerpajú z radov ľahšie zamestnateľných. Mohlo by to znamenať, že rezervy potenciálnych pracovníkov v radoch dlhodobo nezamestnaných sa začali stenčovať (i tak sa však skupina dlhodobo nezamestnaných v roku 2017 zmenšila o 19-tisíc osôb, z radov krátkodobo nezamestnaných ubudlo 23-tisíc ľudí). Na Slovensku bolo v roku 2017 totiž už len približne 130-tisíc osôb dlhodobo bez práce (VZPS), čo je pre Slovensko historicky nízka hodnota.

G r a f 1.1

Vývoj nezamestnanosti v SR po roku 2000 v členení na krátkodobú a dlhodobú nezamestnanosť (v tis. osôb)

Prameň: Spracované podľa údajov o VZPS (ŠÚ SR, 2018).

Solídne tempo poklesu počtu nezamestnaných sa odrazilo aj na miere evidovanej nezamestnanosti, tá klesala v každom mesiaci roka 2017, aby napokon v decembri atakovala nové historické minimum 5,94 % (na porovnanie, presne rok predtým poklesla len pod 9 %). Počet disponibilných uchádzačov o zamestnanie sa znížil o 76-tisíc osôb, takmer o tretinu v porovnaní s predošlým rokom. Pozitívnym signálom bolo, že ešte rýchlejším tempom klesol počet uchádzačov do 25 rokov, aj počet dlhodobo evidovaných. V skutočnosti

v roku 2017 už viac ako polovica všetkých uchádzačov bola v registroch úradov práce kratšie ako rok.

Priemerná ročná miera nezamestnanosti podľa VZPS dosiahla v roku 2017 hodnotu 8,1 %, počet nezamestnaných klesal i naďalej v prvej polovici roka 2018 – kým v roku 2017 sme hovorili o historicky nízkom počte nezamestnaných osôb na úrovni 224-tisíc, v druhom štvrtroku 2018 bolo na Slovensku už len 181,5 tisíc osôb hľadajúcich si prácu (VZPS). To sa premietlo i do ďalšieho znižovania miery nezamestnanosti podľa VZPS, tá klesla v prvom kvartáli 2018 na 7,1 %, v druhom dokonca na 6,6 %.

1.3. Napätie na trhu práce motivovalo prílev pracovníkov spoza hraníc

Ako vidieť z uvedeného, viaceré štatistiky vývoja zamestnanosti a nezamestnanosti v posledných rokoch signalizovali rastúce napätie medzi ponukou a dopytom na trhu práce – či už išlo o rekordne vysokú mieru ekonomickej aktivity, ako i vysoký podiel pracujúcich na ekonomicky aktívnych, rekordný rast zamestnanosti na pozadí úbytku populácie produktívneho veku, na slovenské pomery bezprecedentný pokles nezamestnanosti a historické zmenšenie skupiny dlhodobo nezamestnaných, skracovanie doby evidencie uchádzačov o prácu, či zmenšenie intenzity krátkodobého dochádzania Slovákov za prácou do zahraničia a nárast počtu hlásených voľných pracovných miest v kľúčových odvetviach.

Silnejúci (sčasti už neuspokojený) dopyt po pracovnej sile motivoval príchod zahraničných pracovníkov; cudzincov na slovenskom pracovnom trhu síce pribúda už od počiatku pokrízového zotavovania sa zamestnanosti, ich prílev sa však zintenzívnili najmä v posledných troch rokoch. Podľa štatistík ústredia práce prichádzajú na Slovensko za prácou z nečlenských krajín EÚ najmä Srbi (ku koncu leta 2018 viac ako 14-tisíc) a Ukrajinci (takmer 9-tisíc). Z ostatných tretích krajín k nám za prácou prichádza podstatne menej občanov Vietnamu, Kórejskej republiky, Bosny a Hercegoviny, Macedónska, Ruska. Z občanov Únie na Slovensku pracuje najviac Rumunov (viac ako 10-tisíc), nasledujú pracujúci zo susedných krajín (viac ako 5-tisíc Čechov a Maďarov a viac ako 2-tisíc Poliakov), z ďalších krajín EÚ sú to Bulhari, Chorváti.⁷ Výrazný nárast pracovnej imigrácie môžeme ilustrovať na dnes už najpočetnejších

---

⁷ Údaje o počte zamestnaných cudzincov v SR podľa mesačných štatistík ÚPSVaR, v texte vychádzame z posledných dát z augusta 2018.

skupinách pracovných imigrantov. Za posledných päť rokov⁸ stúpol počet Srbov zamestnaných v SR až 40-násobne: kým koncom leta 2013 ich tu pracovalo 365, koncom leta 2018 to bolo 10,5 tisíc Srbov zamestnaných v SR na tzv. informačnú kartu a ďalších takmer 4-tisíc s udeleným pracovným povolením. Podobne, zatiaľ čo pred piatimi rokmi v SR pracovalo 776 občanov Ukrajiny, koncom leta 2018 ich na Slovensku bolo zamestnaných na informačnú kartu 2,7 tisíce a ďalších takmer 6-tisíc Ukrajincov tu pracuje na pracovné povolenie (11-násobný nárast). Rumunov pracujúcich na Slovensku pribudlo v tomto období 7-tisíc.

Celkovo narástol za toto päťročné obdobie (do augusta 2018) počet cudzincov z krajín EÚ zamestnaných na Slovensku štvornásobne, o 24,4 tisíc osôb; občanov z tretích krajín pribudlo na slovenskom pracovnom trhu ešte o tisíciku viac (25,4 tisíce).⁹ Spolu tu teda pracuje o 50-tisíc cudzincov viac, než pred piatimi rokmi. O zrýchlení prílevu cudzincov na slovenský pracovný trh v posledných mesiacoch svedčí fakt, že ešte k decembru 2017 bolo na Slovensku zamestnaných spolu práve približne 50-tisíc cudzincov. Nárast ich počtu o 12,5 tisíce za osem mesiacov roka 2018 je teda takmer identická hodnota, ako bol celkový počet cudzincov pracujúcich v SR v auguste 2013 vôbec. Už v roku 2017 pritom došlo k zväčšeniu prírastku zahraničných pracovníkov za súbežného zmenšenia prírastku celkového počtu pracujúcich v SR (pozri graf 4.1 v kapitole 4).

Anketa, ktorú v apríli 2018 zorganizovala Podnikateľská aliancia Slovenska v spolupráci s INEKO (PAS, 2018), ukázala, že až polovica zo 115 zamestnávateľov – respondentov pociťovala výrazný nedostatok pracovnej sily, ďalších 35 % uviedlo, že skôr pociťuje, než nepociťuje jej nedostatok; 38 % zamestnávateľov uviedlo, že už museli odmietnuť zákazky pre nedostatok pracovníkov. Polovica respondentov sa už uchýlila k hľadaniu pracovnej sily v zahraničí, z toho tretina prostredníctvom agentúr, pätina sa pokúsila zamestnať osoby so znevýhodnením (vrátane dlhodobo nezamestnaných). Motívom hľadania zamestnancov v zahraničí však nebol výlučne nedostatok domácich zdrojov, 30 % opýtaných tak urobilo z dôvodu, že domáci pracovníci mali podľa nich mzdové nároky nezodpovedajúce ich schopnostiam, ďalší uviedli, že Slováci nemali dostatočnú kvalifikáciu či pracovnú morálku.

⁸ Medzi augustom 2013 a augustom 2018.

⁹ Zmenila sa však štruktúra pracovníkov z tretích krajín z pohľadu spôsobu zamestnania: počet osôb z tretích krajín zamestnaných na pracovné povolenie vzrástol štvornásobne, no tých, čo pracujú vďaka informačnej karte, pribudlo 17-násobne. I to svedčí o istom uvoľňovaní zamestnávania cudzincov z tretích krajín.

Viac ako polovica opýtaných zamestnávateľov je presvedčená, že cudzinci sú flexibilnejší, 40 % z nich si myslí, že sú ochotní pracovať viac ako Slováci. Výsledky tejto ankety dokresľujú obraz napätia medzi ponukou a dopytom po práci i v inej perspektíve.

Na túto situáciu reagovala Vláda SR v roku 2018 snahou o zjednodušenie pracovnej migrácie aj z nečlenských krajín. Prvým krokom malo byť zverejnenie zoznamu „nedostatkových profesií“, presnejšie zamestnaní s nedostatkom pracovnej sily v okresoch s priemernou mierou evidovanej nezamestnanosti za rok 2017 nižšou ako 5 %. Zoznam zverejnilo ministerstvo práce a ústredie práce v júni 2018; v prípade obsadzovania takéhoto miesta v niektorom z okresov na zozname už nemusel zamestnávateľ pracovné miesto ohlasovať, čím sa proces obsadenia občanmi z tretích krajín mal skrátiť.¹⁰ Priemerná dĺžka vybavovania povolenia pre zamestnancov z tretích krajín predstavovala vtedy 180 dní, čo kritizovalo mnoho zamestnávateľov, v niektorých prípadoch to znemožňovalo získanie tejto pracovnej sily (sezónne práce). Štatistiky pracovnej migrácie ústredia práce tiež dokumentujú, že existuje potreba pokrytia menej i viac kvalifikovaných pozícií. Cudzincami najviac obsadzovanou je pozícia operátorov a montérov strojov a zariadení, v tejto profesii v SR už dnes pracuje 9-tisíc občanov EÚ a 5-tisíc cudzincov z tretích krajín. Ďalšími frekventovanými pozíciami sú v prípade občanov EÚ pomocní a nekvalifikovaní pracovníci a remeselníci a v prípade občanov tretích krajín sú to špecialisti.

Ďalším krokom mala byť príprava a zverejnenie „Stratégie pracovnej mobility cudzincov v SR“. Dokument mal predstaviť riadenie a regulovanie pracovnej mobility cudzincov na slovenský pracovný trh s výhľadom do roku 2030. Medzi faktormi, ktoré prispeli k súčasnému vývoju (a predstavujú riziká i do budúcnosti), menuje Stratégia (MPSVaR, 2018) demografický vývoj (Slovensko by malo byť treťou najrýchlejšie starnúcou krajinou EÚ) a nové technológie a ich dosahy na trh práce (digitalizácia ekonomiky môže viesť k poklesu tvorby pracovných miest najmä v priemyselnej výrobe, ktorá je pre zamestnanosť v SR kľúčová – Slovensko sa považuje za jednu z najohrozenejších krajín z pohľadu rizika úbytku pracovných miest v dôsledku digitalizácie a automatizácie).

---

¹⁰ Určitú snahu o kontrolu rozsahu pracovnej migrácie z tretích krajín predstavovala podmienka, že zamestnávateľ mohol využiť zjednodušenie procesu obsadenia miesta pracovníkom z tretej krajiny, len ak podiel pracovníkov z tretích krajín na celkovej počte jeho zamestnancov bol menší ako 30 %.

Bezprecedentný prílev pracovných imigrantov vzbudil pozornosť tvorcov legislatívy, ale i verejnosti. Tu je dôležité podotknúť, že napriek zrýchleniu prílevu zahraničných pracovníkov je ich podiel na celkovej zamestnanosti v SR stále nízky, a to tak v porovnaní s priemerom EÚ, ako i so susednými krajinami (pozri kapitolu 4).

* * *

V posledných rokoch sa slovenský trh práce nielen zotavil z následkov recesie z roku 2009, vývoj zamestnanosti za posledný rok prepisuje historické rekordy. Miera nezamestnanosti klesla nielen pod slovenské historické minimum, ale aj pod priemer eurozóny a neskôr i pod priemernú hodnotu zaznamenanú v krajinách EÚ. Tento vývoj bol súčasťou celkového priaznivého makroekonomického vývoja doma i v externom prostredí a rastúca zamestnanosť následne ovplyvňovala ďalšie oblasti (rast nominálnej mzdy, určité obdobie dokonca v deflačnom prostredí, podporil spotrebu domácností; význam konečnej spotreby domácností ako zložky domáceho dopytu v posledných rokoch kontinuálne akceleroval, stala sa ťahúňom ďalšieho rastu ekonomiky).

Efekty rozmachu ekonomickej aktivity v kľúčových odvetviach sa prelievali aj do iných sektorov – rast zamestnanosti v odvetviach služieb predstihujúci rast zamestnanosti v priemysle môžeme označiť za (z pohľadu udržateľnosti zamestnanosti) želanú štruktúrnu zmenu. Obzvlášť v očakávaní dosahov intenzívnejšej digitalizácie a automatizácie ekonomiky. Kým však tieto budú potenciálne pôsobiť proti rastu zamestnanosti v budúcnosti, už tri roky trvajúci pokles produktívnej populácie nad 25 rokov naplno odhalil nedostatky v ponuke pracovnej sily už dnes. Keďže zároveň dochádza i k významnému starnutiu pracovnej sily, úbytok pracujúcich produktívneho veku sa s nadchádzajúcim obdobím ešte prehĺbi.

Jedným z možných riešení je významnejšie využívať nástroje aktívnej politiky trhu práce – tu musíme konštatovať, že to sa v posledných rokoch skutočne dialo. Vplyv politik trhu práce má však svoje limity a tie sú tam, kde narazia na nedostatok potenciálnej pracovnej sily už aj medzi neaktívnou populáciou či dlhodobo nezamestnanými. Hospodárska politika reflektovala situáciu a ministerstvo práce prešlo od prípravy a schvaľovania špecifických programov aktívnej politiky trhu práce (ešte pred pár rokmi sa intenzívne venovalo napríklad podpore zamestnávania mladých) k príprave stratégie riadenia pracovnej

migrácie. Tá sa totiž pre niektoré sektory po vyčerpaní domácich zdrojov stala prirodzenou voľbou dopĺňania chýbajúcich pracovníkov.

Pracovná migrácia predstavuje viac ako 60 % celkovej migrácie vo svete, dochádzanie či vyst'ahovanie sa za prácou je teda hlavnou motiváciou migrácie vôbec. Súčasný trend pracovnej migrácie badáme v čoraz významnejšej miere v mnohých európskych krajinách, migrácia (obzvlášť v masovej podobe) je súčasťou širšieho problému – má totiž nielen ekonomický, ale i podstatný individuálny, spoločenský a politický rozmer. Aj v kontexte uspokojovania dopytu po pracovnej sile preto migráciu za prácou nemožno považovať za automatické riešenie demografického vývoja krajiny, kde dochádza k úbytku pôvodného obyvateľstva (bližšie pozri kapitolu 6). Krátkodobo síce prispeje k udržaniu ekonomickej aktivity v odvetviach, ktoré pociťujú nedostatok pracovníkov, z dlhodobého hľadiska je však potrebné jednak efektívnejšie pripravovať existujúcu potenciálnu pracovnú silu pre potreby ekonomiky (pozri kapitolu 4), a nielen z ekonomického, ale i spoločenského hľadiska treba dôkladne budovať rodinnú politiku a jej účinnými nástrojmi zabezpečiť udržateľný vývoj populácie v súlade s modernými trendmi rodinného správania obyvateľstva (bližšie pozri kapitolu 5).

2. KAPITÁLOVÁ VYBAVENOSŤ A ZAMESTNANOSŤ V SLOVENSKEJ EKONOMIKE: V SYMBIÓZE ČI V KONFLIKTE?

Je všeobecne známe, že tzv. podkapitalizovanosť (teda zaostávanie vo vybavení kapitálom) bola bariérou vyššej výkonnosti bývalých transformujúcich sa ekonomík strednej a východnej Európy. Ekonomická teória vníma zmeny kapitálového vybavenia ako vysvetľujúci faktor pre rast ekonomík a konvergenciu ich úrovne. V priebehu transformácie ekonomiky SR sa úroveň kapitálovej vybavenosti výrazne zlepšila. Časť ekonomiky sa stala kapitálovo náročnou, zato veľká časť naďalej trpí závažnou podkapitalizovanosťou. V tejto kapitole preskúmame, ako tieto procesy ovplyvňujú vývoj zamestnanosti. Predpokladáme, že nárast kapitálového vybavenia na nejaký čas utlmuje rast zamestnanosti v danom odvetví (kapitál vtedy substituuje časť „živej práce“), ale v dlhodobom pohľade ich vzťah nie je konfliktný: môže pretrvávajúť rast kapitálovej vybavenosti spolu s rastom zamestnanosti.

Východiská

V jednoduchej produkčnej funkcii je množstvo výstupu funkciou práce (L) a kapitálu (K), teda $Q = f(K, L)$. Pomer K/L je bežne používaný na vyjadrenie kapitálovej náročnosti (capital intensity).

Viacere práce sa zaoberajú tým, ako zmeny v objeme kapitálu a kapitálovej náročnosti ovplyvnili ekonomický rast a konvergenciu krajín strednej a východnej Európy (SVE). Napríklad Dombi (2013) s využitím rastového účtovníctva preukázal, že štáty strednej a východnej Európy (SVE) postupovali podľa modelu extenzívneho a investične orientovaného rastu s výrazným nárastom podielu K/L. Výsledky tzv. vývojového účtovníctva napovedajú, že nižšia úroveň HDP na odpracovanú hodinu v krajinách SVE (konkrétne v porovnaní s Nemeckom) môže byť primárne pripísaná ich nižšej kapitálovej vybavenosti a sekundárne ich nižšej multifaktorovej produktivite (prítomná kvalita práce je zhruba rovnaká ako v Nemecku). Veľmi nízka začiatočná úroveň kapitálu na HDP spojená s mierami investovania vyššími ako vo vyspelých ekonomikách umožnila značný potenciál pre akumuláciu kapitálu a tým rýchly ekonomický rast.

Doyle, Kuijs a Jiang (2001) vykonali analýzu za obdobie 1991 – 1999 a uvádzajú, že v prípade SR bol prínos rastu fixného kapitálu k rastu HDP dominantný (napríklad šesťnásobne silnejší ako prínos multifaktorovej produktivity). Význam kapitálu (presnejšie jeho príspevok k rastu ekonomiky) výrazne variuje podľa zvoleného obdobia analýzy: Borys, Polgár a Zlate (2008) pri svojej analýze za obdobie 1997 – 2006 prišli k trochu iným záverom ako vo vyššie spomenutých prácach. V štátoch SVE uviedli vyšší prínos multifaktorovej produktivity a nižší prínos zmeny kapitálu. Čo však majú tieto analýzy spoločné, je relatívne vysoký prínos zmien kapitálu a podstatne nižší (niekedy záporný) prínos zmien faktora práca.

Podkapitalizovanosť tak vysvetľuje nižšiu výkonnosť ekonomiky, ale pritom dáva možnosť pre rýchlejší ekonomický rast a dobiehanie. V skoršej práci (Morvay, 2017) sme preskúmali, ako slovenská ekonomika prekonávala problém svojho zaostávania vo vybavenosti práce kapitálom. Konštatovali sme značný pokrok slovenskej ekonomiky pri prekonávaní svojej podkapitalizovanosti (na vyjadrenie kapitálovej vybavenosti bol použitý stav fixných aktív prepočítaný na jedného pracujúceho), hlavne v období do roku 2008. Slovenská ekonomika patrila v súbore krajín SVE k tým najúspešnejším pri dobiehaní úrovne kapitálového vybavenia najvyspelejších ekonomík. Ale konštatovali sme aj značné odvetvové diferencie v tomto procese a aj veľmi špecifickú vnútornú diferenciáciu medzi zložkami kapitálu: v SR veľmi výrazne expandovala vybavenosť strojmi a zariadeniami, pri silnom poddimenzovaní produktov intelektuálneho vlastníctva. Podkapitalizovanosť, ako obecná charakteristika ekonomiky v uplynulom období, bola veľmi výrazne odvetvovo diferencovaná: netýkala sa odvetví, ktoré sa novo formovali až v postsocialistickom období. Odvetvia ako informácie a komunikácia alebo finančné a poisťovacie služby sa sformovali v slovenskej ekonomike s podobnou kapitálovou vybavenosťou, s akou sa sformovali vo vyspelých ekonomikách. Podkapitalizovanosť sa však výrazne týkala „tradičných“ odvetví (medzi nimi hlavne priemyslu, ktorému sa zvlášť venujeme v časti tejto kapitoly).

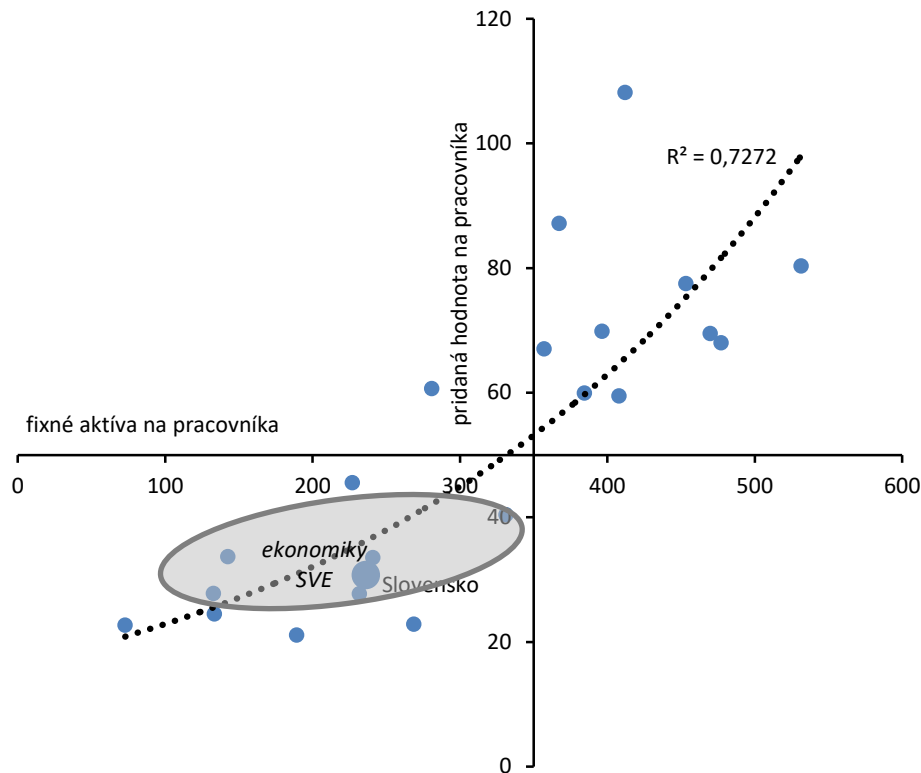
2.1. Kapitálová vybavenosť, produktivita a práca: pohľad z makroúrovne

V ďalšej časti pracujeme s podielmi stavu fixných aktív (fixného kapitálu) na jedného pracovníka (počet pracujúcich podľa metodiky národných účtov). Vyššia hodnota takéhoto pomerového ukazovateľa naznačuje, že vykonávaná

činnosť je technicky náročnejšia, s menšou váhou jednoduchých manuálnych úkonov. S vyššími hodnotami vybavenia fixnými aktívami sa obyčajne spája vyššia produktivita práce (graf 2.1). Ekonomiky SVE sú koncentrované v ľavom dolnom kvadrante grafu, kde je kombinovaná nízka úroveň vybavenia pracovníka fixnými aktívami s nízkou úrovňou produktivity (produktivita vyjadrená ako pridaná hodnota na pracujúceho).

G r a f 2.1

Krajiny EÚ podľa kombinácie úrovne fixných aktív na pracovníka a pridanej hodnoty na pracovníka (v tis. eur, 2013)

Poznámka: SVE – stredná a východná Európa. Produktivita počítaná ako pridaná hodnota vydelená počtom pracovníkov. Použitý je stav fixných aktív (stock), počet pracujúcich podľa metodiky národných účtov.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

V súlade s poznatkom o vyššej produktivite kapitálovo lepšie vybavených činností sú aj údaje v tabuľkách 2.1 a 2.2. Určili sme mediánovú hodnotu kapitálovej vybavenosti, ktorá rozdeľuje zoznam ekonomických aktivít na dve rovnako početné časti. V odvetviach s nadmediánovou úrovňou kapitálovej

náročnosti pracovalo 16 – 22 % všetkých pracujúcich (tab. 2.1). Pritom tento segment vytváral viac ako polovicu pridanej hodnoty (tab. 2.2). Ako problém by sa mohol zdať nerastúci podiel nadmediánových odvetví na pridanej hodnote ekonomiky (ako to vyplýva predovšetkým z grafu 2.2). Treba však brať do úvahy, že kapitálová vybavenosť rastie plošne v celej ekonomike a aj mediánová hodnota kapitálovej vybavenosti je pohyblivá hranica. Zlepšujú sa aj parametre tých, ktorí sú v danej chvíli pod ňou.

T a b u ľ k a 2.1

Zamestnanosť v odvetviach s vyššou úrovňou kapitálovej vybavenosti

	2001	2008	2015
Počet pracujúcich v ekonomike SR (tis. osôb)	2 036,5	2 247,1	2 267,1
Kapitálová vybavenosť: Fixné aktíva na zamestnanca v ekonomike SR	70,2	131,9	156,0
Kapitálová vybavenosť: Fixné aktíva na zamestnanca – medián v SR	28,4	57,3	71,4
Počet pracujúcich v odvetviach nadmediánovou hodnotou kapitálovej vybavenosti (v tis. osôb)	345,2	371,2	504,4
Podiel pracujúcich v odvetviach nadmediánovou hodnotou kapitálovej vybavenosti	16,9 %	16,5 %	22,3 %
		Zmena v období 2001 – 2008	Zmena v období 2008 – 2015
Zmena celkovej zamestnanosti (v tis. osôb)		210,6	20,0
Zmena zamestnanosti v činnostiach s nadmediánovou kapitálovou vybavenosťou (tis. osôb)		26,0	133,2

Poznámka: Použitý je stav fixných aktív (net stock), počet pracujúcich podľa metodiky národných účtov.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

T a b u ľ k a 2.2

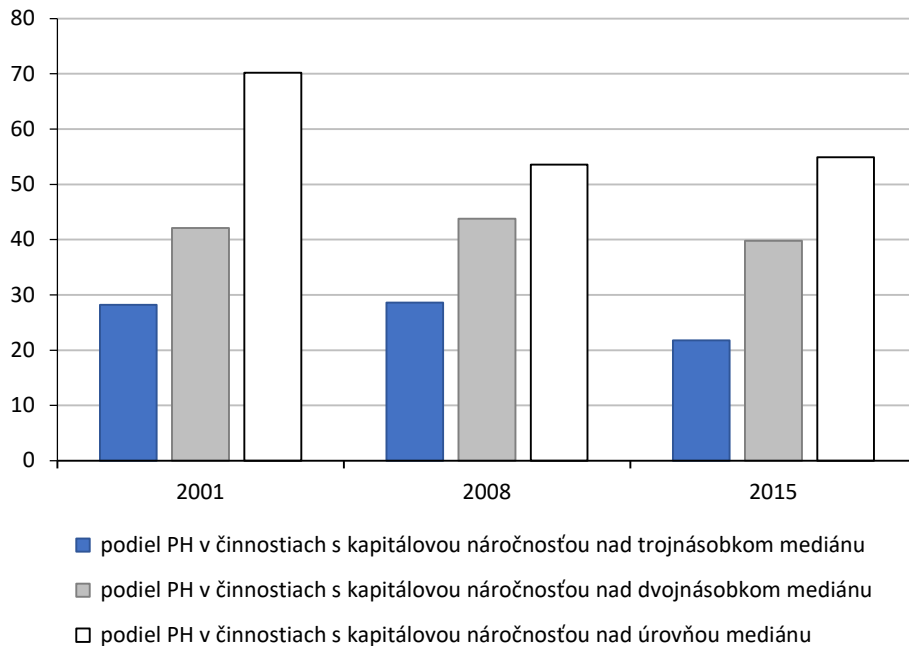
Pridaná hodnota v odvetviach s vyššou úrovňou kapitálovej vybavenosti

	2001	2008	2015
Objem pridanej hodnoty v odvetviach nadmediánovou hodnotou kapitálovej vybavenosti (v mil. eur, bežné ceny)	15 173,0	32 082,0	39 242,6
Podiel pracujúcich v odvetviach nadmediánovou hodnotou kapitálovej vybavenosti	70,2 %	53,6 %	54,9 %

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Graf 2.2

Vývoj podielu odvetví s vysokou kapitálovou náročnosťou na výstupe ekonomiky (v %)

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Podiel odvetví s nadmediánovou kapitálovou vybavenosťou na zamestnanosti stúpol. V skoršej, rastovej fáze vývoja ekonomiky (2001 – 2008, t. j. ide o „predkrízovú“ fázu) sa podiel zamestnanosti v takýchto odvetviach držal okolo 16 %, v neskoršej fáze (2008 – 2015, t. j. ide o „krízovú a pokrízovú“ fázu) tento podiel stúpol na cca 22 % (2015).

Možno teda preukázať prípad symbiózy vysokého kapitálového vybavenia a rastu zamestnanosti v SR. A možno predpokladať, že k tomu napomohla tvorivá deštrukcia z obdobia recesie a z obdobia jej prekonávania (od roku 2009). V tomto prípade vysoké kapitálové vybavenie nepôsobilo ako substitút práce, keďže práve činnosti s vyšším kapitálovým vybavením priťahovali pracovnú silu (celkový prírastok zamestnanosti medzi rokmi 2008 a 2015 bol 20-tisíc osôb, v odvetviach s vyššou kapitálovou náročnosťou až 133-tisíc, v odvetviach s nižšou kapitálovou náročnosťou zamestnanosť klesla). Pravdaže, k takejto štruktúrnej zmene v zamestnanosti nedochádzalo len zmenou zamestnania. Dochádzalo k tomu aj tým, že niektoré činnosti (odvetvia) sa dostali na úroveň vyššej kapitálovej náročnosti a naopak.

2.2. Vzťah zmeny zamestnanosti a zmeny aktív v priemysle

Problém podkapitalizovanosti v priemysle sa ukazoval ešte výraznejším ako pri pohľade na celú ekonomiku (Morvay, 2017). Venujeme mu zvláštnu pozornosť. Nezachádzame až na dezagregovanú úroveň jednotlivých odvetví priemyselnej výroby, skôr skúmame vývoj a súvislosti na úrovni celého sektora priemyslu.

Aktívami a ich vzťahmi k zamestnanosti, ktorými sa v analýze zaoberáme, sú najmä stroje a zariadenia v komparácii s tzv. intelektuálnymi aktívami. Detailnejší rozpis druhov aktív podľa metodiky Eurostatu sa nachádza v Boxe 2.1.

Z dôvodu obmedzenej dostupnosti vhodných údajov na analýzu sa zameriavame na relatívne krátke obdobie medzi rokmi 2010 až 2015. Vyjadrujeme priemernú ročnú zmenu stavu aktív (stroje a zariadenia a intelektuálne aktíva) a priemerný ročný rast zamestnanosti (podľa národných účtov) za priemysel v krajinách EÚ, ktoré majú dostupné údaje za zásobu aktív podľa odvetného členenia.¹¹

Box 2.1

Druhy aktív

Databázy Eurostatu zahŕňajú nasledujúce typy aktív v údajoch o hrubej tvorbe fixného kapitálu:

- Celkové stavby
  - obydlia
  - iné budovy a konštrukcie
- Stroje a zariadenia + zbraňové systémy
  - dopravné zariadenia
  - IKT zariadenia
  - ostatné stroje a zariadenia
- Kultivované biologické zdroje
- Produkty intelektuálneho majetku

Prameň: Eurostat (Ročné národné účty, metadata).

¹¹ Ide o krajiny Belgicko, ČR, Dánsko, Nemecko, Francúzsko, Taliansko, Luxembursko, Maďarsko, Rakúsko, Portugalsko, Slovinsko, SR, Fínsko a Švédsko.

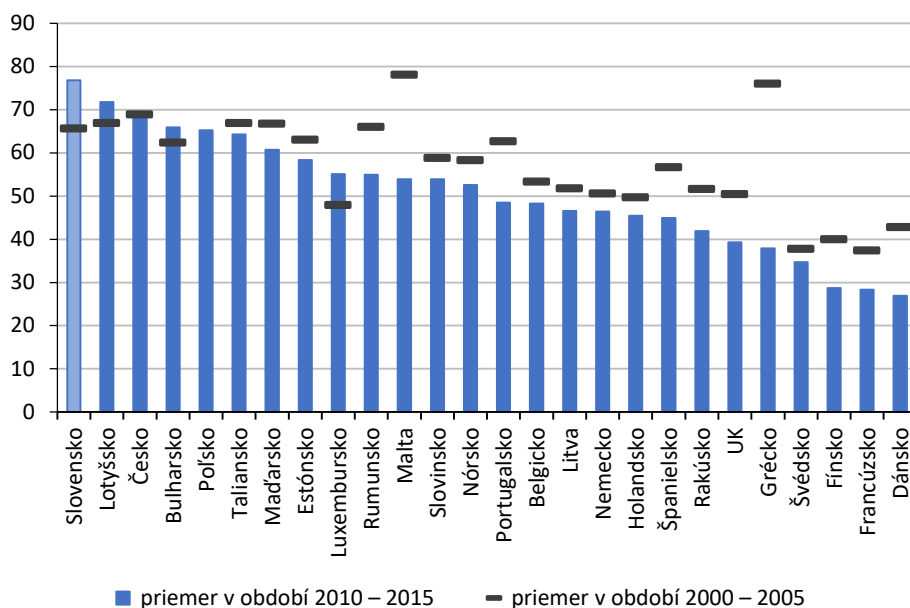
Stroje a zariadenia v priemysle

Už v hrubom pohľade na proces prekonávania podkapitalizovanosti sme boli schopní identifikovať prevládajúci trend konvergenie vybavenia kapitálom na pracovníka. Nemenej dôležitým faktorom pri dobiehaní je však aj štruktúra nadobúdaných aktív (kapitálu). Výrazné napredovanie v jednej kategórii na úkor ostatných je rovnako javom zasluhujúcim pozornosť.

V priemyselnej výrobe v SR bol mimoriadne vysoký podiel strojov a zariadení na tvorbe hrubého fixného kapitálu (čo je toková veličina – ročný objem). V medzinárodnom prehľade prevláda tendencia k poklesu podielu strojov a zariadení na celkových investíciách, v SR bol tento podiel najvyšší v celom súbore krajín (graf 2.3).

Gr a f 2.3

Podiel strojov a zariadení na tvorbe hrubého fixného kapitálu (v %)

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Zo 14 krajín EÚ sa SR a okolité krajiny (V3 – SR, ČR a Maďarsko) vymykajú z bežného trendu najmä v oblasti dobiehania vybavenia práce strojmi a zariadeniami.

V priemysle bol identifikovaný priemerný ročný nárast strojov a zariadení, ktorý v kombinácii s oživeným trhom práce napomohol dosiahnuť výnimočné postavenie krajín V3 (graf 2.4). Možno tak poukázať na zaujímavý jav, keď sa nárast zamestnanosti vyskytol v rovnakom čase ako zavádzanie nových strojov a zariadení v priemysle. Premisa o vytlačaní ľudskej práce strojmi sa tak minimálne v období sledovaných rokov nepotvrdila. Netvrdíme však, že uvažovaná hypotéza o vytlačaní ľudskej práce strojmi, teda aj procesy automatizácie a robotizácie výroby, nemajú vplyv na slovenský trh práce. Za takýmto vývojom však možno hľadať rozdielne vysvetlenie.

Súlad nárastu objemu strojov a zariadení aj zamestnanosti v rovnakom čase je skôr dôsledkom posilnenia postavenia priemyslu v slovenskej ekonomike (ako aj v ekonomikách V3). Po odznení prejavov hospodárskej krízy z konca minulej dekády rástla priemyselná produkcia v krajinách V3 rýchlejšie ako v ostatných ekonomikách EÚ. Ekonomiky však boli schopné úroveň priemyselnej produkcie zvyšovať len do obmedzenej miery (napriek vysoko postavenému prahu rastu zamestnanosti; pozri Morvay, 2012). Zvyšovanie priemyselnej produkcie tak nebolo možné realizovať bez nárastu v zamestnanosti.

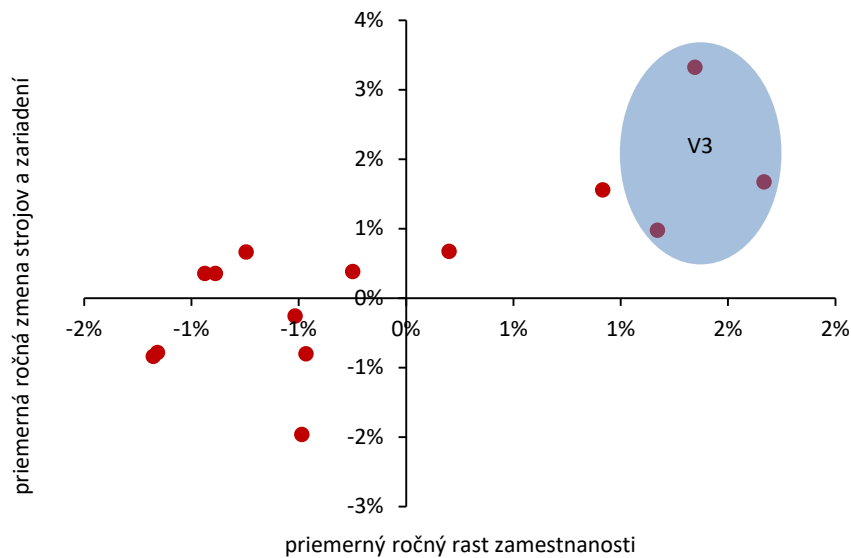
Výskyt oboch rastov (ako zamestnanosti, tak aj strojov a zariadení) tak bol primárne dôsledkom rastu priemyselnej produkcie, ktorú nebolo možné realizovať len nárastom kapitálu bez zapojenia dodatočných pracovných síl. Môžeme hovoriť o hrubom raste produkčných kapacít, nie o raste s tlakom na zvyšovanie efektívnosti výroby (pri stálych výrobných kapacitách, pravý horný kvadrant grafu 2.4).

A práve s rastom efektívnejšej priemyselnej výroby sa sprevádza jav vytlačania práce kapitálom. Predpokladáme, že práve tento jav nastal v ostatných analyzovaných ekonomikách, kde nastal pokles zamestnanosti pri pozitívnom vývoji zásoby strojov a zariadení (ľavý horný kvadrant na grafe 2.4).

Naopak, presunutie priemyselnej výroby do inej krajiny či celkový pokles produkcie sa spája s krajinami, ktoré sa nachádzajú v ľavom dolnom kvadrante. Tu dochádza k poklesu množstva strojov a zariadení spolu s poklesom zamestnanosti v priemysle.

G r a f 2.4

Krajiny EÚ podľa kombinácie priemernej ročnej zmeny objemu strojov a zariadení a zamestnanosti v priemysle medzi rokmi 2010 – 2015

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Intelektuálne aktíva v priemysle

Ako „slabé miesto“ v procese dobiehania kapitálovej vybavenosti vyspelejších ekonomík pôsobí vývoj vybavenia intelektuálnymi aktívami v priemyselnej výrobe.

Cieľom každej výroby je dosahovať čo najvyššiu mieru pridanej hodnoty, s ktorou sa spája aj sofistikovanosť danej výroby. To predpokladá aj čo najširšie použitie intelektuálnych aktív vo výrobe. Tie zahŕňajú využívanie poznatkov vedy a výskumu alebo používanie softvéru a databáz pri produkcii. Trend nárastu intelektuálnych aktív možno pozorovať pri viacerých západných ekonomikách. Pri viacerých platí, že percentuálny nárast strojov a zariadení za dané obdobie na pracovníka je nižší, ako je nárast intelektuálnych aktív (graf 2.5 – pravý horný kvadrant). Dokonca v krajinách ako Dánsko a Portugalsko rástol objem intelektuálnych aktív na pracovníka pri súčasnom poklese objemu strojov a zariadení (ľavý horný kvadrant).

G r a f 2.5

Krajiny EÚ podľa kombinácie priemernej ročnej zmeny objemu strojov a zariadení a intelektuálnych aktív na pracovníka v priemysle medzi rokmi 2010 – 2015

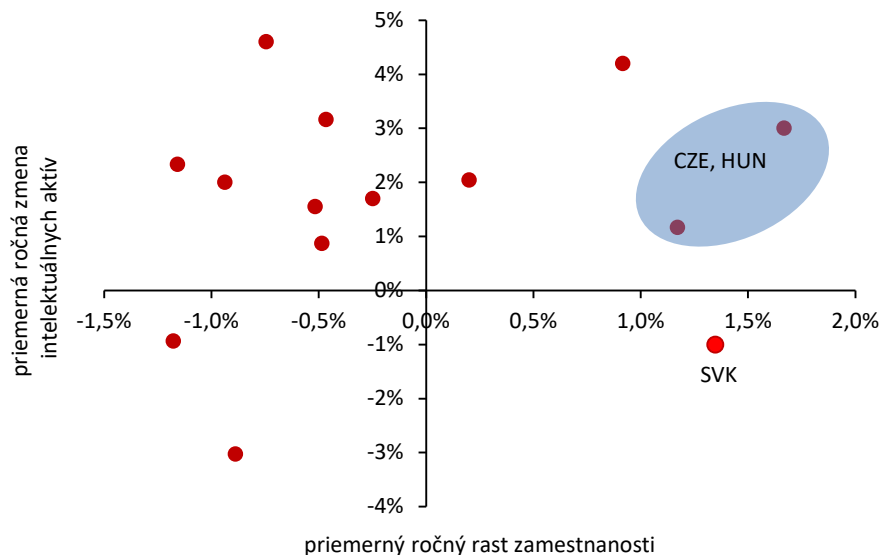
Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Slovensko však v porovnaní so západnými ekonomikami nasleduje odlišnú trajektóriu vývoja. Zatiaľ čo v objeme strojov a zariadení na pracovníka zaznamenalo najvyšší rast (takmer až 20 %), v oblasti využívania intelektuálnych aktív sa situácia úplne obracia, keď SR dosahuje najväčší prepad objemu intelektuálnych aktív na pracovníka. Hovorí to skôr o značnej miere divergencie v kvalitatívnom vývoji vybavenia práce kapitálom. Môžeme konštatovať, že zatiaľ čo v hrubom (kvantitatívnom) pohľade na dobiehanie podnikov kapitalizovanosti nastal v SR pokrok, v jeho detailnom kvalitatívnom pohľade existujú skôr divergenčné tendencie od priemeru západných ekonomík.

Potvrzuje to aj pohľad na graf 2.6, keď porovnáme objem intelektuálnych aktív s vývojom zamestnanosti v priemysle. V porovnaní v rámci skupiny V3 sa SR vyvíja odlišne. Pri pozitívnom priemernom ročnom raste zamestnanosti v priemysle dosahuje priemerný úbytok objemu využívaných intelektuálnych aktív. Zostávajúce dve krajiny V3 naopak zaznamenávajú nárast týchto aktív.

Graf 2.6

Krajiny EÚ podľa kombinácie priemernej ročnej zmeny objemu intelektuálnych aktív a zamestnanosti v priemysle medzi rokmi 2010 – 2015

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Dôležitou však je, okrem poznania rozdielnej tendencie vo vývoji kapitálovej vybavenosti práce, aj štruktúra samotných intelektuálnych aktív a zmena ich zložiek v čase.

Štruktúra zmeny intelektuálnych aktív v priemysle

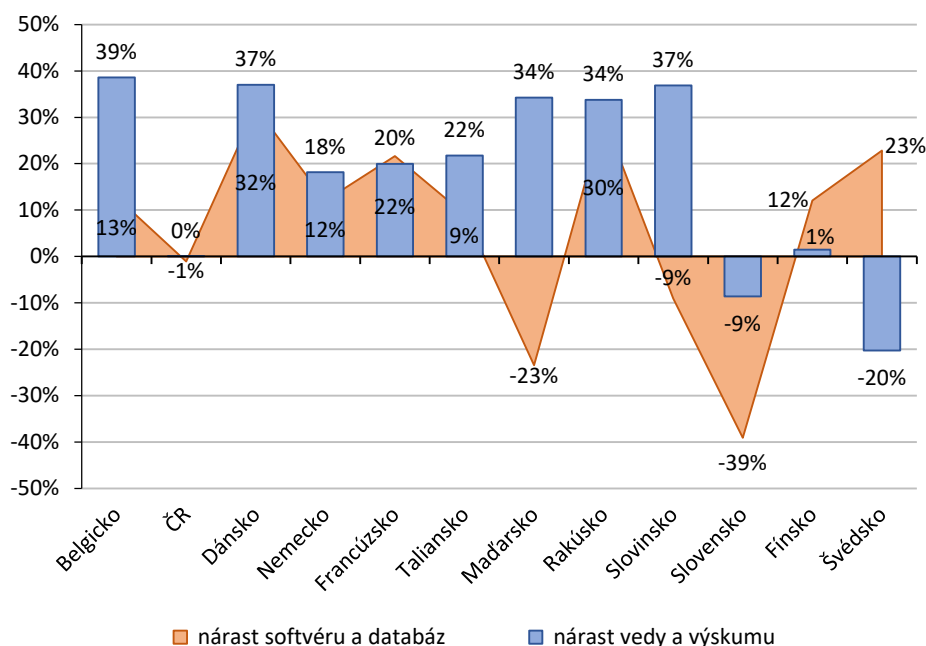
Je viditeľné, že konvergenčný proces vo vybavení práce kapitálom sa v kvalitatívnej úrovni nevyvíja podobne ostatným stredoeurópskym bývalým tranzitívnym ekonomikám. V detailnejšej úrovni je preto potrebné poznať, ktorá zo zložiek týchto aktív najviac diverguje vo vývoji. Údaje v grafe 2.7 poukazujú na tieto zmeny.

Z grafu 2.7 možno vyvodit', že existujú dve hlavné skupiny krajín, ktoré majú rozdielne zmeny v objeme intelektuálnych aktív na pracovníka počas obdobia rokov 2010 a 2015. Prvou je skupina západných krajín, ktoré dosahujú výrazné rasty v oboch kategóriách (veda a výskum, aj softvér a databázy). Druhá skupina zahŕňa skôr krajiny strednej Európy, kde štruktúrne zmeny nemajú jednoznačný priebeh. Zatiaľ čo ČR nedosahuje prakticky žiadnu

zmenu, v Maďarsku nastáva nárast využívania produktov vedy a výskumu pri poklese objemu softvéru a databáz na pracovníka. Najproblémovjšie z týchto krajín sa vyvíja Slovensko, ktoré si pripísalo negatívne zmeny v oboch kategóriách s výrazným prepadom v kategórii objem softvéru a databáz na pracovníka. Dá sa tak konštatovať, že najmä v SR sa celkový vývoj intelektuálnych aktív na pracovníka správa priam inverzne v porovnaní so západnými krajinami (ku ktorým sa snaží konvergovať). Rast zamestnanosti v priemysle (ktorý bol v SR zaznamenaný) sa zdá byť hnaný hrubou potrebou po pracovnej sile a nie vyššou potrebou zapájať sa do sofistikovanejších činností, ako je to v porovnávaných ekonomikách.

G r a f 2.7

Zmena objemu zložiek intelektuálnych aktív na pracovníka v priemysle medzi rokmi 2010 – 2015

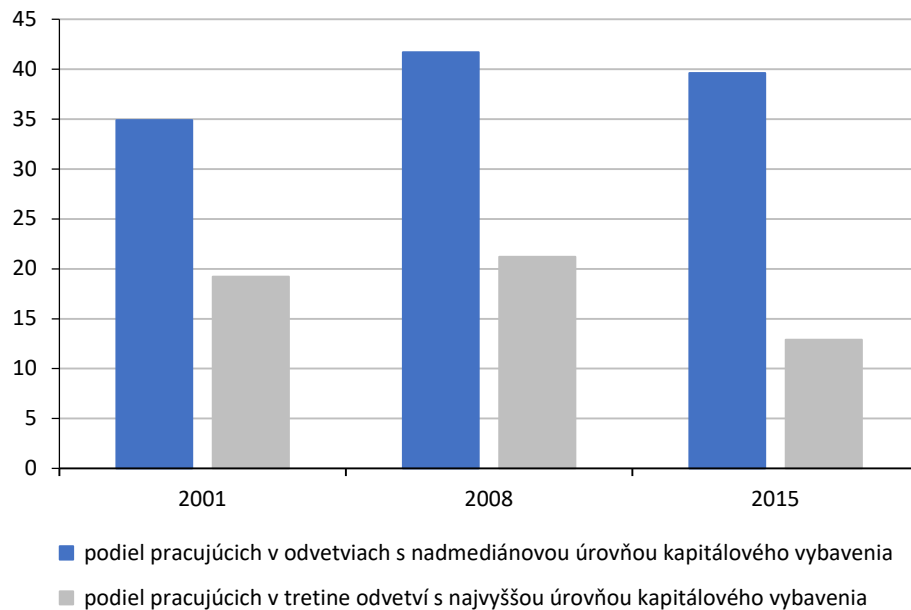
Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Uvedené konštatovanie sa potvrdzuje, aj keď sa vrátíme k agregovanému pohľadu na fixné aktíva (fixný kapitál) a posudzujeme zamestnanosť v priemyselných aktivitách s vyššou kapitálovou vybavenosťou. Podiel pracujúcich v priemyselných odvetviach s vysokou kapitálovou vybavenosťou sa nevyvíja

priaznivo (graf 2.8). V tom sa vývoj v priemyselnej výrobe odlišuje od situácie v ekonomike ako celku.

G r a f 2.8

Podiel pracujúcich v odvetviach s vyššou úrovňou kapitálového vybavenia v priemyselnej výrobe SR

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

* * *

Bolo možné preukázať výskyt symbiózy vysokého kapitálového vybavenia a rastu zamestnanosti v SR. A možno predpokladať, že jej napomohla tvorivá deštrukcia z obdobia recesie a z obdobia jej prekonávania (od roku 2009). V tomto prípade vysoké kapitálové vybavenie nepôsobilo ako substitút práce, keďže práve v činnostiach s vyšším kapitálovým vybavením vzrástol podiel zamestnanosti. Pri zúžení pohľadu na priemyselnú výrobu sa ukázalo niekoľko menej priaznivých momentov.

Už z predchádzajúceho výskumu možno konštatovať, že veľká medzera v množstve kapitálu na pracovníka dostupného v priemysle v SR sa postupne zmenšila. Detailnejší pohľad na štruktúru tohto konvergenčného procesu však poodhaľuje menej priaznivé skutočnosti. Konvergenčný proces bol ťahaný

najmä dobíhaním vo vybavení ľudskej práce strojmi a zariadeniami, a to napriek pozitívnemu rastu zamestnanosti v priemysle. Tempo rastu strojov a zariadení tak muselo byť vyššie ako rast zamestnanosti samotný. Tento fenomén je však spoločný aj pre ostatné susediace krajiny v strednej Európe a nedá sa výhradne považovať za negatívny. To, čo však slovenskú ekonomiku odlišuje od susedných ekonomík, je vývoj v množstve vybavenia ľudskej práce intelektuálnymi aktívami. Zatiaľ čo susediace ekonomiky zvyšujú ich podiel na celkových aktívach, v SR, naopak, tento podiel klesá. Ešte nepriaznivejšie tendencie možno identifikovať vo vývoji zložiek intelektuálnych aktív. SR je jedinou krajinou z našej vzorky, ktorá dosiahla pokles ako v objeme využívaných produktov vedy a výskumu, tak aj softvéru a databáz. Možno z toho súdiť, že nárast aktív v priemyselnej výrobe je zameraný skôr na sofistikáciu práce strojov ako na sofistikáciu ľudskej práce. A práve vyššia intelektuálna náročnosť produkcie je prekursorom pre úspešnejšie dosahovanie vyššej miery pridanej hodnoty vo výrobe.

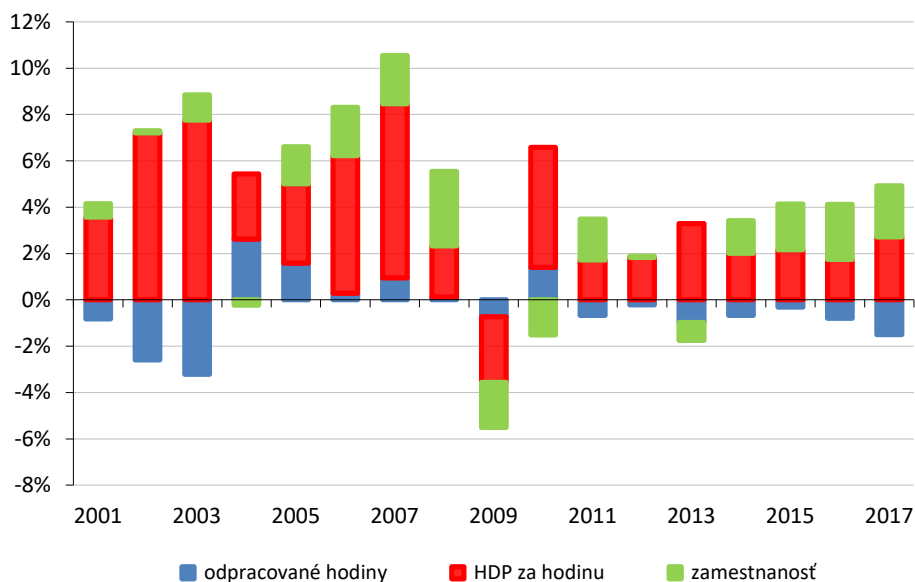
3. NÁKLADY PRÁCE A ICH ZMENY SÚVISIACE S PRODUKTIVITOU A KOMPENZÁCIAMI ZAMESTNANCOV

3.1. Faktory rastu HDP

Rast HDP bol na Slovensku od roku 2014 okrem rastu produktivity vyjadrenej v podobe HDP za jednu odpracovanú hodinu podporovaný aj rastom zamestnanosti. Na rozdiel od obdobia pred krízou 2009 – 2010 je však zrejme slabšie tempo rastu týchto dvoch ukazovateľov, dokumentované hlavne nižšou produktivitou v podobe HDP za jednu odpracovanú hodinu (graf 3.1). Podobný vývoj môžeme sledovať aj v ďalších krajinách OECD vrátane ostatných krajín Vyšehradskej skupiny (V4). Komplementárny rast zamestnanosti od roku 2014 naznačuje, že tvorba pracovných miest sa v posledných rokoch koncentruje hlavne v odvetviach, ktoré dosahujú slabšiu produktivitu, alebo tvorbu HDP za hodinu (OECD, 2018).

Gr a f 3.1

Faktory rastu HDP na Slovensku (v %, 2001 – 2017)

Prameň: OECD (2018).

Dobrou správou pre Slovensko je v porovnaní s ostatnými členskými krajinami Vyšehradskej skupiny fakt, že v rokoch 2014 – 2017 môžeme sledovať relatívne stabilizovaný vývoj HDP bez nových výpadkov v raste produktivity.¹² Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že spomedzi krajín Vyšehradskej skupiny zaznamenáva Slovensko od roku 2010 najvyrovnanejší rast produktivity. Celkovo najslabší rast HDP za jednu odpracovanú hodinu zaznamenalo Maďarsko, kde bol aj preto rast HDP od roku 2013 ťahaný predovšetkým rastom zamestnanosti. Rast zamestnanosti mal významný vplyv na tvorbu HDP aj v Poľsku, konkrétne to bolo najmä v rokoch 2014 a 2016. Maďarsko spolu s Poľskom zaznamenali v rokoch 2012 – 2016 pokles v raste produktivity práce. V Českej republike sme zaznamenali podobný výpadok v raste produktivity v roku 2016, tu bol však rast HDP podporený väčším nárastom počtu odpracovaných hodín. Z hľadiska udržateľnosti rastu kompenzácií je pre zamestnancov dôležitejšia ako počet odpracovaných hodín ich produktivita za jednu odpracovanú hodinu.

3.2. Vývoj kompenzácií a reálnej produktivity

Kompenzácie zamestnancov za jednu odpracovanú hodinu sa za posledných desať rokov zvýšili vo všetkých vyšehradských krajinách vrátane Bulharska a Rumunska. Tempo ich rastu však bolo medzi jednotlivými krajinami V4 rozdielne, pričom Česká republika (+16,47 %), Maďarsko (+10,29 %) a Poľsko (+19,30 %) zaznamenali medzi rokmi 2008 a 2017 nižší percentuálny nárast kompenzácií zamestnancov za hodinu, ako bol priemer celej EÚ 28 (+19,47 %). To isté platí napríklad aj o Írsku (+10,47 %) a Španielsku (+7,69 %).

T a b u ľ k a 3.1

Zmena kompenzácií a reálnej produktivity za hodinu vo vybraných krajinách EÚ (v %, 2008 a 2017)

	CZE	HUN	POL	SVK	RUM	BUL	GER	ESP	IRL	EÚ 28
Komp.	16,47	10,29	19,30	43,06	33,33	96,15	25,88	7,69	10,47	19,47
R. prod.	10,36	0,10	28,68	19,02	33,14	26,62	7,39	12,58	65,23	9,99

Poznámka: Komp. znamená kompenzácie zamestnancov za jednu odpracovanú hodinu; R. prod. znamená reálnu produktivitu za jednu odpracovanú hodinu.

Prameň: Eurostat (2018); vlastné výpočty.

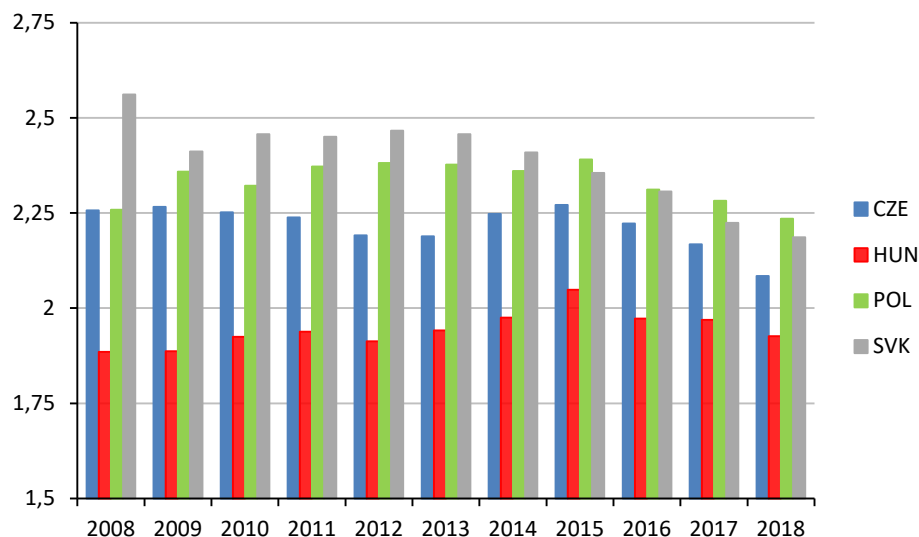
¹² Čo platí aj pre predchádzajúce roky 2011 – 2013.

Zo skupiny sledovaných krajín potom vyčnievajú Slovensko, Rumunsko, Bulharsko a Nemecko, ktoré v období medzi rokmi 2008 a 2017 zaznamenali rýchlejší rast kompenzácií zamestnancov za jednu odpracovanú hodinu ako bol priemer EÚ 28. Spomedzi sledovaných krajín malo Slovensko v rokoch 2008 – 2017 druhý najrýchlejší priemerný rast kompenzácií zamestnancov za jednu odpracovanú hodinu, hneď za Bulharskom (tab. 3.1). Pre udržanie ekonomickej rovnováhy by tieto zmeny v kompenzáciách zamestnancov mali korešpondovať so zmenami ich reálnej produktivity. Z porovnania zmien kompenzácií zamestnancov a ich reálnej produktivity za jednu odpracovanú hodinu vyplýva, že vo vybraných krajinách predbiehal rast kompenzácií zamestnancov rast ich produktivity. Výnimkou sú Poľsko, Írsko a Španielsko, kde vzhľadom na relatívne vysokú produktivitu existuje priestor aj pre potenciálne rýchlejší rast kompenzácií zamestnancov, než to bol doteraz.

Vývoj kompenzácií a produktivity je dôležitý hlavne z hľadiska tvorby pridanej hodnoty v ekonomike (Brill – Holman – Morris – Raichoudhary – Yosif, 2017). Preto sme spravili porovnanie krajín Vyšehradskej skupiny z hľadiska vývoja vytvorenej pridanej hodnoty a kompenzácií zamestnancov v priebehu roka. Nasledujúci graf znázorňuje pomer pridanej hodnoty ku kompenzáciám zamestnancov (graf 3.2).

G r a f 3.2

Pomer pridanej hodnoty a kompenzácií zamestnancov (2010 – 2018)

Prameň: Eurostat (2018); vlastné výpočty.

Ako je zrejmé z grafu 3.2, Vyšehradské krajiny dosahujú relatívne rozdielne hodnoty tohto pomerového ukazovateľa, pričom dlhodobo dosahoval tento ukazovateľ najvyššie hodnoty v Slovenskej republike, ktorú v posledných dvoch rokoch sledovaného obdobia vystriedalo Poľsko. Z grafu je ďalej zrejmé, že v posledných rokoch dochádza k pozvoľnému poklesu ukazovateľa pomeru pridanej hodnoty a kompenzácií zamestnancov, čo bolo spôsobené zrýchlením rastu produktivity¹³ v týchto rokoch.

3.3. Odvetvová produktivita a náklady práce

Na základe štatistickej klasifikácie ekonomických činností môžeme podrobnejšie preskúmať vývoj produktivity práce v rámci jednotlivých odvetví. Všimli sme si pritom, do akej miery produktivita práce korešponduje s rastom, resp. poklesom zamestnanosti v danom odvetví. Pre lepšie vyjadrenie sme použili ukazovateľ produktivity práce upravený o mzdy.¹⁴ Vzhľadom na to, že tento ukazovateľ vychádza skôr z výdavkov na pracovnú silu a nie z počtu pracovných síl, je vhodný pre porovnávanie medzi jednotlivými ekonomickými aktivitami, ktoré sa vyznačujú rôznym výskytom zamestnania na čiastočný úväzok alebo samostatnej zárobkovej činnosti. Vývoj týchto ukazovateľov sme skúmali v celkovo dvanástich vybraných ekonomických činnostiach v priebehu rokov 2010 – 2016 (tab. 3.2).

Z makroekonomického hľadiska je dôležité, aký podiel na zamestnanosti majú uvedené ekonomické činnosti a pri ktorých z nich je rast zamestnanosti podporený aj rastom produktivity. Z hľadiska ich podielu na celkovej zamestnanosti sú dôležité najmä ekonomické činnosti v oblasti priemyselnej výroby a veľkoobchod a maloobchod, oprava motorových vozidiel a motocyklov, ktoré sa spolu podieľajú na viac ako 50 % z celkovej zamestnanosti na Slovensku. Za nimi nasleduje stavebníctvo s 10 % podielom na celkovej zamestnanosti. Ďalšie vybrané ekonomické činnosti majú menej ako desaťpercentný podiel na celkovej zamestnanosti u nás a nie sú teda z hľadiska jej agregátneho objemu veľmi významné. Je to tak napríklad pri doprave a skladovaní, ktoré sa na celkovej zamestnanosti podieľa necelými 7 %, ale najmä pri činnostiach v oblasti nehnuteľností, ktorých podiel na celkovej zamestnanosti

---

¹³ Počítanej ako pomer pridanej hodnoty a odpracovaných hodín.

¹⁴ Tento ukazovateľ vychádza z metodiky Eurostatu a vyjadruje pridanú hodnotu delenú personálnymi nákladmi, pričom je upravený o podiel vlastných zamestnancov na celkovom počte zamestnaných osôb.

je len 1,9 %. Popritom sa ukazuje, že v rokoch 2010 – 2016 existovali na Slovensku len tri oblasti ekonomických činností, ktoré sa vyznačovali paralelným rastom zamestnanosti aj produktivity: priemyselná výroba; doprava a skladovanie a najmä činnosti v oblasti nehnuteľností (tab. 3.2). Tieto tri ekonomické činnosti sa pritom spolupodieľali na necelých 40 % z celkovej zamestnanosti na Slovensku.

T a b u ľ k a 3.2

Rast produktivity a zamestnanosti v SR, vybrané ekonomické činnosti (priemer 2010 – 2016)

Ekonomické činnosti	Produktivita	Zamestnanosť
Ťažba a dobývanie	-2,33 %	-2,71 %
Priemyselná výroba	2,81 %	3,66 %
Dodávka elektriny, plynu, pary a studeného vzduchu	-6,08 %	-1,68 %
Dodávka vody, čistenie a odvod odpadových vôd, odpady a služby odstraňovania odpadov	-2,04 %	-0,30 %
Stavebníctvo	-1,63 %	-2,30 %
Veľkoobchod a maloobchod, oprava motorových vozidiel a motocyklov	-0,63 %	8,28 %
Doprava a skladovanie	6,23 %	2,40 %
Ubytovacie a stravovacie služby	-0,49 %	15,83 %
Informácie a komunikácia	-7,14 %	14,15 %
Činnosti v oblasti nehnuteľností	31,97 %	12,93 %
Odborné, vedecké a technické činnosti	-1,45 %	16,45 %
Administratívne a podporné služby	-3,95 %	10,44 %

Prameň: Eurostat (2018).

V ďalších oblastiach ekonomických činností u nás sme v uvedenom období zaznamenali pokles produktivity upravenej o mzdy s korešpondujúcim poklesom zamestnanosti. Týkalo sa to oblasti ťažby a dobývania; dodávok elektriny, plynu, pary a studeného vzduchu; dodávok vody, čistenia a odvodu odpadových vôd a tiež stavebníctva. Vo všetkých ďalších ekonomických činnostiach sme na Slovensku v uvedenom období rokov 2010 – 2016 zaznamenali pokles produktivity sprevádzaný nárastom zamestnanosti, najmä v oblasti ubytovacích a stravovacích služieb a v oblasti odborných, vedeckých a technických činností, ale tiež v oblasti veľkoobchodu a maloobchodu, opravy motorových vozidiel a motocyklov a tiež v oblasti informácií a komunikácie a administratívnych a podporných služieb.

Pri porovnaní vývoja na Slovensku s vývojom vo vybraných krajinách môžeme konštatovať, že paralelný rast produktivity aj zamestnanosti v nami

identifikovaných troch odvetviach ekonomických činností nie je ničím výnimočný. V uvedených troch odvetviach zaznamenali porovnateľné parametre ako Slovensko aj ostatné krajiny Vyšehradskej skupiny. Čo ich však od Slovenska odlišuje, je fakt, že obdobný vývoj zaznamenali zvyšné krajiny Vyšehradskej skupiny aj v ďalších oblastiach ekonomických činností, čím sa u nich dosiahla väčšia diverzifikácia potenciálu pozitívnych efektov vyplývajúcich z komplementárneho rastu produktivity práce a zamestnanosti.

V prípade Českej republiky sme v sledovanom období rokov 2010 – 2016 zaznamenali paralelný rast produktivity aj zamestnanosti celkovo v štyroch odvetviach ekonomických činností. Okrem už spomínaných odvetví priemyselnej výroby, dopravy a skladovania a činností v oblasti nehnuteľností aj v odvetví stavebníctva, ktoré sa podobne ako na Slovensku podieľalo na celkovej zamestnanosti približne desiatimi percentami. Uvedené štyri odvetvia ekonomických činností sa na celkovej zamestnanosti v Českej republike podieľali spolu takmer 55 %. V porovnaní so Slovenskom tak bol v Českej republike rast zamestnanosti podporený rastom produktivity u väčšieho percenta zamestnaných, čím vzniká väčšia diverzifikácia pozitívnych efektov z takéhoto vývoja smerom k stabilite viacerých segmentov trhu práce.

V ďalších odvetviach ekonomických činností, ako sú dodávka vody, čistenie a odvod odpadových vôd, odpady a služby odstraňovania odpadov; veľkoobchod a maloobchod, oprava motorových vozidiel a motocyklov; doprava a skladovanie; ubytovacie a stravovacie služby sme v Českej republike v sledovanom období zaznamenali len veľmi mierny pokles (menej ako o 1 %) priemernej produktivity práce pri komplementárnom raste zamestnanosti. Uvedených päť odvetví ekonomických činností sa podieľalo na viac ako 37 % z celkovej zamestnanosti v Českej republike. Na rozdiel od Českej republiky zaznamenalo Slovensko takýto mierny pokles produktivity sprevádzaný rastom zamestnanosti len v dvoch odvetviach ekonomických činností (tab. 3.2), ktoré spolu tvorili viac ako 26 % z celkovej zamestnanosti v roku 2016.

V ďalšej členskej krajine Vyšehradskej skupiny Maďarsku, sme v sledovanom období rokov 2010 – 2016 zaznamenali paralelný rast produktivity práce aj zamestnanosti v šiestich odvetviach, teda presne v polovici vybraných ekonomických činností. Okrem vyššie spomínaných troch odvetví, ktoré sa vyznačujú komplementárnym vývojom na Slovensku, sme paralelný rast produktivity práce a zamestnanosti zaznamenali v Maďarsku aj v oblasti veľkoobchodu a maloobchodu opravy motorových vozidiel a motocyklov; v oblasti stravovacích a ubytovacích služieb a tiež v oblasti odborných, vedeckých

a technických činností. Spolu sa týchto šesť oblastí ekonomických činností priamo podieľalo až na viac ako 73 % z celkovej zamestnanosti v roku 2016.

Zaujímavé je, že v Maďarsku sme v sledovanom období pri niektorých ekonomických činnostiach zaznamenali na rozdiel od Slovenska fenomén rastu produktivity práce sprevádzaný komplementárnym poklesom zamestnanosti. U nás sme podobný vývoj nezaznamenali. Týkalo sa to činností v oblasti nehnuteľností a stavebníctva, ktoré sa na celkovej zamestnanosti v Maďarsku v roku 2016 podieľali spolu o niečo viac ako 10 %. Veľmi mierny pokles produktivity práce (menší ako 1 %) sprevádzaný rastom zamestnanosti sme v sledovanom období zaznamenali v oblasti administratívnych a podporných službách, ktoré mali v Maďarsku na celkovej zamestnanosti takmer 9 % podiel. Pokles produktivity práce sprevádzaný komplementárnym poklesom zamestnanosti sme v sledovanom období v Maďarsku zaznamenali len pri dvoch oblastiach ekonomických činností a síce pri ťažbe a dobývaní a pri dodávkach elektriny, plynu, pary a studeného vzduchu. Tie mali v roku 2016 na celkovej zamestnanosti v Maďarsku zanedbateľný podiel, len približne 1 %.

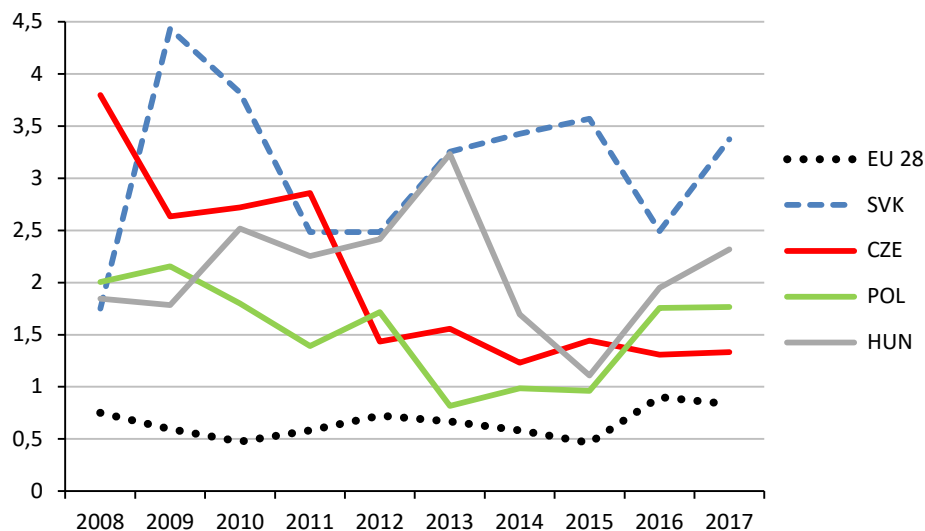
V Poľsku sme v priebehu rokov 2010 – 2016 zaznamenali paralelný rast produktivity práce a zamestnanosti v celkovo piatich oblastiach ekonomických činností, konkrétne pri priemyselnej výrobe; dodávkach vody, čistení a odvode odpadových vôd, odpadoch a službách odstraňovania odpadov; v doprave a skladovaní, v ubytovacích a stravovacích službách a v činnostiach v oblasti nehnuteľností. Tieto ekonomické činnosti sa v roku 2016 podieľali na viac ako 44 % z celkovej zamestnanosti. Rast produktivity práce sprevádzaný komplementárnym poklesom zamestnanosti sme v sledovanom období rokov 2010 – 2016 zaznamenali v oblasti ťažby a dobývania, stavebníctva a v oblasti dodávok elektriny, plynu, pary a studeného vzduchu, ktoré sa na celkovej zamestnanosti v roku 2016 podieľali približne 13 %. Vo všetkých ostatných oblastiach vybraných ekonomických činností sme v sledovanom období rokov 2010 – 2016 v Poľsku zaznamenali pokles produktivity práce. Hoci v niektorých oblastiach ekonomických bol veľmi malý (menej ako 1 %) a sprevádzaný komplementárnym rastom zamestnanosti. To sa týka napríklad veľkoobchodu a maloobchodu, opravy motorových vozidiel a motocyklov. V ďalších oblastiach ekonomických činností ako sú informácie a komunikácia; odborné, vedecké a technické činnosti a administratívne a podporné služby sme zaznamenali pokles produktivity práce sprevádzaný s rastom zamestnanosti.

Náklady práce¹⁵ a zamestnanosť sa na Slovensku nevyvíjali vo všetkých odvetviach ekonomických činností rovnako. V rokoch 2008 – 2017 rástli u nás náklady práce v priemere najrýchlejšie v ekonomických činnostiach v oblasti nehnuteľností, nasledované činnosťami v oblasti priemyselnej výroby a v oblasti dodávok elektriny, plynu, pary a studeného vzduchu. Na druhej strane, relatívne najpomalší priemerný rast nákladov práce sme v uvedenom období rokov zaznamenali pri ekonomických činnostiach v oblasti informácií a komunikácie, doprava a skladovanie a tiež v oblasti veľkoobchodu a maloobchodu a opravy motorových vozidiel a motocyklov. V období rokov 2008 – 2017 môžeme na Slovensku sledovať relatívne veľké kolísanie priemernej odchýlky rastu nákladov práce v rámci sledovaných dvanástich odvetví ekonomických činností (graf 3.3).

Gr a f 3.3

Priemerná absolútna odchýlka od priemerného rastu nákladov práce, LCI (v %)

Prameň: Eurostat (2018).

Na rozdiel od priemeru EÚ 28, alebo od roku 2012 aj Českej republiky, kde môžeme sledovať relatívne vyrovnaný priebeh priemernej absolútnej odchýlky rastu nákladov práce. Čo je však v porovnaní s priemerom EÚ a zvyšnými krajinami V4 zaujímavé, priemerná odchýlka nákladov práce

¹⁵ Vyjadrené ako kompenzácie zamestnancov plus dane a mínus subvencie.

bola v sledovanom období na Slovensku výrazne väčšia. Zatiaľ čo priemerná odchýlka rastu nákladov práce v rokoch 2008 – 2017 bola v EÚ 28 na úrovni 70 %, v Česku na úrovni 200 %, v Poľsku na úrovni 150 % a v Maďarsku na úrovni 210 %, tak v prípade Slovenska bola priemerná odchýlka v raste nákladov práce až na úrovni 300 %. To znamená, že na Slovensku sa náklady práce v jednotlivých odvetviach ekonomických činností vyvíjali výrazne viac nerovnomerne ako v okolitých krajinách, či vzhľadom k priemeru EÚ 28. Takto nerovnomerný vývoj nákladov práce v jednotlivých oblastiach ekonomických činností môže mať za následok ľahšie rozširovanie príjmových nerovnováh v ekonomike.

* * *

Spomalenie rastu produktivity vyjadrenej ako HDP za jednu odpracovanú hodinu od roku 2011 a komplementárny rast zamestnanosti od roku 2014 naznačujú, že tvorba pracovných miest na Slovensku sa v posledných rokoch koncentruje hlavne v odvetviach, ktoré dosahujú slabšiu produktivitu, alebo tvorbu HDP za hodinu, ako tomu bolo predtým. Z porovnania zmien kompenzácií zamestnancov a ich reálnej produktivity za jednu odpracovanú hodinu vyplýva, že vo vybraných krajinách predbiehal rast kompenzácií zamestnancov rast ich produktivity. Výnimkou sú Poľsko, Írsko a Španielsko, kde vzhľadom na relatívne vysokú produktivitu existuje priestor aj pre potenciálne rýchlejšiu rast kompenzácií zamestnancov než tomu bolo doteraz. Z krajín V4 došlo v období rokov 2010 – 2017 k najvýraznejšiemu poklesu pomeru reálnej produktivity a kompenzácií zamestnancov za jednu odpracovanú hodinu práve na Slovensku, čo znamená, že nepomer medzi rastom kompenzácií zamestnancov a rastom produktivity ich práce sa z krajín V4 u nás zväčšil najviac. Paralelný rast produktivity aj zamestnanosti v nami identifikovaných troch odvetviach ekonomických činností z dvanástich nie je ničím výnimočný, nakoľko porovnateľné parametre ako Slovensko zaznamenali v tomto smere aj ostatné krajiny Vyšehradskej skupiny. Čo ich však od Slovenska odlišuje je fakt, že obdobný vývoj zaznamenali zvyšné krajiny Vyšehradskej skupiny aj v ďalších oblastiach ekonomických činností, čím sa u nich dosiahla väčšia diverzifikácia potenciálu pozitívnych efektov vyplývajúcich z komplementárneho rastu produktivity práce a zamestnanosti.

II.

**STARNUTIE POPULÁCIE –
ADAPTÁCIA TRHU PRÁCE,
REFORMA RODINNEJ POLITIKY
ČI PRIESTOROVÁ MOBILITA AKO RIEŠENIA?**

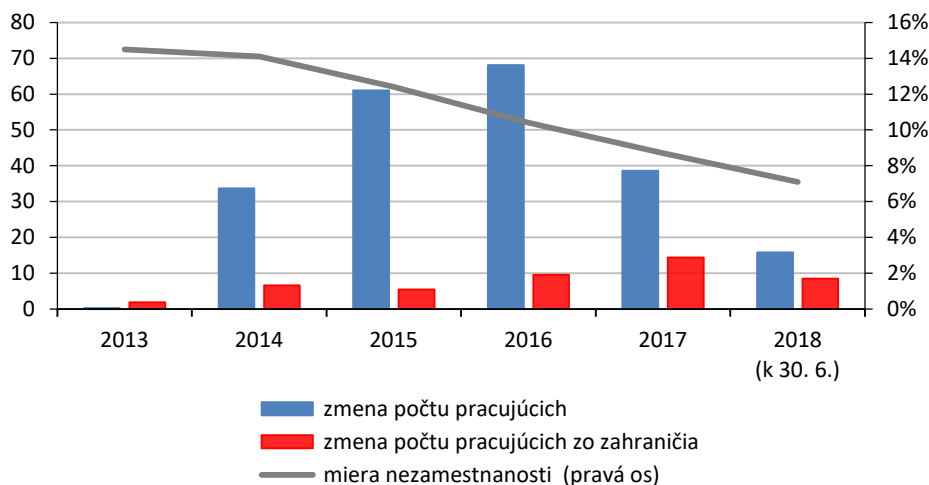

4. PROJEKCIA PONUKY A DOPYTU SLOVENSKEHO TRHU PRÁCE S INDIKÁCIOU NEDOSTATKU PRACOVNÝCH SÍL

Vývoj na slovenskom trhu práce za posledných 5 rokov predstavuje historicky unikátnu situáciu, pri ktorej dominuje niekoľko elementov. Medzi tieto nové špecifiká na slovenskom trhu práce patrí nízka miera nezamestnanosti, nárast počtu zahraničných pracovníkov či výrazný pokles počtu dlhodobo nezamestnaných. Od prepuknutia hospodárskej krízy poklesla miera nezamestnanosti¹⁶ od jej maximálnej hodnoty z 1. štvrťroku 2010 (15,1 %) na jej historické minimum v 2. štvrťroku 2018 na úrovni 6,6 %. Pričom viaceré prognózy očakávajú pokračovanie tohto trendu aj v najbližšom období, napríklad IFP (2018) očakáva pokles na úroveň 5,7 % v roku 2021, makroekonomická prognóza Ekonomického ústavu (Radvanský – Lichner, 2018) predpokladá taktiež pozitívny vývoj a pokles miery nezamestnanosti na hodnotu 5,6 %. Tento pozitívny vývoj na slovenskom trhu práce však sprevádzajú aj problémy s dostupnosťou kvalifikovanej pracovnej sily.

Graf 4.1

Zmena počtu pracujúcich (VZPS), zmena počtu pracujúcich zo zahraničia a miera nezamestnanosti (VZPS) v SR

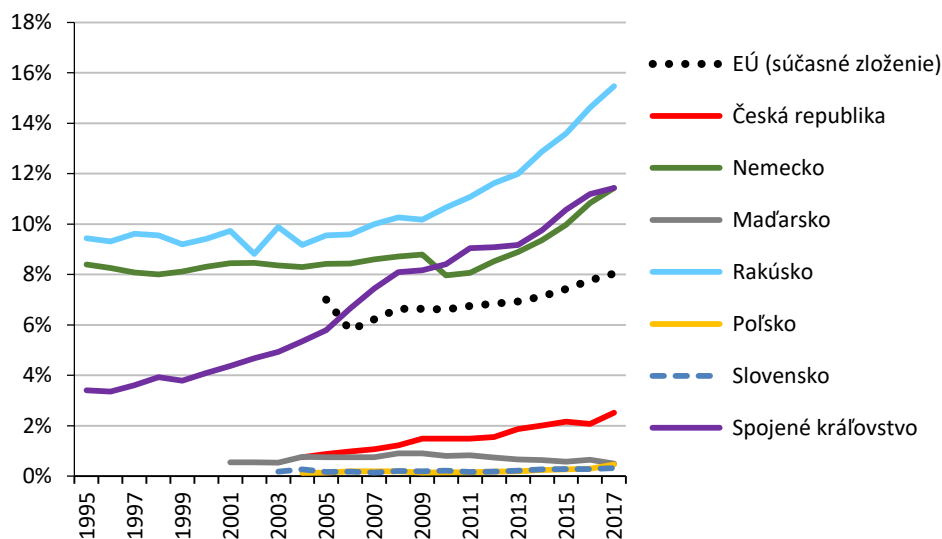
Prameň: ŠÚ SR, ÚPSVaR.

¹⁶ Podľa metodiky VZPS.

Nedostatok vhodnej pracovnej sily je v posledných rokoch kompenzovaný nárastom počtu pracujúcich zo zahraničia. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že nárast podielu zahraničných pracujúcich predstavuje za posledných 10 rokov od prepuknutia hospodárskej krízy a postupného odznievania jej dôsledkov spoločný trend pre väčšinu krajín Európskej únie (podľa metodiky LFS). V prípade okolitých krajín je trend nárastu zahraničných pracovníkov podľa metodiky LFS najvypuklejší v prípade Rakúska, v ktorom pochádzal v roku 2017 približne každý šiesty pracujúci zo zahraničia. S výnimkou Maďarska podiel zahraničných pracovníkov dlhodobo narastá v krajinách Vyše-hradskej štvorky. Za posledných dvadsať rokov výrazne vzrástol podiel zahraničných pracujúcich aj v starých členských krajinách Európskej únie (pozri graf 4.2). Jeden z najdynamickejších rastov zaznamenalo Spojené kráľovstvo, v prípade ktorého od roku 1995 nárastol podiel zahraničnej pracovnej sily z úrovne mierne nad 3 % na súčasnú hodnotu mierne nad 11 % ku koncu roka 2017. Podobnú úroveň dosiahol tento ukazovateľ aj v prípade Nemecka, pri ktorom od prepuknutia hospodárskej krízy vzrástol podiel zahraničných pracujúcich takmer o 50 %.

G r a f 4.2

Vývoj podielu pracujúcich zo zahraničia, LFS

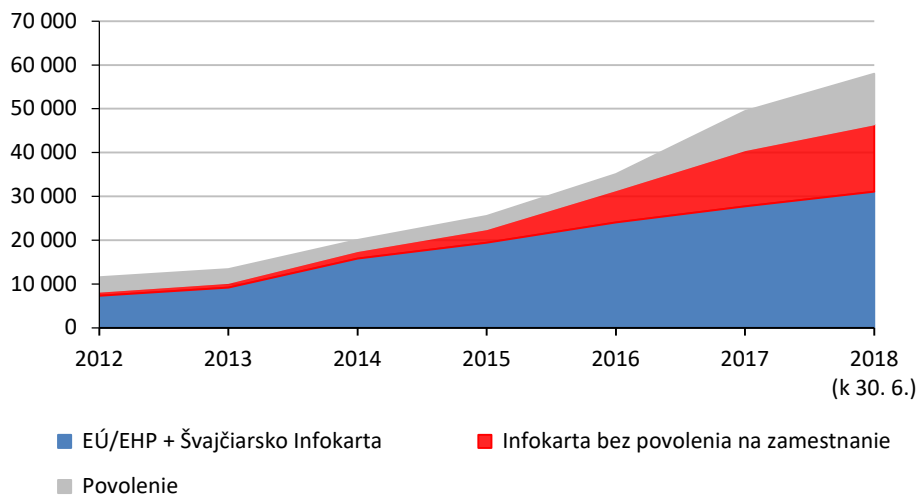

Prameň: Eurostat.

Podľa metodiky LFS je podiel zahraničných pracujúcich v Poľsku a na Slovensku v desatinách percenta, no napríklad údaje Ústredia práce a sociálnych vecí bol na Slovensku tento podiel ku koncu roka 2017 na úrovni zhruba 2 %.¹⁷

G r a f 4.3

Vývoj počtu zahraničných pracujúcich na Slovensku* ku koncu roku

* Údaje uvádzame od roku 2012, keďže v jeho priebehu došlo k zmene metodiky vykazovania.

Prameň: ÚPSVaR.

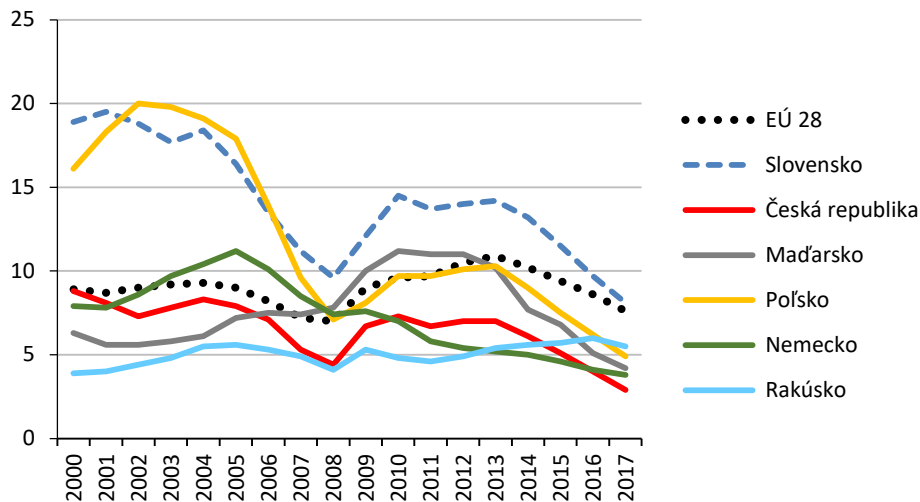
Najvyšší podiel zahraničných pracovníkov na Slovensku pochádza z krajín Európskej únie. Z toho najvyšší podiel pracovníkov pochádzajúcich z krajín EÚ ku koncu júna 2018 pochádzal z Rumunska (9,7 tis.), Maďarska (5,4 tis.) a Českej republiky (5,2 tis.). V prípade pracujúcich z tretích krajín, týchto najviac prišlo na Slovensko z Ukrajiny (7,2 tis.) a zo Srbska (13,7 tis.), pričom koncom roka 2015 na Slovensku pracovalo len 1 700 srbských občanov. Za obdobie posledných troch rokov došlo k nárastu počtu zahraničných pracovníkov na Slovensku o viac ako 35-tisíc. Viac ako 50 % tohto nárastu pripadlo na pracujúcich z Ukrajiny a zo Srbska, a to napriek relatívne komplikovanému a zdĺhavému procesu získavania pracovného povolenia.

¹⁷ Uvedená skutočnosť poukazuje na problém podreprezentovania domácností zahraničných pracujúcich vo výberovej vzorke zisťovania LFS.

Graf 4.4

Vývoj miery nezamestnanosti vo vybraných krajinách, LFS

Prameň: Eurostat.

V období pred globálnou ekonomickou krízou došlo k výraznému zníženiu miery nezamestnanosti vo väčšine krajín Európskej únie (graf 4.4). Napríklad v prípade Slovenska a Poľska dosahovala okolo roku 2001 ešte celková miera nezamestnanosti úrovne blízke 20 %. Pričom v roku 2008 dosiahla miera nezamestnanosti v Poľsku len 7,1 % a v prípade Slovenska prvýkrát od rozpadu Československa pokorila hranicu 10 % (9,6 %). V priebehu rokov 2009 a 2010 v krajinách Vyšehradskej skupiny výrazne stúpol počet nezamestnaných, pričom až do roku 2013 bol tento stav relatívne stabilný. Od tohto roku sme zaznamenali výrazne pozitívne efekty stabilného globálneho ekonomického prostredia a miera nezamestnanosti prekonala svoje úrovne z roku 2008 v prípade všetkých okolitých krajín, ako aj Slovenska. Tento pozitívny vývoj so sebou však priniesol aj niektoré nové problémy, s ktorými sa slovenský trh práce zatiaľ nestretol a bude sa s nimi musieť vyrovnáť.

4.1. Metodika

Výsledky projekcie zamestnanosti, ktoré budú opísane v ďalšej časti tejto kapitoly, vznikli unikátnou kombináciou viacerých ekonomických modelov. Projekcia celkového vývoja slovenskej ekonomiky, rastu HDP a zamestnanosti bola vytvorená ekonometrickým modelom ECM (Radvanský – Lichner,

2018). Následne bol využitý model všeobecne vypočítateľnej rovnováhy (CGE model) (Miklošovič, 2014), ktorý s využitím prognózovaných makroekonomických veličín modelu ECM dezagregoval celkový národný vývoj na sektorovú úroveň podľa metodiky NACE Rev. 2. Pomocou CGE modelu sme boli schopní okrem sektorového členenia vytvoriť aj projekciu zamestnanosti podľa kvalifikačnej úrovne ISCO. Členenie kvalifikačnej úrovne ISCO bolo vykonané na 3 základné skupiny, ktoré nájdete v tabuľke 4.1.

T a b u ľ k a 4.1

Agregácia vzdelanostných skupín v aplikovanom modeli

Kvalifikačná skupina	ISCO 08
Vysoká kvalifikácia	0-3
Stredná kvalifikácia	4-8
Nízka kvalifikácia	9

Prameň: Autori.

V rámci sektorovej dezagregácie bolo vytvorených desať čo možno najviac homogénnych sektorových skupín, ktoré opisujú jednotlivé odvetvia. Zatriedenie sektorov do jednotlivých odvetví nájdete v tabuľke 4.2.

T a b u ľ k a 4.2

Agregácia odvetví podľa klasifikácie NACE Rev. 2 v aplikovanom modeli

Odvetvie	NACE Rev. 2
Poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov	A
Ťažba a dobývanie	B
Priemyselná výroba	C
Energetika a sieťové služby	D, E
Stavebníctvo	F
Veľkoobchod, maloobchod, doprava, skladovanie, a ubytovacie a stravovacie služby	G, H, I
Informačné, komunikačné a finančné služby, a činnosti v oblasti nehnuteľností	J, K, L
Odborné, vedecké a technické činnosti, a administratívne a podporné služby	M, N
Verejná správa, vzdelávanie, zdravotníctvo a sociálne služby	O, P, Q
Ostatné služby a činnosti	R, S, T, U

Prameň: Autori.

Prepojenie národného ekonometrického modelu ECM a sektorového CGE modelu je detailnejšie opísané v prácach (Radvanský a kol., 2015; Lichner a kol., 2016). Výsledkom prepojenia týchto dvoch modelov sme dostali

dopytovú stranu trhu práce členenú podľa desať odvetví a troch kvalifikačných stupňov. Projekcia dopytu po pracovnej sile bola vytvorená do roku 2025.

Ponukovú stranu trhu práce sme modelovali pomocou mikrosimulačného modelu VZAM_mikrosim_2.0, ktorý vznikol na EÚ SAV (Štefánik – Miklošovič, 2016). V rámci tohto modelového aparátu bola simulovaná trajektória slovenskej populácie reprezentovaná dátami z Výberového zisťovania pracovnej sily pre Slovensko za rok 2017. Mikrosimulačný model VZAM_mikrosim_2.0 prebieha v softvéri LIAM2 (<http://liam2.plan.be/>) a nepotrebuje žiadne dodatočné softvérové a hardvérové vybavenie. V rámci simulačného modelu následne v každom časovom období prebiehajú tieto procesy – starnutie, narodenie, úmrtie, imigrácia, vzdelanie, status, ekonomická aktivita, zamestnanie a nezamestnanosť:

- *Starnutie*: každá osoba má v ďalšom roku o jeden rok viac.
- *Narodenie*: náhodný proces, v ktorom pomocou tabuľky fertility a rovnomerného rozdelenia sa náhodne ženám narodí dieťa. Tabuľka fertility je vekovo špecifická.
- *Úmrtie*: náhodný proces, v ktorom sa pomocou úmrtnostných tabuliek a rovnomerného rozdelenia rozhoduje, či daná osoba v danom období zomrie. Úmrtnostné tabuľky sú vekovo a rodovo špecifické.
- *Imigrácia*: v tomto procese sa simuluje čistá imigrácia v dôsledku exogénnej projekcie imigrácie zo zdroja Eurostatu. Noví imigranti sa klonujú už existujúcich imigrantov, ktorí sú zachytení v databáze.
- *Vzdelanie*: vo veku 16 rokov sa pre každé dieťa vykoná rozhodnutie, aký stupeň vzdelania a odbor vzdelania dokončí. Pravdepodobnosti dokončenia odboru a stupňa vzdelania zodpovedajú aktuálnemu zloženiu týchto atribútov vo vekovej skupine 30- až 34-ročných. Študenti dokončujú stredný stupeň vzdelania v 19 rokoch. Najvyšší stupeň vzdelania študenti dokončujú v 25 rokoch. Ak má človek 26 a viac rokov, už sa nemôže stať študentom.
- *Status*: v tomto procese sa medzi aktívnym obyvateľstvom vo veku 16 až dôchodkovým vekom rozhoduje, či daná osoba je neaktívna alebo invalidná. Na toto rozhodnutie sa využívajú tabuľky invalidity a neaktivity, ktoré sú získané zo vstupnej databázy. Tieto tabuľky sú vekovo a rodovo špecifické. Pri rozhodovaní, či sa daný človek stane neaktívny alebo invalidný, sa využije osobné logit skóre, ktoré je pre každého jednotlivca vypočítané individuálne na základe jeho atribútov. Po dovŕšení dôchodkového veku sa všetci ľudia stávajú dôchodcovia. Dôchodkový vek je deterministická premenná, ktorá sa v čase mení podľa odhadovaného času dožitia. V tomto procese sa na základe logit skóre a externou tabuľkou pravdepodobnosti

vyberajú navyše potenciálne pracujúci dôchodcovia. Táto skupina je súčasťou aktívneho obyvateľstva. Pravdepodobnosti pre pracujúcich dôchodcov sú vekovo a rodovo špecifické na základe vstupnej databázy.

- *Ekonomická aktivita*: ekonomicky aktívni sú všetci obyvatelia vo veku od 16 až do dôchodkového veku, ktorí nie sú študenti, invalidi alebo neaktívni. K tejto skupine patrí navyše aj skupina potenciálne pracujúcich dôchodcov.
- *Zamestnanie*: v tomto procese sa párujú potreby na trhu práce s jej ponukou. Výstupom makroekonomického modelu je potreba trhu práce, ktorá je špecifikovaná pre jednotlivé sektory a kvalifikácie.¹⁸ V tomto procese prebiehajú nasledovné kroky a predpoklady. Ak osoba patrí medzi aktívne obyvateľstvo a v minulom období pracovala v určitom segmente, svoje miesto nezmení. V prípade zmenšenia dopytu po práci v špecifickom segmente zostávajú pracovať v tomto segmente ľudia na základe ich osobného logit skóre. Z ostatného aktívneho obyvateľstva sa stávajú potenciálne nezamestnaní, z ktorých vyberáme na základe ich osobného logit skóre pri nenaplnenom dopyte. Z potenciálne nezamestnaných len určitá skupina ľudí môže nájsť zamestnanie v určitom segmente, ostatní sú definovaní ako ťažko zamestnateľní. Je nutné podotknúť, že ak sa osoba ide zamestnať v určitom segmente, musí byť jej stupeň vzdelania a odbor vzdelania akceptovateľný pre daný segment.

V prípade nenaplnenia dopytu po práci v danom segmente v tomto kroku nasleduje doplnenie dopytu imigráciou. Noví imigranti sa klonujú s rovnakými atribútmi, ako sú pracujúci imigranti v danom segmente. Proces klonovania sa končí, hneď ako je dopyt po práci v každom segmente naplnený. Okrem novopracujúcich imigrantov model vytvorí aj členov rodiny, ktorí môžu byť študenti, invalidi, neaktívni alebo dôchodcovia podľa vopred stanovenej pravdepodobnosti. Táto pravdepodobnosť je získaná zo vstupných dát.

- *Nezamestnanosť*: v tomto procese sa všetci aktívni obyvatelia, ktorí nenašli zamestnanie v žiadnom segmente, stávajú nezamestnaní.

Vyššie opísané procesy sa uskutočňujú v každej časovej perióde (rok). Výsledkom týchto procesov je spárovanie dopytu po práci pochádzajúceho z makroekonomického modelu s ponukou práce, ktorá je výsledkom mikrosimulačného modelu. V prípade nenaplnenia dopytu po práci s existujúcim aktívnym obyvateľstvom je tento chýbajúci dopyt doplnený imigráciou.

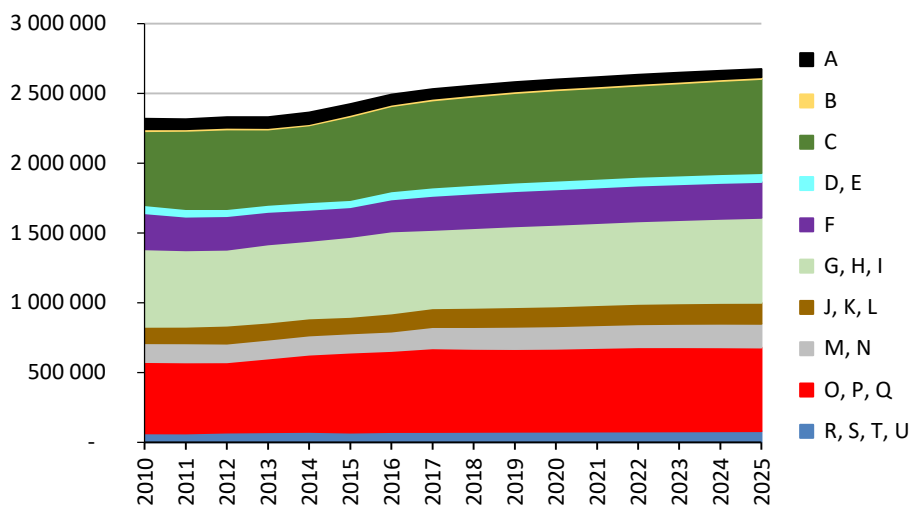
¹⁸ V tomto bode si definujeme pojem segment, čo predstavuje prierez sektora a kvalifikácie.

4.2. Výsledky a diskusia

V tejto časti sú prezentované a diskutované výsledky dosiahnuté aplikáciou modelového aparátu, ktorého metodika je opísaná vyššie. Projekcia zamestnanosti je do roku 2021 založená na výsledkoch makroekonomickej prognózy IFP zo septembra 2018 v kombinácii s prognózou EÚ SAV, po roku 2021 bola aplikovaná iba metodika EÚ SAV, detailnejšie opísaná v časti Metodika. Pričom až do roku 2025 predpokladáme udržanie relatívne stabilného ekonomického vývoja slovenského hospodárstva. Zároveň je však potrebné spomenúť, že v súčasnosti už existujú zástupcovia názorového prúdu (napr. J. P. Morgan, Bloomberg, 2018), ktorí očakávajú, že ďalšia hospodárska kríza nastane už v roku 2020. Zatiaľ však neexistujú jasné signály o jej rozsahu a možných dosahoch na slovenskú ekonomiku, preto sú výsledky prezentované v tejto kapitole založené na výsledkoch oficiálnych prognóz, ktoré považujeme za adekvátne podkladové predpoklady a v časovom horizonte za obdobím pokrytým týmito prognózami predpokladáme pokračovanie týchto trendov s miernym spomalením.

G r a f 4.5

Vývoj zamestnanosti podľa odvetví

Prameň: Autori, ŠÚ SR.

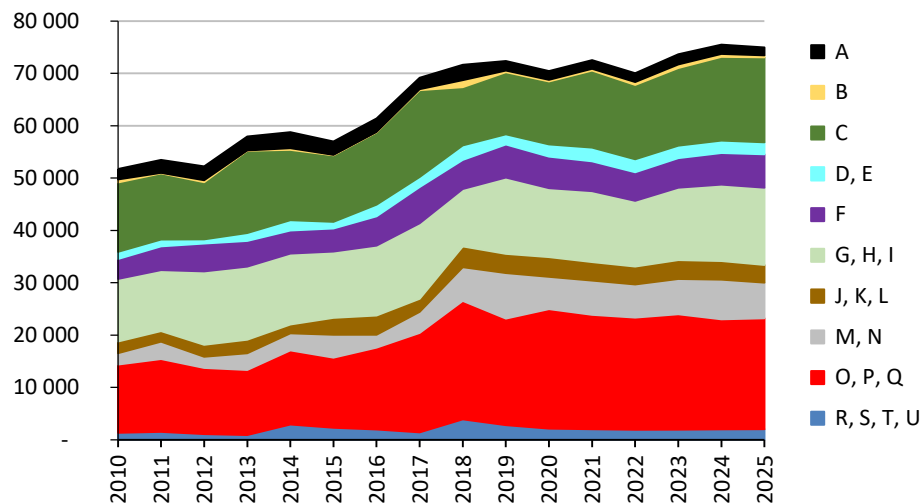
V prípade pokračovania pozitívneho globálneho vývoja by podľa dosiahnutých výsledkov slovenský trh práce znamenal nárast počtu pracovných

miest takmer o 145-tisíc do roku 2025 (graf 4.5). Vzhľadom na súčasnú situáciu na slovenskom trhu práce by takýto nárast bol spojený s relatívne vysokými výdavkami na aktivity smerujúce k zlad'ovaniu ponuky smerom k štruktúre dopytu. Alternatívne by sa prejavil pokračovaním nárastu v počte zahraničných pracujúcich. Modelové výsledky naznačujú, že by počet pracujúcich zo zahraničia vzrástol v tomto období zhruba o 70-tisíc. Pričom je potrebné pripomenúť, že aplikovaný modelový prístup neberie pri prepájaní ponuky a dopytu na trhu práce do úvahy prípadné náklady na zosúladienie ponuky a dopytu.

Nahrádzovací dopyt má z dôvodu pokračujúceho procesu starnutia slovenskej populácie a príchodu početných populačných ročníkov z prelomu 50. a 60. rokov 20. storočia do dôchodkového veku narastajúci trend. Objem nahrádzacieho dopytu narástol od roku 2010 z úrovne okolo 50-tisíc ročne na hodnotu mierne pod 70-tisíc ročne v roku 2017. V strednodobom horizonte predpokladáme na základe modelových výsledkov udržanie sa približne na tejto úrovni s mierne rastúcim trendom (graf 4.6). Najvýraznejšie počty pracovníkov bude potrebné v období rokov 2018 – 2025 nahradiť v odvetviach verejných služieb (verejná správa, zdravotníctvo a vzdelávanie), priemyselnej produkcie a obchodu (veľkoobchod, maloobchod), dopravy a stravovacích služieb.

G r a f 4.6

Vývoj nahrádzacieho dopytu podľa odvetví

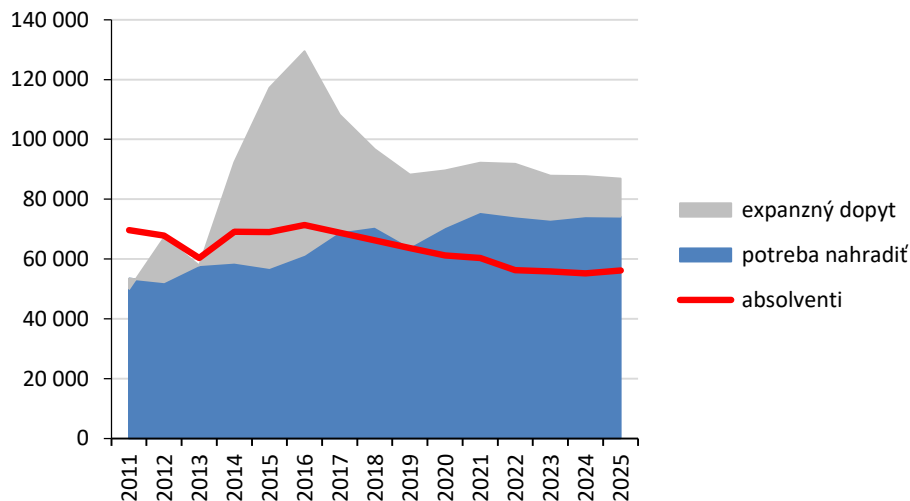

Prameň: Autori, ŠÚ SR.

Pri pohľade na celkový vývoj expanzného a nahradzovacieho dopytu v porovnaní s prítokom absolventov na trh práce možno konštatovať, že do roku 2013 bola dodatočná ponuka prichádzajúca na trh (z hľadiska počtosti) dostačujúca na pokrytie celkovej potreby (pozri graf 4.7). V rokoch 2014 – 2017 z dôvodu značného nárastu expanzného dopytu však počet prichádzajúcich na trh práce nebol dostatočný, čo sa prejavilo aj vo výraznejšom náraste počtu zahraničných pracujúcich a poklesu miery nezamestnanosti. Očakávaný vývoj v budúcnosti z dôvodu demografických zmien prinesie na trhu práce novú situáciu, v ktorej už prítok absolventov na trh práce nebude schopný pokryť ani potrebu objemu nahradzovacieho dopytu. Tento fakt sa môže prejavovať v dvoch rovinách, v pokračovaní poklesu miery a počtu nezamestnaných, a v pokračujúcom náraste uspokojovania potrieb slovenského trhu práce prítokom zahraničných pracujúcich. V prípade, že sa dlhodobo nebude dať Slovenskej republike hľadať spôsoby doplnenia chýbajúcej pracovnej sily, môže nastať aj situácia, v ktorej dôjde z tohto dôvodu k spomaleniu rastu slovenskej ekonomiky.

G r a f 4.7

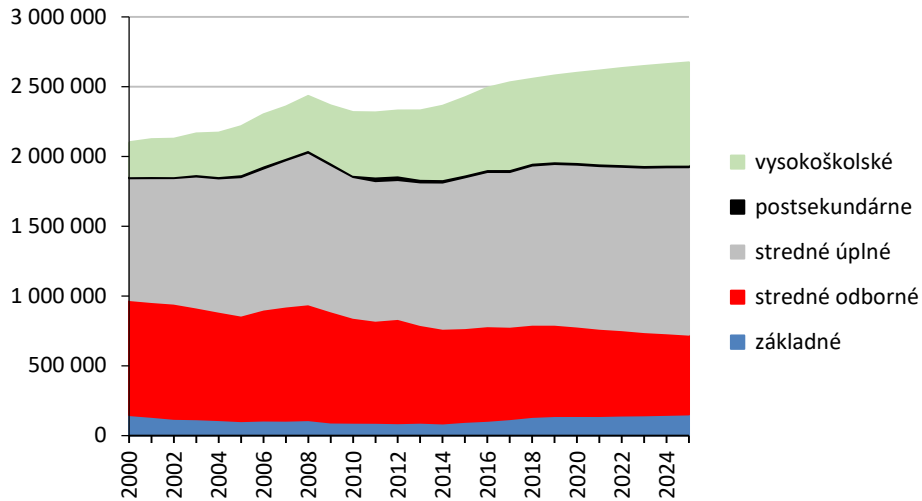
Porovnanie vývoja dopytu a ponuky na slovenskom trhu práce

Prameň: ŠÚ SR a autori.

Graf 4.8

Vývoj počtu pracujúcich podľa dosiahnutého vzdelania

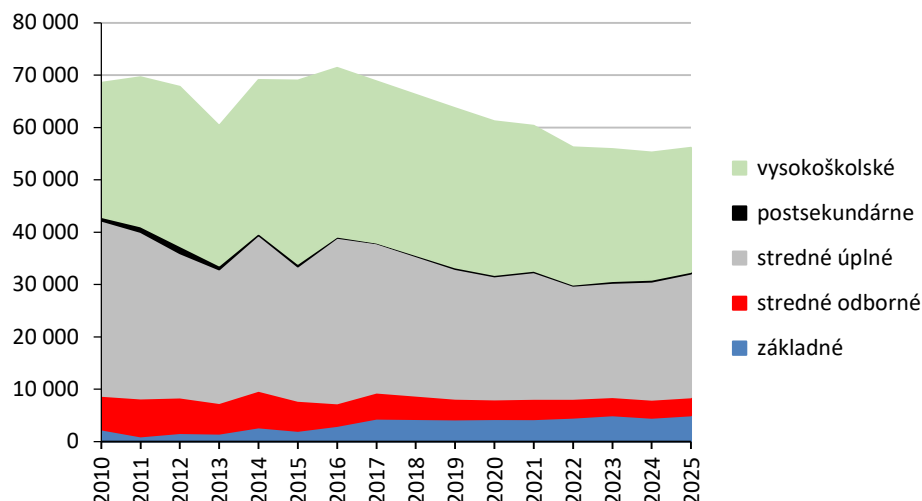
Prameň: ŠÚ SR a autori.

V roku 2016 dosiahol počet absolventov prichádzajúcich na trh práce, po dočasnom poklese na svoje minimum v roku 2013 na úrovni menej ako 60-tisíc, svoje maximum na úrovni zhruba 70-tisíc. Pričom v strednodobom horizonte očakávame pokračovanie poklesu na úroveň okolo 55-tisíc absolventov ročne (graf 4.9). S ohľadom na demografický vývoj možno očakávať po roku 2021 výraznejší pokles prítoku absolventov vysokých škôl na trh práce. Súčasne s pokračujúcim poklesom tejto vzdelanostnej kategórie (vysokoškolské vzdelanie) dôjde k relatívnej stabilizácii počtov absolventov stredoškolských kategórií vstupujúcich na trh práce. V prípade absolventov s ukončeným stredným odborným vzdelaním sa pokles stabilizuje na úrovni zhruba 3,5 tisíca ročne a pre absolventov so stredným úplným vzdelaním na hodnote zhruba 22- až 23-tisíc ročne. V období rokov 2018 – 2025 budú počty absolventov prichádzajúcich na trh práce so stredoškolským a s vysokoškolským vzdelaním každoročne veľmi podobné s miernou prevahou vysokoškolsky vzdelaných absolventov.

Graf 4.9

Vývoj počtu absolventov podľa stupňa dosiahnutého vzdelania

Prameň: ŠÚ SR a autori.

Na očakávaný vývoj je s využitím aplikovanej metodiky možné sa pozrieť aj z hľadiska jeho štruktúry podľa stupňa a odborov vzdelania. Na základe dostupných ukazovateľov sme preto skonštruovali indikátor nesúladu medzi prítokom absolventov na trh práce a potrebami trhu práce. Potreby trhu práce sú v tomto indikátore definované ako súčet medziročných zmien expanzného a nahradzovacieho dopytu. Navrhnutý indikátor nesúladu $IN_{i,j,t}$ je možné vypočítať na základe nasledovného vzťahu:

$$IN_{i,j,t} = \frac{Abs_{i,j,t}}{(Zam_{i,j,t} - Zam_{i,j,t-1}) + RD_{i,j,t}}$$

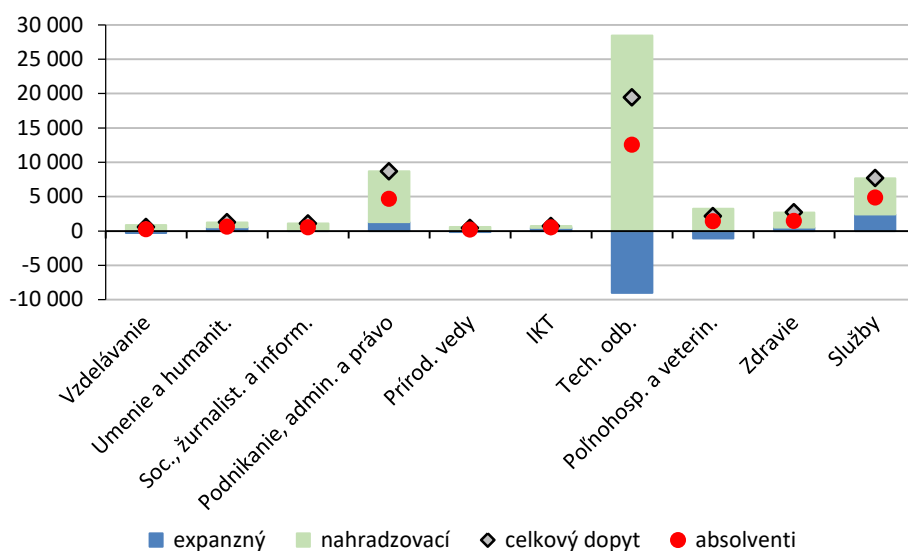
kde $Abs_{i,j,t}$ predstavuje počet absolventov i -teho stupňa vzdelania a j -teho odboru vzdelania v roku t , $Zam_{i,j,t}$ je zamestnanosť a $RD_{i,j,t}$ predstavuje nahradzovací dopyt v príslušnom stupni a odbore vzdelania v danom roku.

Z hľadiska štruktúry dopytu po pracovníkoch so stredoškolským vzdelaním podľa odborov vzdelania bude najvyšší dopyt po absolventoch technických odborov. Tento dopyt bude v období najbližších piatich rokov na úrovni zhruba 20-tisíc pracujúcich ročne (pozri graf 4.10). Na ďalších miestach z hľadiska veľkosti dopytu sa umiestnili odbory podnikanie, administratíva a právo (viac

ako 8,5 tisíca pracovných miest ročne) a služby (približne 7,5 tisíca ročne). Výsledky však zároveň naznačujú, že v prípade týchto odborov pôjde zároveň o odbory s najvyššou mierou nesúladu vzhľadom na očakávané počty absolventov na úrovniach 12,5 tisíca v prípade technických odborov, 4,5 tisíca pri odbore podnikania, administratívy a práva, a takmer 5-tisíc ročne pri odboroch služieb.

G r a f 4.10

Priemerný ročný dopyt (expanzný a nahradzovací) a ponuka (absolventi) po pracovníkoch so stredoškolským vzdelaním podľa odborov vzdelania (2018 – 2022)

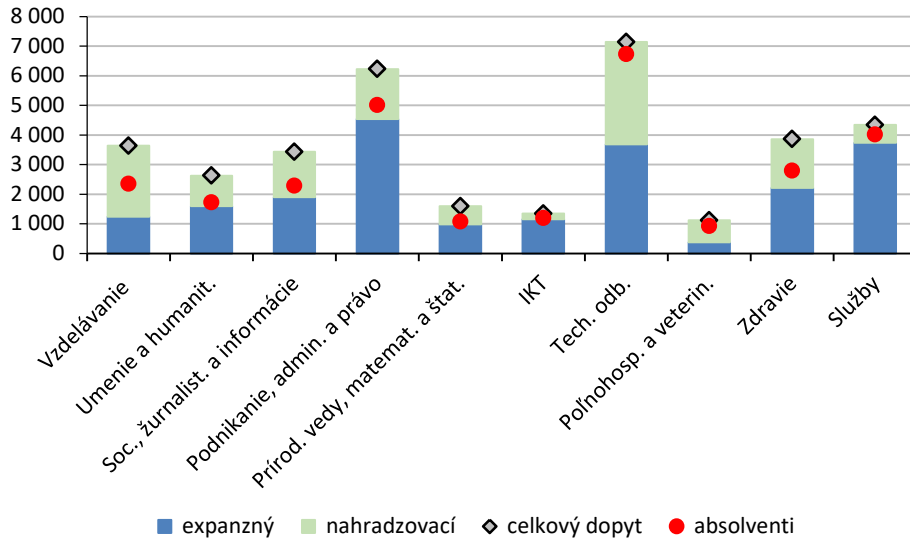

Prameň: Autori.

V prípade vysokoškolských odborov je situácia z hľadiska budúceho dopytu relatívne podobná ako v prípade stredoškolských odborov, no technické odbory tak výrazne nedominujú (7-tisíc ročne), podnikanie, administratíva a právo (viac ako 6-tisíc), služby (viac ako 4-tisíc) a pridávajú sa aj ďalšie odbory (graf 4.11). Medzi tieto dodatočné odbory patria zdravie (takmer 4-tisíc), vzdelávanie (viac ako 3,5 tisíca) a sociálne, žurnalistické a informačné odbory (viac ako 3-tisíc). Situácia v prípade očakávaných počtov absolventov týchto odborov je s výnimkou technických odborov relatívne podobná a ročne bude ich počet o mierne viac ako 1 000 nižší ako predpokladaný objem dopytu.

Graf 4.11

Priemerný ročný dopyt (expanzný a nahradzovací) a ponuka (absolventi) po pracovníkoch s vysokoškolským vzdelaním podľa odborov vzdelania (2018 – 2022)

Prameň: Autori.

T a b u ľ k a 4.3

Index nesúladu medzi dopytom a ponukou na trhu práce (priemer rokov 2018 – 2022)

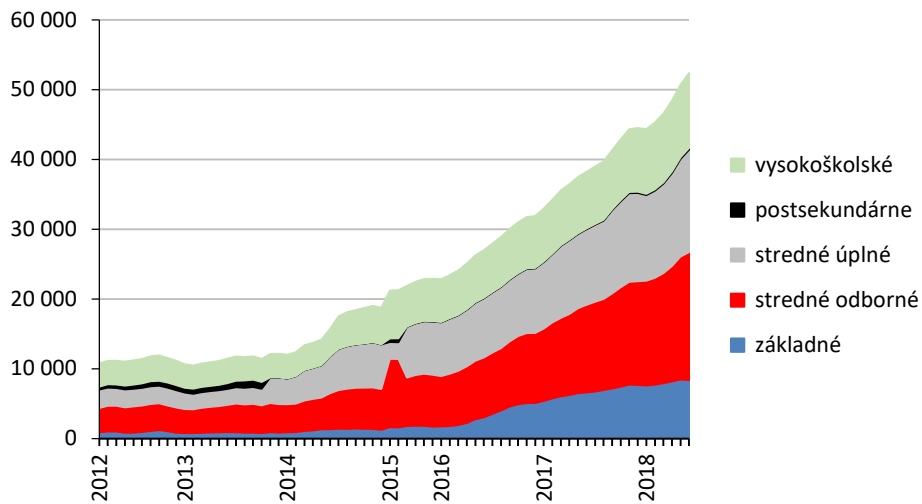
	Vzdel.	Umenie a hum.	Soc., žur. ...	Podnik., admin. ...	Prírod., matem. ...	IKT	Tech.	Poľno., veter. ...	Zdravie	Služby
SŠ	0,39	0,48	0,48	0,54	0,41	0,74	0,65	0,64	0,53	0,63
VŠ	0,65	0,65	0,67	0,80	0,67	0,89	0,94	0,82	0,72	0,92

Prameň: Autori.

Pri pohľade na vzdelanostnú štruktúru pracujúcich zo zahraničia vidieť, že najdynamickejšie (z hľadiska počtu) sa vyvíjajú stredoškolsky vzdelané skupiny pracujúcich (pozri graf 4.12). Tento vývoj potvrdzuje zistenia o rastúcom nedostatku pracovnej sily z týchto vzdelanostných skupín. Pričom v priebehu najbližších piatich rokov v žiadnom z odborov vzdelávania na stredoškolskej úrovni pokryje dostupná ponuka absolventov maximálne 75 % potrebných pracovníkov.

Graf 4.12

Vývoj počtu pracujúcich zo zahraničia podľa stupňa vzdelania* (mesačné údaje)

* Neobsahuje údaje o pracovníkoch, v prípade ktorých nebolo najvyššie dosiahnuté vzdelanie uvedené (zhruba 10 % z celkového počtu), údaje za rok 2015 obsahujú len informáciu za mesiace júl – december z dôvodu ich nedostupnosti podľa vzdelanostnej štruktúry vo verejnej štatistike ÚPSVaR.

Prameň: ÚPSVaR

Vzhľadom na očakávaný pokračujúci previs dopytu na trhu práce nad ponukou sa dá predpokladať, že počet zahraničných pracovníkov na Slovensku bude naďalej rásť. Pričom výsledky aplikovaného modelu a nedávne kroky vlády smerujúce k uľahčeniu vstupu pracovníkov z tretích krajín na náš pracovný trh naznačujú, že tento trend má výrazný potenciál pokračovať.

* * *

Vývoj na slovenskom trhu práce od roku 2012 predstavuje historicky unikátnu situáciu, pri ktorej dominuje niekoľko elementov. Medzi tieto nové špecifiká na slovenskom trhu práce patrí nízka miera nezamestnanosti, nárast počtu zahraničných pracovníkov alebo výrazný pokles počtu dlhodobo nezamestnaných. V tejto kapitole sme sa zamerali na faktory determinujúce výrazný nárast dopytu po zahraničných pracovníkoch na Slovensku. Z hľadiska štruktúry najvyšší podiel pracovníkov pochádzajúcich z krajín EÚ ku koncu júna 2018 prišiel na Slovensko z Rumunska (9,7 tis.), Maďarska (5,4 tis.) a Českej republiky (5,2 tis.). Najviac pracujúcich z tretích krajín prišlo na Slovensko z Ukrajiny (7,2 tis.) a Srbska (13,7 tis.), pričom koncom roka 2015

na Slovensku pracovalo len 1,7 tisíce srbských občanov. Za obdobie posledných troch rokov došlo k nárastu počtu zahraničných pracovníkov na Slovensku o viac ako 35-tisíc. Viac ako 50 % tohto nárastu pripadlo na pracujúcich z Ukrajiny a zo Srbska, a to i napriek relatívne komplikovanému a zdĺhavému procesu získavania pracovného povolenia, ktorý však v priebehu posledných mesiacov zaznamenal mierne uvoľnenie.

Na základe dosiahnutých modelových výsledkov prezentovaných v tejto kapitole, by v prípade pokračovania pozitívneho globálneho vývoja mal slovenský trh práce znamenať nárast počtu pracovných miest takmer o 145-tisíc do roku 2025. Čo predstavuje nárast približne o 20-tisíc nových pracovných miest ročne. Vzhľadom na súčasnú situáciu na slovenskom trhu práce by takýto nárast bol spojený s relatívne vysokými výdavkami na aktivity smerujúce k zlad'ovaniu ponuky smerom k štruktúre dopytu, pričom by tento proces bol relatívne zdĺhavý. Pravdepodobnejší sa i s ohľadom na vývoj posledných rokov zdá scenár pokračovania nárastu počtu zahraničných pracovníkov. Potrebu hľadania pracovnej sily naznačuje aj vývoj z rokov 2014 – 2017, počas ktorých z dôvodu značného nárastu expanzného dopytu počet absolventov prichádzajúcich na trh práce nebol dostatočný na jeho pokrytie, čo sa prejavilo aj vo výraznejšom náraste počtu zahraničných pracujúcich a poklesom miery nezamestnanosti. Očakávaný vývoj v budúcnosti z dôvodu demografických zmien prinesie na trh práce novú situáciu, v ktorej už prítok absolventov na trh práce nebude schopný pokryť ani potrebu objemu nahradzovacieho dopytu.

Z hľadiska štruktúry budú v najbližších rokoch na slovenskom trhu práce priemerne chýbať absolventi technických odborov, odborov podnikania, administratívy a práva, a odborov služieb v prípade stredoškolsky vzdelaných pracovníkov. Dopyt po vysokoškolsky vzdelaných pracovníkoch bude pociťovať najvyššiu mieru nedostatku v prípade odborov zdravia, vzdelávania a sociálnych, žurnalistických a informačných odborov, a odborov podnikania, administratívy a práva. V prípade technických odborov by na tejto úrovni z hľadiska počtu absolventov nemal nastať taký výrazný nesúlad dopytu a ponuky ako v prípade spomenutých odborov. Alarmujúco pôsobia dosiahnuté výsledky vyjadrené indexom nesúladu medzi ponukou a dopytom na slovenskom trhu práce (tab. 4.3), keďže jeho hodnota presiahla úroveň 1 iba v prípade marginálnych všeobecných vysokoškolských odborov.¹⁹

---

¹⁹ Z dôvodu ich malej početnosti (desiatky absolventov ročne) nie sú v tabuľke 4.3 uvedené.

5. HLAVNÉ SMERY ZMIEN RODINNEJ POLITIKY AKO FAKTORA ZMIERNENIA STARNUTIA OBYVATEĽSTVA A ROVNOMERNEJŠIEHO VÝVOJA ZDROJOV PRACOVNÝCH SÍL V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Slovenská republika sa v priebehu transformačného obdobia od začiatku deväťdesiatych rokov minulého storočia dostala v miere natality postupne až na posledné priečky v rebríčku európskych krajín. Dlhodobé demografické prognózy vývoja počtu obyvateľov Slovenska spracované do roku 2060, resp. do roku 2070 viacerými domácimi či zahraničnými renomovanými organizáciami (napr. Infostat, Eurostat, OSN) predpovedajú trvalé zhoršovanie koeficientu závislosti starších ľudí, keď sa pomer váh bude čoraz viac nakláňať smerom k starším vekovým skupinám na úkor vekových skupín v strednom veku, ktoré by mali byť ekonomicky aktívne a mali by zabezpečovať dostatok potrebných zdrojov pre všetky vekové skupiny. Viacerí autori, hlavne demografi zo Slovenska, konštatujú, že aj na Slovensku prebehol prirodzený a zákonitý proces, a to tzv. demografická revolúcia, ktorá sa vyznačuje podstatným znížením pôrodnosti, vyplývajúcej zo zmeny sociálnych hodnôt. Táto demografická revolúcia v moderných západných spoločnostiach prebehla už skôr, a to hlavne v 70. rokoch minulého storočia. Krajiny strednej a východnej Európy a zároveň aj nové členské krajiny EÚ len oneskorene nabehli na novú trajektóriu demografickej reprodukcie, ktorá sa vyznačuje posunutím prvého pôrodu žien do vyššieho veku, nižším priemerným počtom detí v rodine, vyššou rozvodovosťou, rastom podielu detí narodených mimo manželstva (napr. od roku 2007 do roku 2016 tento podiel vzrástol podľa Eurostatu v priemere v EÚ z 35,1 na 42,6 %) atď.

Starnutie obyvateľstva „zhora“, t. j. predlžovaním priemerného veku dožitia, rast počtu či podielu starých ľudí v populácii Slovenska a dôsledky tohto „typu“ starnutia sú pomerne dobre rozpracované v domácej odbornej literatúre (napr. Domonkos a kol., 2012; Kárász a kol., 2012; Šprocha, 2013; Bútorová a kol., 2013). Stále sa však toto starnutie neprejavilo v plnej sile, a to v dvoch hlavných oblastiach, ktoré starnutie obyvateľstva „zhora“ postihuje celú spoločnosť, a to v dôchodkovom systéme a v zdravotníctve. Dôchodky dostávajú dôchodcovia v drvivej väčšine prevažne z prvého priebežného piliera, pričom chýbajúce úspory odvedené na individuálne účty sporiteľov štát dotuje

(v podstate stále bez väčších problémov) v prvom dôchodkovom pilieri zo štátneho rozpočtu. Takisto dôsledky starnutia „zhora“ na rast výdavkov na zdravotníctvo ešte nie sú zďaleka alarmujúce. Riešenie narušenia rovnováhy medzi počtami „starých“ a „mladých“, teda riešenie starnutia obyvateľstva „zdola“ (rastom terajšej miery pôrodnosti na prijateľnú, teda priemernú európsku úroveň), je oveľa náročnejšie (ako napr. zaviesť druhý dôchodkový kapitalizačný pilier či zvýšiť vekovú hranicu pre odchod do starobného dôchodku, čo sú administratívne opatrenia), hlavne v podmienkach vysokej miery nezamestnanosti. Netreba stále zabúdať na skutočnosť, že od roku 2004, keď Slovensko vstúpilo do EÚ, ešte ani v jednom roku nedosiahlo Slovensko podľa Eurostatu nižšiu mieru nezamestnanosti, ako bol priemer EÚ (analyzujúc do roku 2017),²⁰ neistoty prakticky všetkých skupín pracovných síl a profesií (s výnimkou vysokokvalifikovaných a špecializovaných profesií hlavne v IT sektore) na trhu práce v dôsledku vysokej otvorenosti slovenskej ekonomiky a prebiehajúcich procesov globalizácie, zlými bytovými podmienkami mladých ľudí, problémami mladých ľudí v súvislosti s ich osamostatnením sa po skončení prípravy na povolanie a ich odchodom z domácnosti rodičov atď. Až po preklenutí všetkých uvedených (a ďalších) problémov sa väčšina mladých ľudí rozhoduje so zodpovednosťou o budúcom rodičovstve, no finančné problémy a neustály tlak spojený s udrжанím sa v zamestnaní neumožňujú mať rodinám v priemere viac detí, ako je to teraz. Vyššia pôrodnosť obyvateľstva je spojená s realizáciou nielen rodinnej politiky²¹ a zvyšovaním vyplácaných sociálnych (rodinných) dávok, ale aj s realizáciou celého radu ďalších politík, a to politiky zamestnanosti, bytovej politiky a taktiež regionálnej politiky v podmienkach, keď väčšina mladých ľudí na Slovensku má tendenciu sa sťahovať z východu smerom na západ a osobitne do regiónu Bratislavy, čo cenu bytov vyháňa do neprimerane vysokej cenovej úrovne atď. Na zmeny všetkých súvisiacich politík, ktoré môžu podporiť vyššiu mieru pôrodnosti, chýba aj odvaha a znalosti politických strán, ktoré by mali razantnejšie pristúpiť k transformácii rodinnej politiky a predovšetkým hľadiť na dlhodobu udržateľný hospodársky rozvoj, ktorého súčasťou je aj udržanie

---

²⁰ Po znížení celkovej miery nezamestnanosti pod dvojcifernú úroveň sa odborné i politické kruhy akoby uspokojili a neberú do úvahy, že miera nezamestnanosti je v porovnaní s ostatnými krajinami EÚ stále vysoká a začínajú sa skôr zaoberať štrukturálnym nedostatkom pracovných síl a dovozom pracovných síl z tretích krajín EÚ. Neberie sa do úvahy skutočnosť, že na Slovensku je v porovnaní s vyspelými krajinami nižšia miera zamestnanosti, a preto vnútorné rezervy pracovných síl sú stále dostatočné.

²¹ Popri termíne „family policy“ sa začína používať aj termín „child policy“.

primeranej úrovne pôrodnosti. Pritom pod „primeranou úrovňou pôrodnosti“ máme na mysli čo len priemernú úroveň krajín EÚ, keď zachovnú hodnotu úhrnnej plodnosti na úrovni 2,11 dlhodobejšie nedosahuje žiadna z krajín EÚ a intenzívnejší pokles obyvateľstva nenastáva len z dôvodu vysokého prílevu imigrantov. Ak nedôjde na Slovensku v najbližších 5 až 7 rokoch k zlepšeniu v oblasti pôrodnosti, možno v budúcnosti očakávať dlhodobé zhoršovanie tak kvalitatívnych, ako aj kvalitatívnych stránok ľudských zdrojov s negatívnymi dôsledkami na viaceré oblasti rozvoja slovenskej spoločnosti (rastúci nedostatok pracovných síl, zhoršenie kvalitatívnej štruktúry pracovných síl, problémy s financovaním dôchodkov a zdravotníctva a pod.).

Osobitná pozornosť politike dieťaťa a rodinnej politike (child and family policies) bola venovaná aj v Európskom pilieri sociálnych práv so základnými 20 princípmi, ktorý predstavila Európska komisia 26. apríla 2017 a schválila na summite v Göteborgu vo Švédsku 17. 11. 2017. Centrom pozornosti v danej oblasti je zosúladovanie rodinného a pracovného života ako reakcia na demografický problém v Európe. To znamená, že lepšie zosúladenie pracovného a rodinného života by malo podnietiť rodičov k vyššiemu počtu detí v rodine tak, aby sa úhrnná plodnosť aspoň priblížila k hodnote 2,0.

Na vymedzenie politík v súvislosti s pôrodnosťou jestvuje viacero definícií, ktoré vymedzujú politiky v širšom alebo užšom slova zmysle. Čo termín, to viacero definícií od rôznych autorov. Rozdiely sa nájdu aj medzi „politikou pôrodnosti“ a „populačnou politikou“. Podľa Vaňa (2003) populačná politika by sa dala definovať ako „vedomý proces zameraný na priame ovplyvňovanie reprodukčných procesov, ktorý má na zreteli dlhodobý časový horizont a vývoj vekovej štruktúry obyvateľstva“. Ako sám autor ďalej uvádza, otvorenou otázkou je aj vzťah medzi populačnou politikou a migračnou politikou. Do úvahy prichádza samostatná migračná politika štátu alebo migračná politika ako súčasť štátnej populačnej politiky. Vzhľadom na to, že sa predovšetkým zameriame na podporu pôrodnosti, budeme používať termín „politika pôrodnosti“.

Hlavné výzvy na strane demografického vývoja, na ktoré by mala reagovať rodinná politika, resp. politika pôrodnosti,²² je viacero; ide o výzvy vyplývajúce z medzinárodného porovnania, ktoré sú podložené európskou štatistikou,

---

²² Politika pôrodnosti je imanentnou súčasťou každej rodinnej politiky a každý štát, ktorý praktizuje rodinnú politiku, praktizuje aj politiku podpory pôrodnosti. Ide o to, v akej forme a akými novými nástrojmi (vrátane peňažných rodinných dávok) sa má udiť dosiahnutie cieľov politiky pôrodnosti v rodinnej politike (v takej citlivej oblasti, akou je pôrodnosť, sú ciele predsa len stanovené ako ciele pravdepodobnostné).

resp. štatistikou OECD, ale aj o výzvy vyplývajúce z detailnejších pohľadov na štruktúru a vývoj početnosti detí narodených podľa hlavných sociálno-ekonomických parametrov domácností (rodín). Detailnejšie možno tieto výzvy rozdeliť na dve podskupiny. Prvá podskupina sa týka všeobecného vývoja pôrodnosti, resp. faktorov vývoja obyvateľstva. Do tejto podskupiny sme zaradili predovšetkým vývoj úhrnnej plodnosti a vývoj emigrácie obyvateľstva zo Slovenska do zahraničia. Ide o emigráciu ľudí v produktívnom veku za prácou, ktorá sa u veľkej časti rodín uskutočňuje aj s deťmi. Je však nemožné presne určiť, koľko detí zo Slovenska emigrovalo do zahraničia so svojimi rodičmi (nejestvuje o tom žiadna štatistika). Považujeme za potrebné poznať trendy v emigrácii obyvateľstva do zahraničia zo Slovenska práve preto, že počty emigrujúcich dosiahli vysoké hodnoty, ktoré ovplyvňujú a budú ovplyvňovať v budúcnosti tak vývoj pôrodnosti a na tom základe aj vývoj zdrojov pracovných síl. Osobitnou zostáva výzva pre rodinnú politiku, ktorá vyplýva z rozdielu medzi terajším počtom detí a chceným (cieľovým) počtom detí pripadajúcich na jednu matku v rozhodujúcej vekovej skupine z hľadiska fertility, a to žien vo veku 25 – 39 rokov.

Do druhej podskupiny výziev pre zmenu rodinnej politiky, použijúc tak medzinárodné porovnanie, ale aj interné (slovenské) zdroje údajov, sme zaradili charakteristiky narodených detí podľa vzdelania, veku a národnosti matky, ktoré vlastne supľujú sociálno-ekonomické charakteristiky rodín. Tieto pohľady na vývoj pôrodnosti umožnia bližšie špecifikovať požiadavky a ciele rodinnej politiky, aby sa dosiahol aj ich optimálny vplyv na žiaduci vývoj zdrojov pracovných síl v období stále rastúcich nárokov na kvalitu ľudských zdrojov a ľudského kapitálu. Rodinná politika musí splňať viaceré ciele (v spojitosti s ďalšími druhmi politík), a to okrem dosiahnutia určitých parametrov v úhrnnej plodnosti aj ciele v eliminácii chudoby detí, ich sociálneho vylúčenia, zníženia ich materiálnej deprivácie, a to osobitne v období nástupu štvrtej priemyselnej revolúcie. Nie náhodou sú všetky vyššie uvedené charakteristiky domácností predmetom databázy o rodinnej politike OECD, resp. Eurostatu.

Samostatná časť tejto kapitoly je venovaná analýze výdavkov na hlavné rodinné dávky na Slovensku v posledných rokoch. Niektoré zmeny vo výdavkoch na hlavné rodinné dávky modifikovali doteraz najväčšiu zmenu rodinnej politiky platnú od roku 2004.

V závere kapitoly využijeme medzinárodné porovnanie na identifikáciu odlišností rodinnej politiky Slovenskej republiky v porovnaní s vybranými krajinami EÚ, ktoré dosahujú vyššiu pôrodnosť aj vďaka inej štruktúre rodinných

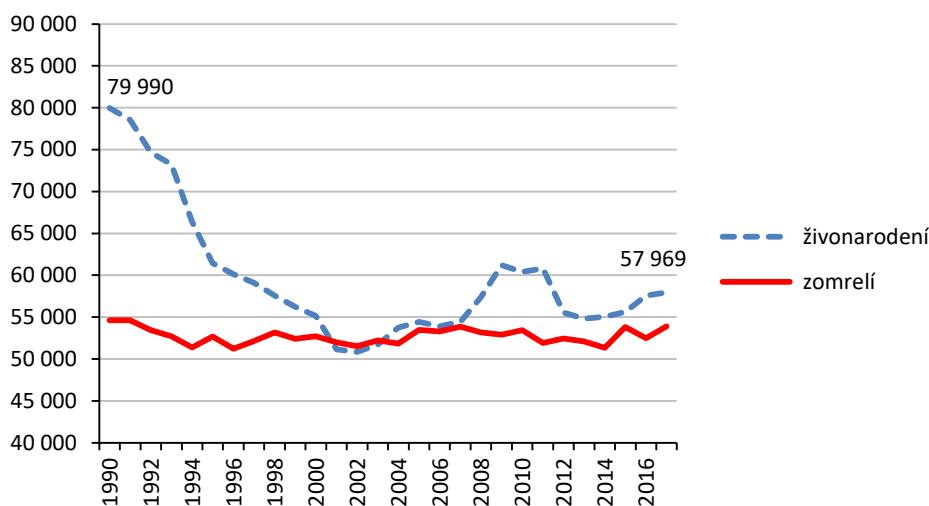
dávok a iným podmienkam ich vyplácania v porovnaní so Slovenskom (peňažné dávky, poskytovanie služieb rodinám s deťmi, poskytovanie daňových úľav a pod.). Skúsenosti iných krajín predstavujú súčasne aj námety na zmeny v rodinnej politike na Slovensku z hľadiska podpory zvyšovania pôrodnosti.

5.1. Hlavné výzvy demografického vývoja pre zmenu rodinnej politiky

Prvou výzvou je nízka miera úhrnnej plodnosti (total fertility rate), ktorá v súčasnosti na Slovensku zďaleka nedosahuje reprodukčnú (záchovnú) hodnotu a ani len priemerné hodnoty mier úhrnnej plodnosti krajín EÚ. Po roku 1990 pozorovať neustály pokles počtu živonarodených detí, ktorých počet sa dostal približne na úroveň počtu zomrelých (graf 5.1). Je zrejmé, že ak zostarnú silné populačné ročníky narodené po 2. svetovej vojne, pri terajšom nízkom počte narodených, resp. nízkej úhrnnej plodnosti, začne aj celkový počet obyvateľov Slovenska postupne klesať.

Graf 5.1

Vývoj počtu živonarodených a zomrelých na Slovensku

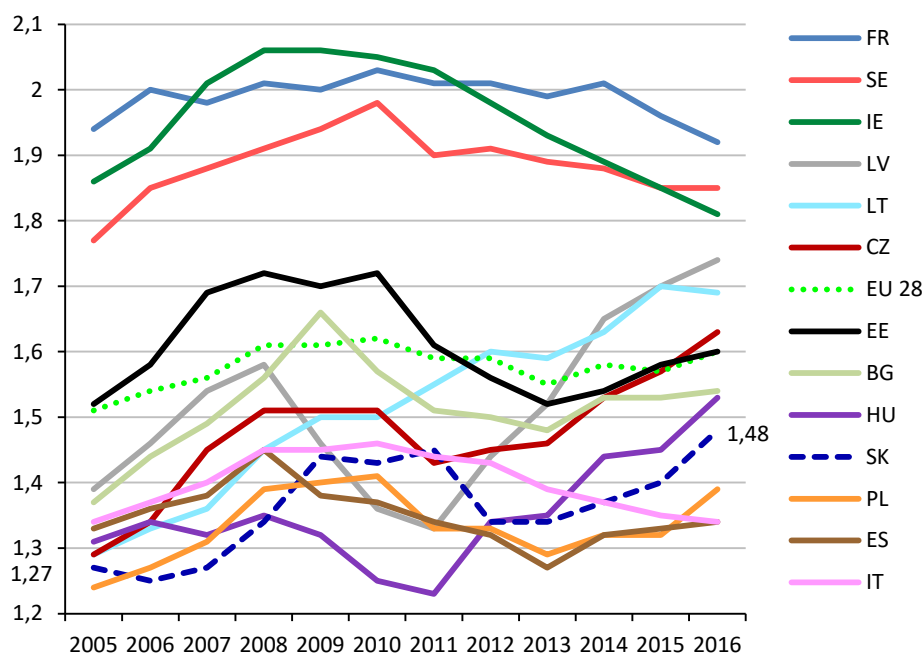
Poznámka: Podľa nového metodického usmernenia Eurostatu sa od roku 2012 do štatistiky narodených už nezahŕňajú deti narodené slovenským rodičom v zahraničí, ktorých počet rastie. Po návrate rodičov s deťmi na Slovensko sa deti vykážu v štatistike migrácie. Návraty rodičov s deťmi na Slovensko sú však minimálne.

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR.

Z grafu 5.1 vyplýva pokles počtu živonarodených v priemere o viac ako 20-tisíc ročne oproti stavu v roku 1990. Pokles počtu živonarodených detí sa premietol do relatívneho ukazovateľa úhrnnej plodnosti; Slovensko sa nachádza už dlhodobo medzi krajinami EÚ s najnižšou mierou úhrnnej plodnosti, o čom jednoznačne svedčia údaje v grafe 5.2. Je to dôkaz, že celkové podmienky pre reprodukciu obyvateľstva sú na Slovensku nepriaznivé. V roku 2006 miera úhrnnej plodnosti na Slovensku dosiahla hodnotu len 1,25 a v roku 2007 1,34, čo boli najnižšie hodnoty vôbec zo všetkých krajín EÚ. Pokles miery úhrnnej plodnosti v roku 2012 bol spôsobený spomenutou metodickou zmenou v súvislosti s narodenými deťmi slovenským matkám v zahraničí.

G r a f 5.2

Vývoj úhrnnej plodnosti vo vybraných krajinách EÚ

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu.

V grafe 5.2 si pozornosť zaslúži okrem troch krajín, ktoré sú dlhodobo v popredí v miere úhrnnej plodnosti – Francúzsko, Švédsko a Írsko,²³ aj Litva

²³ Zlepšenie situácie v pôrodnosti sa vo vyspelých krajinách pripisuje do značnej miery aj „organizačným inováciám“ (jasle, škôlky, zosúladovanie rodinného a pracovného života a pod.). Paralelne s tým sa podporuje a zvyšuje aj participácia žien v zamestnanosti.

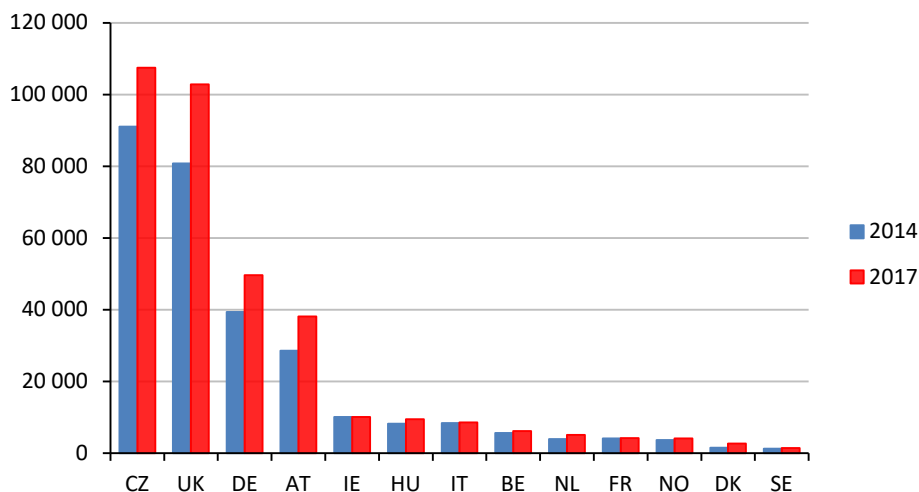
a Lotyšsko, kde sa od nepriaznivého vývoja do roku 2005 podarilo obom týmto novým krajinám EÚ podstatne zvýšiť mieru úhrnnej plodnosti do roku 2016 (Lotyšsko na 1,74 a Litva na 1,69). Za zmienku v súvislosti s vývojom na Slovensku stojí prístup AWG (Ageing Working Group – Pracovná skupina pre starnutie obyvateľstva), ktorej úlohou je v spolupráci s Európskou komisiou pripravovať a pravidelne aktualizovať dlhodobé projekcie výdavkov citlivých na demografický vývoj a ich vplyv na vývoj verejných financií. Podľa Inštitútu finančnej politiky (2015) priemerný počet narodených detí na jednu ženu na Slovensku (úhrnná plodnosť) v roku 2013 predstavoval 1,28 dieťaťa, čo je druhá najnižšia pôrodnosť v EÚ (pre rok 2013 uvádza Eurostat v štatistike úhrnnej plodnosti za Slovensko trochu inú hodnotu, a to 1,34). Nízka hodnota je spôsobená metodickou zmenou. Nová projekcia predpokladá, že novorodenci narodení Slovákom v zahraničí (asi 10 % z celkového počtu) sa nebudú vracieť na Slovensko. Celková populácia v roku 2060 by tak mala predstavovať iba 4,6 milióna, teda menej o 0,5 milióna oproti pôvodnému variantu. Podčiarkujeme skutočnosť, že skupina expertov AWG na základe skúseností aj z iných krajín predpokladá, že pobyt presídlencov zo Slovenska v krajinách EÚ je v podstate trvalým javom a návrat na Slovensko bude minimálny.

Za druhú výzvu pre zmenu rodinnej politiky považujeme teda odchod pomerne veľkého počtu obyvateľstva zo Slovenska do zahraničia, osobitne z pohnútok zamestnania sa podľa pravidiel voľného pohybu osôb v rámci EÚ, ale aj v rámci krajín Európskeho hospodárskeho priestoru (European Economic Area). Napríklad pomerne vysoký počet osôb zo Slovenska žije v Nórsku (počet občanov Slovenska v Nórsku bol podľa Eurostatu k 1. januáru 2017 väčší ako počet slovenských občanov v Dánsku a vo Švédsku spolu), a to predovšetkým z ekonomických dôvodov. Počet občanov Slovenska s trvalým pobytom vo vybraných krajinách EÚ a Nórska s počtom ľudí viac ako jeden tisíc zachytáva graf 5.3.²⁴

---

²⁴ Údaje o občanoch Slovenska žijúcich v zahraničí nemožno zamieňať s údajmi o krátkodobej práci (do jedného roka) podľa Výberových zisťovaní pracovných síl. Podľa tejto štatistiky najviac občanov Slovenska pracovalo v zahraničí v roku 2007 (177,2 tis.), potom v krízovom období ich počet poklesol a znova začal stúpať, aby dosiahol pokrízový vrchol v roku 2016 (159,7 tis.). Jednoznačne nie je možné prekryť tieto dva štatistické zdroje vzhľadom na to, že každá krajina má vlastné pravidlá pre evidenciu cudzincov.

G r a f 5.3

Občania Slovenska trvalo žijúci v zahraničí (k 1. januáru 2014 a 2017)

Poznámka: Štatistika Eurostatu sa o cudzincoch žijúcich v zahraničí v rámci EÚ neustále zlepšuje. Za rok 2017 Eurostat nevykázal údaje iba za tri krajiny, a to za Maltu, Cyprus a Španielsko. Ide o krajiny, o ktorých možno predpokladať, že v nich nie je vysoký počet občanov Slovenska.

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu.

Z grafu 5.3 vyplýva, že najvyššie počty slovenských občanov na začiatku roka 2017 žili v Českej republike (107,4 tis.), vo Veľkej Británii (102,8 tis.), v Nemecku (49,6 tis.) a v susednom Rakúsku (38,1 tis.).²⁵ Treba zvýrazniť fakt, že podľa údajov Eurostatu v priebehu troch rokov (2014 – 2017)²⁶ predstavoval nárast počtu občanov Slovenska žijúcich trvalo v zahraničí 64,3 tis. (pri počtoch 290,9 tis. v roku 2014 a 355,2 tis. v roku 2017). Aké sú príčiny vývoja podľa grafu 5.3, t. j. odchodu občanov zo Slovenska, resp. aké faktory by ovplyvnili návrat ich časti? To je základná otázka pri tejto demografickej výzve. Alarmujúcim je fakt, že ide v drvivej väčšine o ľudí v produktívnom veku a s rodinami, ktorí sa dokážu prispôbiť náročným pracovným trhom z hľadiska kvalifikácie, pracovnej disciplíny a pod. Ukazuje sa, že veľká časť slovenských emigrantov za prácou odchádza do zahraničia aj z dôvodu lepšieho sociálneho zabezpečenia v cudzine a z hľadiska lepšej perspektívy pre svoje

²⁵ Tento počet je len indikatívny pre vývoj počtu pracujúcich občanov Slovenska v Rakúsku. Vzhľadom na to, že Rakúsko je blízko, je nesporné, že časť pracujúcich zo Slovenska dochádza do Rakúska denne (commuters).

²⁶ Pri krajinách, za ktoré Eurostat nevykázal údaje za roky 2014, sme použili údaj z najbližšieho nasledujúceho roku, za ktorý bol údaj k dispozícii; týmto postupom sme skôr celkový odhad za rok 2014 nahodnotili, ako podhodnotili.

deti; jednoducho povedané z dôvodu lepšej kvality života v zahraničí. Časť slovenských občanov trvalo žijúcich v zahraničí a evidovaných tamojšími úradmi predstavujú jednotlivo žijúci muži, otcovia rodín, ktorí zodpovedne pristupujú k finančnému zabezpečeniu svojich rodín (manželky a deti naďalej trvalo žijú na Slovensku). V hostiteľskej krajine je im navyše vyplácaný rozdiel medzi sociálnymi (rodinnými) dávkami, ktoré inkasujú doma na Slovensku, a dávkami v krajine ich pracovného pôsobenia, ak sú sociálne (rodinné) dávky vyššie ako na Slovensku. Vo väčšine krajín EÚ to tak je. Narastá však aj počet žien, ktoré jednotlivo (bez rodín a bez detí) pracujú a žijú v zahraničí a príležitostne dochádzajú za rodinou na Slovensko, napríklad ošetrovatelky starých ľudí v Rakúsku a Nemecku. V poslednom období ich počet klesol. Badať snahu niektorých vyspelých krajín s vysokými sociálnymi (rodinnými) dávkami v pomere k Slovensku (Veľká Británia, Rakúsko) tento stav zmeniť, a to znížiť alebo ich úplne zrušiť pre deti, ktoré nežijú natrvalo v ich krajine spolu s pracujúcim rodičom. Napriek podobným prípadom individuálne žijúcich otcov či matiek a príležitostne dochádzajúcich za rodinou na Slovensko je podstatná časť slovenských emigrantov za prácou do zahraničia z dlhodobého hľadiska natrvalo pre Slovensko stratená, a teda aj z hľadiska ich nasledujúcich generácií. Je veľmi ťažké tieto „definitívne“ straty odhadnúť; po dlhšom čase bude možné straty doložiť aj štatisticky. Návraty slovenských emigrantov na Slovensko aj s malými deťmi sú v období po roku 2012, odkedy platí nová metodika vykazovania narodených detí Eurostatu, minimálne. Súvisí to tiež s prebiehajúcimi procesmi „brain drain“ (získavanie tých najkvalifikovanejších „mozgov“ v zahraničí), ktoré vyspelé krajiny stále praktizujú.²⁷

Ďalším vysvetľujúcim faktorom nízkej pravdepodobnosti návratu na Slovensko vyššieho podielu nateraz žijúcich občanov Slovenskej republiky (a evidovaných v krajinách EÚ) je podiel zmiešaných manželstiev z hľadiska štátnej príslušnosti. Podľa demografickej štatistiky ŠÚ SR podiel sobášov, v ktorých ženách má iné štátne občianstvo ako nevesta (so slovenským občianstvom), bol v roku 2013 11,6 % a v roku 2017 11,0 % z celkového počtu sobášov. Oveľa menej si však slovenskí muži berú za manželky cudzinky; podiel sobášov v takomto zložení predstavoval v roku 2013 3,0 % a v roku 2017 3,2 % z celkového počtu sobášov. To však znamená, že je väčšia pravdepodobnosť,

²⁷ Príkladom procesov „brain drain“ môže byť Nemecko, ktoré (spolu s Rakúskom) uvalilo na nové členské krajiny sedemročné prechodné obdobie pre voľný pohyb pracovných síl, ktoré sa skončilo v roku 2011, ale v priebehu tohto obdobia praktizovalo politiku „zelených kariet“, čím si zabezpečilo najkvalifikovanejšie pracovné sily podľa potreby aj v tomto prechodnom období.

že manželka bude nasledovať manžela do krajiny jeho pôvodu a postupne sa dočasná emigrácia stane trvalou.

Politické aspekty vyst'ahovania sa do zahraničia pominuli, ale pôsobia na strane imigrácie. Je vecou imigračnej politiky štátu, aby aj procesy ekonomickej imigrácie (nielen politickej imigrácie) ovplyvňovala vzhľadom na demografický vývin, čo sa v podstate aj deje, aj keď východiskovým momentom môže byť len pracovné povolenie pre občanov z tretích krajín EÚ na určitý čas. Po určitom čase sa dočasný pobyt môže zmeniť na trvalý pobyt a definitívne prest'ahovanie sa aj celej rodiny pracujúceho imigranta z tretej krajiny EÚ na Slovensko. Prirodzenejšie a bezproblémové sú návraty krajanov z Rumunska či bývalej Juhoslávie ako imigrácia občanov, ktorých predkovia nemali väzby so Slovenskom.²⁸ Zlá situácia v pôrodnosti, ale predsa len diferencovaná v krajinách EÚ, spolu s pravidlom voľného pohybu osôb v EÚ, vytvára podmienky na to, aby si niektoré krajiny EÚ svoj problém s nízkou mierou pôrodnosti pomáhali čiastočne riešiť aj „dovozom“ pracovných síl (resp. obyvateľstva) z členských krajín EÚ. Príkladom je vyhlásenie prezidenta Českej republiky M. Zemana, ktorý problémy na strane ponuky práce v Českej republike navrhuje riešiť aj nasledovne: „Domnívam se, že cestou vyrovnání populační bilance může mimo jiné být migrace mladých občanů ze Slovenské republiky kvůli vyšší životní úrovni v České republice, přičemž výhodou této migrace je, že zde neexistuje prakticky žádná jazyková bariéra.“²⁹

Do tejto skupiny faktorov patrí aj rastúci počet študentov zo Slovenska v zahraničí, ktorých počet nateraz dosiahol podľa OECD 36,2-tisíca. Najviac študentov sa pripravuje na povolanie v Českej republike, a to asi dve tretiny, čo je podporované vzájomnou dohodou medzi oboma republikami o bezplatnom štúdiu. Nasleduje Veľká Británia (3 tis. študentov) a ďalej Rakúsko, Nemecko, USA a Maďarsko. Do dvoch rokov sa vráti na Slovensko asi polovica študentov (TREND, 7. 9. 2017).

Za tretiu výzvu pre zmenu rodinnej politiky považujeme rozdiel medzi počtom detí doteraz narodených jednej žene a počtom detí, ktoré by žena chcela mať. Je to výsledok odpovedí na otázku ženám v rozhodujúcej vekovej skupine 25- až 39-ročných (tab. 5.1).

²⁸ V terajších turbulentných podmienkach imigrácie v Európe sa ukazuje aj nový jav, a to, že imigranti z tretích krajín EÚ sa usadia v nových členských krajinách EÚ, resp. v ekonomicky menej rozvinutých krajinách a po určitom čase sa snažia presunúť do ekonomicky najvyspelejších krajín EÚ, aj keď tento proces môže trvať viac rokov.

²⁹ On-line rozhovor prezidenta Zemana na iDNES.cz dňa 21. 1. 2013 (prístupné na internete: <<http://zpravy.idens.cz/on-line-s-milosem-zemanem-0hj-/odpovedi.aspx?t=ZEMAN7>>).

T a b u ľ k a 5.1

Terajší a ideálny počet detí v rodine (ženy vo veku 25- až 39-ročné)

	Počet detí		
	terajší (skutočný)	ideálny	dodatočne zamýšľaný
IE	1,65	2,74	1,09
FR	1,62	2,60	0,98
EE	1,50	2,44	0,94
HU	1,52	2,31	0,79
SE	1,28	2,29	1,00
LV	1,56	2,27	0,70
LT	1,30	2,19	0,89
EU 28	1,29	2,11	0,82
SK	1,23	2,03	0,80
PL	1,27	1,98	0,71
CZ	1,30	1,95	0,65
BG	1,24	1,93	0,69
IT	0,80	1,85	1,05
RO	1,19	1,78	0,59
AT	1,07	1,74	0,67

Prameň: OECD, Family database; Eurobarometer 2011: Fertility and Social Climate.

Z tabuľky 5.1 vyplýva, že Slovensko kleslo aj v indikátore „ideálny počet detí v rodine“ pod priemernú úroveň EÚ a ženy vo veku 25 – 39 rokov považujú v priemere za ideálny počet detí 2,03 oproti terajším 1,23 dieťaťa (možno predpokladať, že situácia oproti roku 2011, keď sa uskutočnilo posledné zisťovanie pre príslušný Eurobarometer, sa doteraz nezmenila). Znamená to tiež, že na Slovensku jestvuje dostatočná „rezerva“ v ochote žien vo veku 25 – 39 rokov (resp. ich rodín) mať deti, ako je to nateraz; oproti dnešnému stavu je to v priemere 0,8 dieťaťa (dodatočne zamýšľaný počet detí), čo je dostatočný potenciál pre podstatné zlepšenie celkovej pôrodnosti na Slovensku. Je to výzva tak pre zmenu rodinných dávok, ako aj pre zmeny ďalších súvisiacich politík, ktoré môžu napomôcť vyššej pôrodnosti.

5.2. Narodené deti podľa vzdelania, veku a národnosti matky – špecifické výzvy pre zmenu rodinnej politiky

Nasledujúce výzvy pre zmenu rodinnej politiky považujeme za špecifické z hľadiska osobitnej situácie na Slovensku. Tieto špecifické výzvy kladú osobitne náročné požiadavky na vlastné zmeny v rodinnej politike. Ak sa majú navrhnúť zmeny rodinnej politiky, je potrebné poznať špecifické rozdiely vo faktoroch pôrodnosti medzi sociálnymi skupinami (vysokopríjmovými, nízokopríjmovými, s vyššou kvalifikáciou, nižšou kvalifikáciou a pod. vrátane etnických, národnostných či kultúrnych rozdielov jednotlivých sociálnych skupín) a na základe tohto poznania navrhnúť zmeny podmienok i výšku

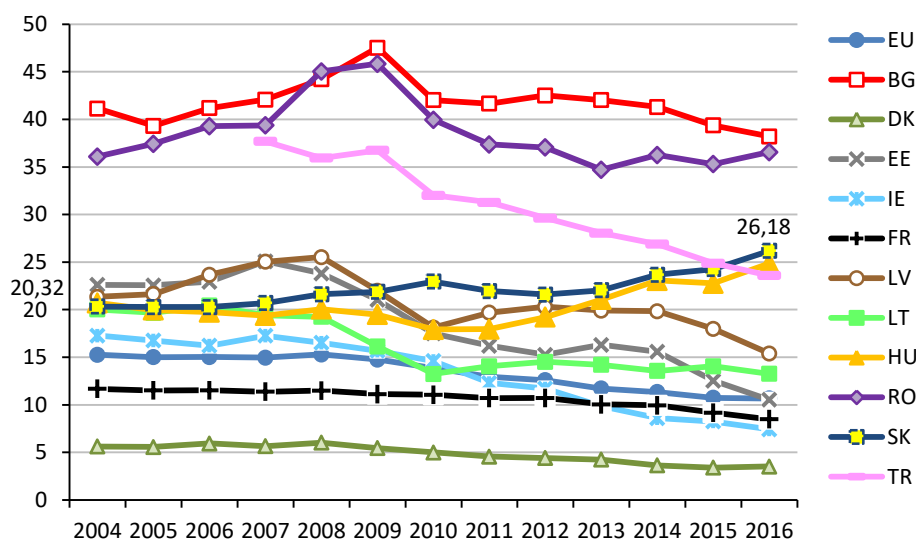
vyplácania jednotlivých sociálnych, rodinných dávok, ktoré musia, pochopiteľne, platiť pre všetkých poberateľov dávok rovnako, t. j. nediskriminačne. Potrebné zmeny v rodinnej politike by mali odôvodniť taktiež predovšetkým sociológovia. Poznanie špecifik jednotlivých sociálnych skupín vo vzťahu k reprodukčnému správaniu potom môže ovplyvniť konečnú (zákonnú) podobu výšky jednotlivých dávok i podmienok ich vyplácania. V nasledujúcej časti upozorníme na aspekty, ktoré sa doteraz v rámci diskusie o potrebných zmenách rodinnej politiky na Slovensku do značnej miery podceňovali.

Prvou špecifickou výzvou je veková štruktúra matiek. Demografická štatistika poskytuje viacero indikátorov, z ktorých uvádzame tri, ktoré charakterizujú situáciu na Slovensku (využijeme aj medzinárodné porovnanie). Prvým indikátorom je adolescentná miera úhrnej plodnosti, druhým indikátorom priemerné poradie narodených detí matkám podľa veku (vo vybraných dvoch najmladších vekových skupinách 15- až 19-ročných a 20- až 24-ročných) a tretím priemerný vek prvorodičiek.

Podľa štatistiky OECD (Family Database) a Eurostatu je za adolescentnú pôrodnosť označovaná pôrodnosť matiek vo vekovej skupine 15- až 19-ročných. Vývoj adolescentnej pôrodnosti vo vybraných krajinách udáva graf 5.4.

G r a f 5.4

Adolescentná pôrodnosť (15- až 19-ročných matiek); počet živonarodených detí na tisíc žien tejto vekovej skupiny

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu.

Z grafu 5.4 vyplýva, že adolescentná pôrodnosť na Slovensku má od roku 2004 rastúci trend. Hodnota za Slovensko vzrástla od roku 2004 z 20,32 na 26,18 v roku 2016. Z krajín EÚ má vyššiu adolescentnú pôrodnosť len Bulharsko a Rumunsko, kde však po roku 2009 došlo k poklesu. Adolescentná pôrodnosť v podstate klesala vo všetkých krajinách EÚ s výnimkou Maďarska a Slovenska. Od roku 2016 má dokonca Turecko (údaje v grafe 5.4 sú za Turecko k dispozícii podľa Eurostatu od roku 2007) už nižšiu adolescentnú pôrodnosť ako Slovensko.

Význam znižovania adolescentnej pôrodnosti vynikne v súvislosti s absolútnymi početnosťami narodených detí matkám vo veku do 19 rokov a vývoja ich podielu z celkového počtu narodených detí na Slovensku v jednotlivých rokoch (tab. 5.2).

T a b u ľ k a 5.2

Adolescentná pôrodnosť; počty živonarodených detí matkám vo vekovej skupine 15- až 19-ročných a ich podiel z celkového počtu živonarodených detí v SR

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
- 14	45	41	48	38	45	50	48	43
15	144	141	160	130	171	132	161	144
16	402	361	358	405	410	386	412	381
17	787	723	664	638	727	749	752	705
18	1 142	1 010	947	940	981	973	1 008	1 066
19	1 542	1 418	1 288	1 212	1 136	1 174	1 259	1 259
14 – 19	4 062	3 694	3 465	3 363	3 470	3 464	3 640	3 598
Narodení spolu SR	60 410	60 813	55 535	54 823	55 033	55 602	57 557	57 969
Podiel detí narodených matkám vo vekovej skupine 14 – 19 r. (%)	6,72	6,07	6,24	6,13	6,31	6,23	6,32	6,21

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR.

Z údajov v tabuľke 5.2 vyplýva, že na Slovensku neklesá ani počet detí narodených matkám do 14. roku veku (40 až 50 detí narodených každý rok). Po roku 2010 sa podiel detí narodených adolescentným matkám pohybuje až nad úrovňou 6 % z celkového počtu narodených detí za rok (!). Adolescentnú pôrodnosť z podstatnej časti vysvetľuje pôrodnosť dievčat (resp. mladých žien) zo sociálne vylúčených komunit. Príčinou vysokej adolescentnej pôrodnosti sú nepriaznivé ekonomické podmienky vyplývajúce z vysokej nezamestnanosti, bezperspektívnosti mladých ľudí a nahrádzanie príjmu z pracovnej činnosti príjmami zo sociálneho systému, z ktorých významnú časť

predstavujú rodinné dávky.³⁰ Je to tiež svedectvo, že štátu sa nedarí proces integrácie sociálne vylúčených komunit do majoritnej spoločnosti. Práve naopak, štát naďalej praktizuje rodinnú politiku, ktorá podporuje vysokú pôrodnosť mladých žien zo sociálne vylúčených komunit prostredníctvom nastavenia rodinných dávok. Podľa nášho názoru faktorom rastu adolescentnej pôrodnosti na Slovensku je vysoký príspevok pri narodení dieťaťa³¹, a to napriek sprísneniu podmienok poberania tohto príspevku, keď príspevok už nemôže poberať neplnoletá osoba.³² Ďalšími faktormi vysokej adolescentnej pôrodnosti sú vysoký rodičovský príspevok, keď sa upustilo od dvoch úrovní vyplácania rodičovského príspevku; rodičovský príspevok sa vypláca v rovnakej výške všetkým matkám (resp. jednému z rodičov) bez ohľadu na to, či pred pôrodom pracovali alebo nie. Okrem toho v prípade, že matka nemá nárok na materské zo sociálneho poistenia, dostáva hneď po pôrode materské vo výške rodičovského príspevku.

Nastavenie podmienok na vyplácanie rodinných dávok priam núti mladé ženy zo sociálne vylúčených komunit čo najskôr k prvému pôrodu, poberaniu rodičovského príspevku a hneď potom (keď po troch rokoch uplynie trojročná lehota nároku na poberanie rodičovského príspevku alebo aj skôr) k ďalším pôrodom za rovnakých podmienok (za prvé, za druhé a za tretie dieťa sa vypláca vysoký príspevok pri narodení dieťaťa 829,86 eura; „vysoký“ z hľadiska celkových príjmov domácností v sociálne vylúčených komunitách). Vývoj poradia narodených detí matkám vo vekovej skupine „adolescentných rodičiek“ (15- až 19-ročných) a matiek v druhej najmladšej vekovej skupine (20- až 24-ročných) zachytávajú údaje v tabuľke 5.3.

³⁰ Vyslovujeme aj hypotézu, ktorú bude potrebné v ďalšom výskume overiť, a to, že systém pomoci v hmotnej núdzi necháva mladých nezamestnaných ľudí po dovŕšení dospelosti (po dosiahnutí 18. roku veku) s minimálnymi dávkami v hmotnej núdzi, ich stav hmotnej núdze posudzuje podľa počtu členov v domácnosti (spravidla s rodičmi) a samozrejme bez mizivej perspektívy získania väčších finančných prostriedkov pre život. Vysoká adolescentná pôrodnosť svedčí aj o nedostatkoch v systéme hmotnej núdze.

³¹ Samozrejme, sú to aj ďalšie sociologické, kultúrne faktory atď., ale našou úlohou je poukázať predovšetkým na ekonomické faktory a súvislosti medzi jednotlivými rodinnými dávkami, ako túto vysokú adolescentnú pôrodnosť ovplyvňuje výška jednotlivých rodinných dávok a podmienky ich vyplácania.

³² Podľa Zákona o príspevku pri narodení dieťaťa a príspevku na viac súčasne narodených detí a o zmene a doplnení niektorých zákonov č. 383/2013 Z. z. (par. 3., ods. 3, písmeno f) s platnosťou od 1. 1. 2014 nárok na rodičovský príspevok nevzniká neplnoletej osobe, ak táto osoba nemá súdom priznané rodičovské práva a povinnosti vo vzťahu k osobnej starostlivosti o dieťa. Od uvedeného dátumu sa zlúčil príspevok pri narodení dieťaťa s príplatkom k tomuto príspevku. Predchádzajúca právna úprava znemožňovala neplnoletým matkám poberať iba príplatok k príspevku pri narodení dieťaťa, ktorý sa od januára 2009 poskytoval nielen na prvé, ale aj druhé a tretie dieťa.

T a b u ľ k a 5.3

Vývoj priemerného poradia narodených detí matkám v dvoch najmladších päťročných vekových skupinách v SR

	1992	1997	2002	2007	2012	2017
15 – 19	1,16	1,20	1,27	1,28	1,34	1,36
20 – 24	1,59	1,59	1,56	1,63	1,70	1,73

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR.

Z údajov v tabuľke 5.3 vyplýva nárast priemerného poradia v oboch vekových skupinách v období rokov 1992 až 2017. Údaje o poradí narodených detí vo vekovej skupine 15- až 19-ročných svedčia o tom, že viac ako jedna tretina tých žien, ktoré porodili v tejto vekovej skupine, porodila v tomto veku nielen prvé, ale aj druhé dieťa. Rast počtu narodených detí zaznamenáva aj štatistika v druhej najmladšej vekovej skupine 20- až 24-ročných matiek. Tieto prvé (a ďalšie) pôrody sú u mladých (a z veľkej časti neplnoletých žien) nevhodné z hľadiska ich budúcej prípravy na povolanie, ktorá zostáva u žien matiek s dieťaťom nedokončená nielen na druhom stupni, ale veľakrát aj na prvom stupni školského vzdelávania. Údaje v grafe 5.4 s najväčšou pravdepodobnosťou veľmi úzko súvisia aj s indikátorom „poradie narodených detí podľa vzdelania“, a to v skupine matiek „so základným vzdelaním“ (pozri ďalej).

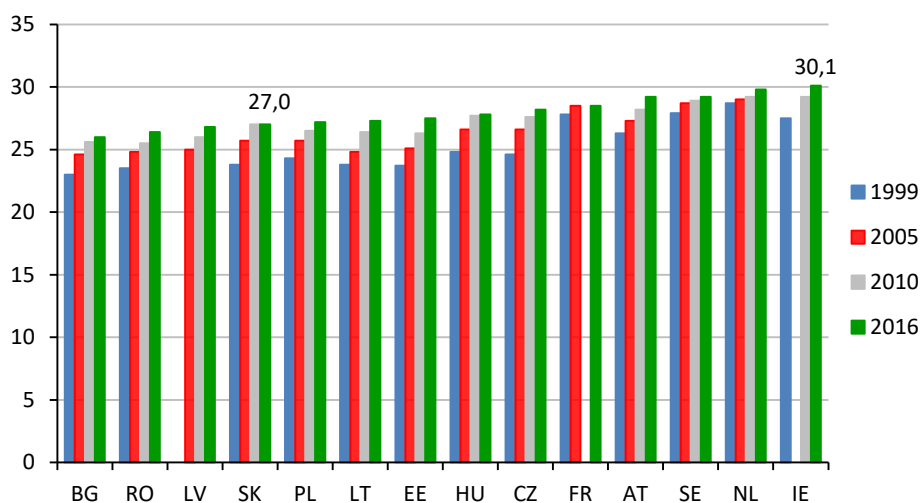
Druhým indikátorom, ktorý charakterizuje situáciu v pôrodnosti na Slovensku podľa veku matky je priemerný vek matky pri prvom pôrode (graf 5.5).

Z grafu 5.5 vyplýva, že Slovensko má stále v roku 2016 (v poslednom roku, za ktoré sú k dispozícii medzinárodne porovnateľné údaje) pomerne nízky priemerný vek matky pri prvom pôrode. Je povšimnutiahodné, že krajiny ako Írsko, Švédsko a Francúzsko, ktoré v roku 2016, resp. aj dlhodobejšie zaznamenávajú najvyššie hodnoty úhrnej plodnosti (pozri graf 5.2), patria ku krajinám s najvyšším priemerným vekom matiek pri prvom pôrode (k týmto krajinám treba ešte pripočítať Taliansko, Španielsko a Grécko – tieto krajiny sa však prepadli aj v úhrnej plodnosti; zníženie úhrnej plodnosti zrejme súvisí aj s dlhodobými ekonomickými problémami v týchto krajinách, čo osobitne platí o Grécku). To znamená, že vyšší vek žien pri prvom pôrode v týchto troch krajinách nie je na prekážku vyššiemu priemernému počtu detí v rodine. No situácia na Slovensku je v tomto smere špecifická. Ako upozorňujú demografi, priemerný vek matky na Slovensku pri prvom pôrode je ovplyvňovaný a utváraný dvoma skupinami matiek rozdelených podľa veku

v podmienkach, keď po roku 1989 došlo všeobecne k podstatnému nárastu priemerného veku matiek pri prvom pôrode, t. j. k predlžovaniu obdobia bezdetnosti, čo malo (a má) svoj vplyv aj na pravdepodobnosť narodenia druhého, resp. ďalšieho dieťaťa. Demografi konštatujú: „Na Slovensku sa postupne vo všeobecnosti vyprofiloval model reprodukcie s dvoma odlišne sa správajúcimi skupinami žien. Prvá výrazne početnejšia v podstate naplňa systém odkladania materských debutov, a keďže v mladšom veku sú tieto ženy bezdetné, nemôžu rodiť ani druhé deti (mohli by, ale vo vyššom veku už nechcú – poznámka autora³³). Ukazuje sa však, že pre určitú špecifickú podskupinu žien je stále skoré materstvo a rodičovstvo integrálnou súčasťou ich reprodukčných stratégií. Nejde pritom len o to stať sa matkou v mladom veku, ale v ich prípade je zrejmé, že v mladom veku sa stávajú opakované.“ (Podmanická a kol., 2015, s. 83 – 84) Autori (demografi) však podľa nášho názoru opomenuli precizovať, že na Slovensku sú s veľkou pravdepodobnosťou tieto dve skupiny obyvateľstva (žien matiek podľa priemerného veku matky pri prvom pôrode) reprezentované dvoma odlišnými charakteristikami, a to stupňom vzdelania a národnosťou, resp. etnicitou (pozri ďalej).

G r a f 5.5

Priemerný vek matky pri prvom pôrode (v rokoch)

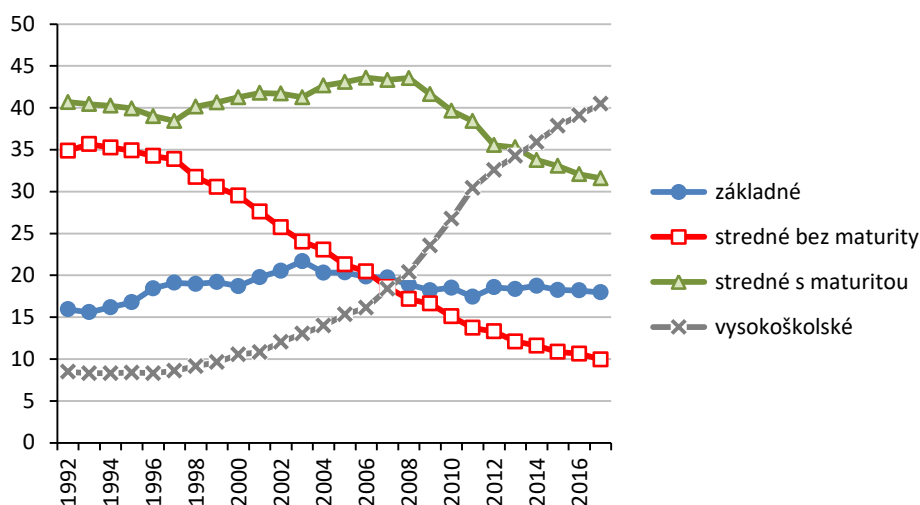
Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu.

³³ V tejto súvislosti treba vziať do úvahy výsledky Eurobarometra za Slovensko v tabuľke 5.1, a to, že ženy v rozhodujúcej vekovej skupine 25- až 39-ročných by chceli mať v priemere 2,03 dieťaťa.

Druhou špecifickou výzvou pre zmenu rodinnej politiky je vývoj pôrodnosti podľa vzdelania rodičov, ktorú sme analyzovali prostredníctvom vzdelania matiek živonarodených detí. Graf 5.6 charakterizuje vývoj podielov živonarodených detí z celkového počtu narodených detí v príslušných rokoch.

G r a f 5.6

Podiel narodených detí podľa stupňa vzdelania matky (%)

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR.

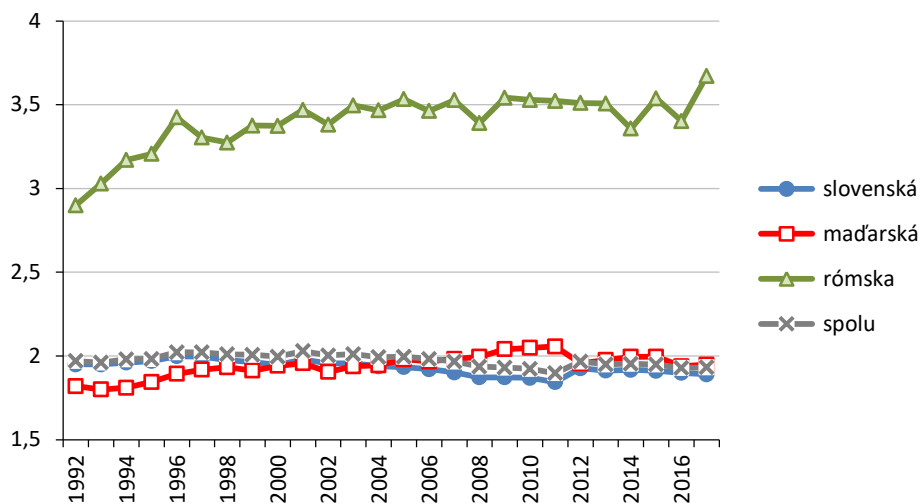
Na grafe 5.6 prekvapuje po roku 2000 postupne silno narastajúci podiel narodených detí matkám s vysokoškolským vzdelaním. Je to dôsledkom posunutých prvých, ale aj ďalších pôrodov do vyššieho veku u tejto vzdelanostnej skupiny matiek. Ak hodnotíme pôrodnosť aj u ostatných vzdelanostných skupín, potom sú zmeny na grafe 5.6 odrazom aj väčších štruktúrnych zmien mladších generácií žien podľa stupňov vzdelania. Negatívnou stránkou štruktúry narodených detí podľa vzdelania matky je skutočnosť, že neklesá, skôr rastie (ak porovnáme roky 1992 a 2017) podiel detí narodených matkám so základným vzdelaním, čo je prejavom rastúcej vysokej pôrodnosti u tejto sociálnej skupiny.

Treťou špecifickou výzvou pre zmenu rodinnej politiky je diferencovaný vývoj pôrodnosti majority a rómskej minority. Ak porovnáme počet rómskeho obyvateľstva podľa doteraz dvoch spracovaných Atlasov rómskych komunít na Slovensku z rokov 2004 a 2013, vidíme, že rómska menšina zaznamenala za 9 rokov celkový nárast cca o 24 % (ak sa porovnáva upravená hodnota z prvého Atlasu rómskych komunít cca 325-tis. s hodnotou cca

402-tis. obyvateľov podľa druhého Atlasu rómskych komunít). Už pred publikovaním druhého Atlasu rómskych komunít (UNDP, 2014) publikovala Matlovičová et al. (2012) štúdiu, podľa ktorej zreteľným trendom je rastúci podiel Rómov, ktorí žijú koncentrovane v areáloch v rámci intravilánov miest a obcí a v priestorovo odlúčených osadách. Ak v roku 1988 žilo v týchto areáloch 14 988 obyvateľov, v roku 2000 sa ich počet odhadoval na 127 429 a v roku 2010 ich počet dosiahol 190 950. Rozdielny vývoj populácie podľa národností (resp. etnicity) sa v blízkej budúcnosti prejaví v zmene kvalitatívnej štruktúry pracovných síl. Na túto skutočnosť ako jeden z prvých explicitne upozornil A. Marcinčin:³⁴ „... ak sa pozrieme na etnické zloženie našej populácie a rozdielnu mieru zamestnanosti väčšiny a rómskej menšiny, obrázok je ešte pestrejší; ak väčšiny v aktívnom veku bude budúci rok 3,5 milióna, tak len necelých 3,4 milióna v roku 2020 a 3,3 milióna v roku 2025. Dôchodcovia (97 %) budú bieli, kým budúcnosť sa bude nakláňať smerom k Rómom: 22 % detí vo veku do dvoch rokov, 20 % škôlkarov a 18 % žiakov základných škôl budú v roku 2025 Rómovia – ľudia so svojimi zvykmi, jazykom, kultúrou. Na tom by nebolo nič zlé, ak by sme nechali Rómov rásť pre trh práce a nie špeciálne školy.“

G r a f 5.7

Poradie narodených detí podľa národnosti matky

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR.

³⁴ Hospodárske noviny, 25. 9. 2014.

Uvedené trendy v demografickom vývoji podľa Atlasu rómskych komunít (UNDP, 2014) sme overovali na dátach zo štatistiky pôrodnosti, ktorá poskytuje údaje o počte narodených detí podľa národnosti matky (graf 5.7). Do grafu sme zahrnuli po vlastných výpočtoch len tri najpočetnejšie národnostné skupiny (slovenskú, maďarskú a rómsku) z dôvodu reprezentatívnosti. Zdôrazňujeme, že údaje z demografickej štatistiky podľa národnosti matky slúžia aj pre demografov na spracovanie prognóz vývoja rómskeho obyvateľstva, keď transformujú údaje o priemernom poradí narodených detí podľa národnosti do hlavného indikátora pôrodnosti (do úhrnnej plodnosti).

Z grafu 5.7 vyplývajú extrémne rozdiely v pôrodnosti podľa národnosti matky, osobitne medzi rómskou národnosťou na jednej strane a slovenskou a maďarskou národnosťou na strane druhej. Po roku 2005 priemerné poradie narodených detí žien matiek maďarskej národnosti mierne predstihuje hodnoty indikátora u slovenskej národnosti. Priebehy jednotlivých kriviek reprezentujúcich národnosť matky v grafe 5.7 potvrdzujú skutočnosť, že všetky zmeny rodinnej politiky v období samostatnosti Slovenskej republiky (vrátane zavedenia daňového bonusu a ďalších podporných opatrení zameraných na rast pôrodnosti v rodinách, kde je vyššia miera zamestnanosti rodičov) prakticky vôbec nevedli k zvýšeniu priemerného poradia narodených detí u väčšinového obyvateľstva ako logického základu pre rast jeho pôrodnosti. Ak sa v niektorých rokoch dostavil rast počtu narodených detí, bol to len dôsledok štruktúrnych zmien vo vekovom zložení jednotlivých vekových kohort, resp. koncentrácie posunutých pôrodov do vyššieho veku matiek. Mierny rast celkového počtu narodených detí v SR po roku 2008 (podľa grafu 5.1) bol z veľkej časti (do roku 2012) vyvolaný rastom pôrodnosti rómskej populácie (čo vyplýva aj z grafu 5.7). Aj keď je počet matiek hlásiacich sa k rómskej národnosti (ktorý sa eviduje) nižší, ako je skutočný počet rómskych matiek podľa etnickej príslušnosti (ktorý sa nemôže evidovať a ani sa neeviduje z dôvodov potenciálnej diskriminácie), počet narodených detí rómskym matkám je dostatočne reprezentatívny pre reprodukčné charakteristiky rómskej komunity ako celku. Podľa demografickej štatistiky napríklad v roku 1992 počet živonarodených detí matkám hlásiacich sa k rómskej národnosti predstavoval 2 127, v roku 2000 1 912, v roku 2010 1 593 a v roku 2017 1 267. V našom prípade ide teda o zisťovanie istých charakteristických znakov v sociálnej skupine „živonarodených detí“. Pri terénnych prieskumoch v podmienkach Slovenska je počet štatistických jednotiek vo vzorke nad jeden tisíc dostatočne spoľahlivý a reprezentatívny aj pre sociálne skupiny s oveľa vyšším počtom ľudí. Napríklad terénny prieskum v rámci projektu venovaného

starnutiu slovenskej populácii v roku 2012 obsahoval vzorku 1 024 respondentov vo veku 45 – 64 rokov (Bútorová a kol., 2013).

Štatistické hodnoty počtu detí narodených jednej rómskej matke možno vzťahovať s určitým rozptylom k celej rómskej populácii (definovanej podľa etnicity tak, ako je to definované pri zisťovaní počtu Rómov pri spracovávaní Atlasu rómskych komunít na Slovensku). Treba brať tiež do úvahy skutočnosť, že na národnostne zmiešaných územiach sa podstatná časť Rómov (a pochopiteľne aj rómskych matiek pri štatistickom zisťovaní národnosti matky po narodení dieťaťa v pôrodnici – výkaz „Hlásenie o narodení“, Obyv. 2-12³⁵) hlási k inej ako rómskej národnosti, a to väčšinou buď k slovenskej, alebo maďarskej národnosti. Znamená to tiež, že celková úroveň priemerného počtu narodených detí matkám slovenskej alebo maďarskej národnosti, resp. celého väčšinového obyvateľstva, je značne nadhodnotená vysokými hodnotami žien matiek Rómok (v etnickom slova zmysle). Na tomto mieste musíme konštatovať, že vysoká pôrodnosť rómskej populácie je aj jednou z príčin stále nízkych celkových finančných príjmov priemernej rómskej domácnosti pripadajúcich na jedného člena domácnosti a prakticky trvalé vyradenie rómskych matiek z trhu práce, resp. v mladom veku aj z možnosti trvalejšej prípravy na povolanie.

Pripomíname, že každá zmena rodinnej (sociálnej) politiky musí byť v budúcnosti všeobecná a musí nediskriminačne platiť pre všetky sociálne skupiny v populácii (podľa vzdelania, podľa veku, podľa národnosti či etnicity). Úlohou výskumu pred každou zmenou sociálnej (rodinnej) politiky je poskytnúť decíznej sfére dáta o objektívnych tendenciách a trendoch pre nájdanie optimálnej úrovne rodinných dávok a podmienok ich vyplácania.

5.3. Trendy a tendencie vývoja výdavkov na rodinnú politiku od roku 2004

Počnúc rokom 2004 platí v Slovenskej republike nový systém rodinných dávok, ktorý sa oproti minulosti zmenil, a to súčasne s viacerými zákonmi, ktoré mali zabezpečiť vyššiu efektivitu výdavkov štátu, hlavne na sociálnu oblasť. Zmenila sa napríklad štruktúra odvodov do sociálnych fondov, zaviedol sa II. kapitalizačný dôchodkový pilier a nová jednotná veková hranica pre odchod do dôchodku pre mužov i ženy, v dôchodkovom systéme sa zrušilo

---

³⁵ Registrované ŠÚ SR č. Vk 6/11 z 24. 5. 2010; v štatistickom výkaze sa eviduje aj národnosť otca.

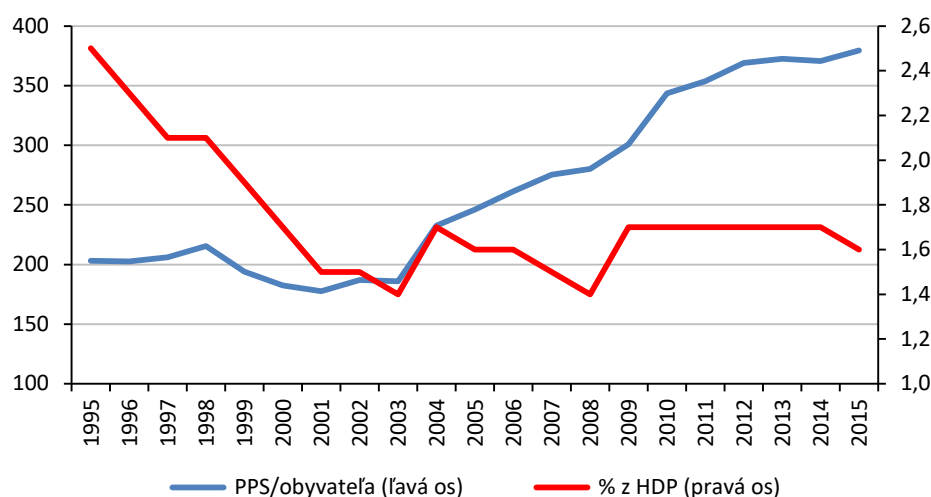
zvýhodnenie žien, ktoré mali viac detí (skorší odchod do dôchodku), zaviedol sa nový systém zdaňovania príjmov i nový systém dávok v hmotnej núdzi a pod. Odvtedy nepribudla žiadna nová rodinná dávka (s výnimkou príspevku na starostlivosť o dieťa, ktorý upravuje zákon č. 561/2008 Z. z. – výdavky na túto dávku sú stále relatívne veľmi nízke), ktorá by podstatným spôsobom zasiahla do štruktúry výdavkov štátu na peňažné rodinné dávky. Podstatné boli úpravy (zvyšovanie) hlavných rodinných dávok tak s ohľadom na infláciu, ako aj s ohľadom na podporu pôrodnosti, resp. zlepšenia finančnej situácie rodín s malými a/alebo nezaopatrenými deťmi. K analýze doterajšieho vývoja sociálnych dávok možno pristupovať tak z makroekonomického, ako aj z mikroekonomického hľadiska.

Vývoj výdavkov na rodinné dávky

Objem finančných prostriedkov vynaložených na rodinnú politiku, ktoré sú poskytované priamo rodinám s deťmi, závisí tak od výšky jednotlivých dávok a dĺžky ich vyplácania, ako aj od počtu detí, na ktoré poberatelia dávky poberajú. Vývoj dvoch základných indikátorov charakterizujúcich náklady na rodinnú politiku v Slovenskej republike zachytáva graf 5.8.

G r a f 5.8

Vývoj výdavkov na rodinnú politiku (% z HDP a PPS/obyvateľa)

Poznámka: PPS – Purchasing Power Standard.

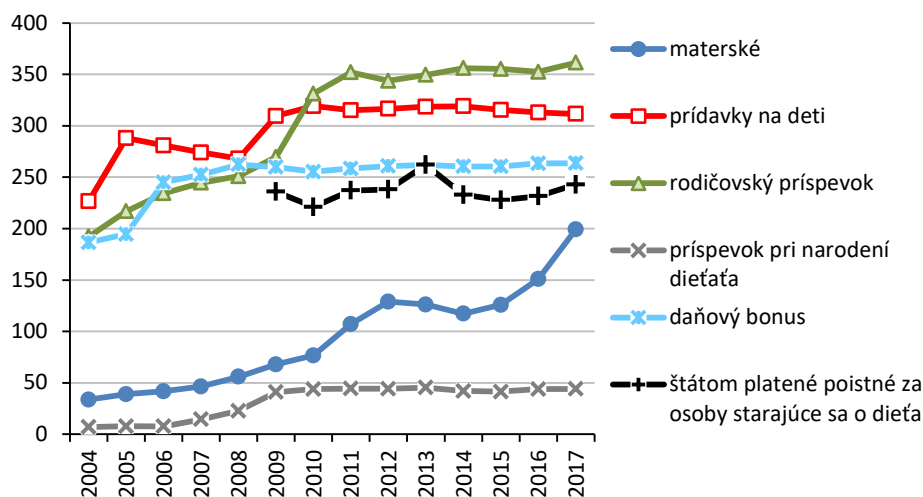
Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu.

Podiel výdavkov na rodinnú politiku HDP poklesol z 2,5 % HDP v roku 1995 na 1,4 % a odvtedy s menšími výkyvmi osciluje, nerastie, okolo 1,7 % HDP. Ak vývoj do roku 2003 bol stabilizovaný z hľadiska výdavkov v PPS/obyvateľa, po roku 2003 hodnota tohto indikátora rástla, a to aj v období ekonomickej a finančnej krízy po roku 2008. Napriek tomu, že dlhodobo klesal počet narodených detí, štát nebol schopný intenzívnejšími zmenami (i celkovými výdavkami na rodinnú politiku) zastaviť negatívny vývoj (medzinárodné porovnanie výdavkov na rodinnú politiku a jej štruktúru obsahuje graf 5.14). Ak podiel výdavkov v PPS/obyvateľa na Slovensku z priemeru krajín EÚ 27 v roku 2005 predstavoval 49,8 %, tak do roku 2014 vzrástol na 56,7 %, čo je stále veľmi nízka hodnota v porovnaní napríklad s vývojom HDP na obyvateľa.

Rodinná politika na Slovensku sa opiera o nasledujúcich päť hlavných rodinných dávok: príspevok pri narodení dieťaťa, materské, rodičovský príspevok, rodinný prídavok a daňový bonus (nateraz abstrahujeme od niektorých ďalších dávok, resp. od rozlíšenia, či ide o sociálnu dávku alebo o dávku štátnej sociálnej podpory; osobitné výšky dávok platia pri dvojčkách, trojičkách, resp. pre deti so zdravotným postihnutím). Vývoj vynaložených finančných prostriedkov na uvedené dávky zachytáva graf 5.9.

G r a f 5.9

Vývoj výdavkov na hlavné druhy rodinných dávok (v mil. eur, bežné ceny)

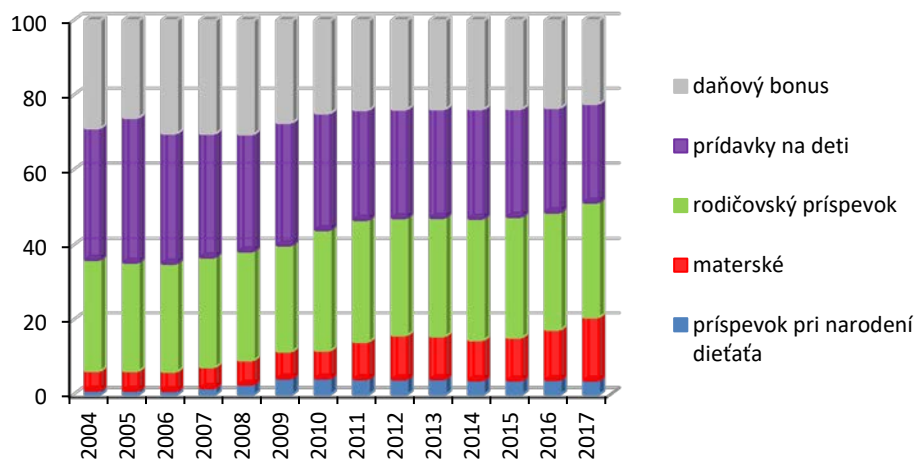
Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov MPSVaR SR a MF SR.

Z grafu 5.9 vyplýva pomerná stagnácia výdavkov na rodinné prídavky od roku 2005. Rast výdavkov na daňový bonus v období rokov 2004 – 2008 súvisel predovšetkým s rastom miery zamestnanosti, keď jeden z rodičov splnil podmienku zamestnanosti po lehotu 6 mesiacov v rozhodujúcom roku pre jeho poberanie. Rast pôrodnosti sa mal podporiť predovšetkým ostatnými tromi rodinnými dávkami, a to príspevkom pri narodení dieťaťa, materským príspevkom a rodičovským príspevkom, ktoré počas analyzovaného obdobia zaznamenali podstatnejší rast oproti rodinným prídavkom i daňovému bonusu. Pre úplnosť a porovnanie sme do grafu 5.9 začlenili aj štátom platené poistné za osoby starajúce sa o dieťa (podľa metodiky Eurostatu tieto výdavky štátu vchádzajú do súhrnných výdavkov na rodinnú politiku), ktoré sme získali od roku 2009.

Iný pohľad na rodinné dávky poskytuje vývoj ich podielov na celkovom objeme výdavkov na uvedených päť hlavných rodinných dávok (graf 5.10).

G r a f 5.10

Vývoj podielov rodinných dávok na súčte hlavných druhov rodinných dávok

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov MPSVaR SR a MF SR.

Z grafu 5.10 vyplýva, že od roku 2004 vzrástol kumulatívny podiel prvých troch rodinných dávok (príspevok pri narodení dieťaťa, materské a rodičovský príspevok), na ktorých je predovšetkým založená podpora pôrodnosti, na celkovom objeme hlavných piatich rodinných dávok. Ak v roku 2004 podiel týchto troch dávok dosahoval 36,1 %, tak do roku 2017 vzrástol o 15 p. b. na 51,3 %, pričom rast počtu živonarodených detí bol zaznamenaný len v období

rokov 2007 až 2011. Tieto tri rozhodujúce dávky sú rodičom vyplácané do tretieho roku veku detí (s výnimkou detí zdravotne hendikepovaných, ktoré v žiadnom prípade nemôžu ovplyvniť uvedené trendy vo vývoji rodinných dávok a ich štruktúry). Aj keď abstrahujeme od zmien v štruktúre počtov detí vo vekových skupinách 0 až 2-ročných a 3- až 25-ročných nezaopatrených detí v priebehu rokov 2004 – 2017 (maximálne do 25. roku veku nezaopatreného dieťaťa môžu byť vyplácané prídavky na deti i daňový bonus) a opomenieme aj nepodstatný príspevok na opateru dieťaťa, je zrejmé, že zvýšenie pôrodnosti sa nemôže dostaviť len rastom príjmov rodinám s deťmi v období do tretieho roku veku dieťaťa. Zvýšený počet detí v rodine zvyšuje náklady na dieťa počas celého obdobia výchovy dieťaťa až do okamihu, keď dieťa začne po skončení prípravy na povolanie (ktorá sa vo väčšine prípadov uskutočňuje dennou formou) pracovať. Ak by sme k podielu vyplatených rodinných dávok, ktoré rodičia (alebo osoby, ktorým je dieťa zverené do opateru) dostávajú do tretieho roku veku dieťaťa z prvých troch rodinných dávok (príspevok pri narodení dieťaťa, materské a rodičovský príspevok), pripočítali aj pomerné časti objemu prídavkov na deti a daňového bonusu do tretieho roku veku dieťaťa, tak by sa vyššie uvedené podiely (36,1 % a 51,3 %) ďalej zvýšili. Predpokladajme, že podiel prídavkov na deti a daňového bonusu (z objemu vyplatených finančných prostriedkov na tieto dve rodinné dávky) pripadajúci na deti do troch rokov je cca 3/19, t. j. 15,8 % za ďalšieho predpokladu, že priemerný vek dieťaťa, na ktoré rodičia poberajú rodinný prídavok a daňový bonus, je 19 rokov. To znamená, že podiel výdavkov na rodinné dávky do tretieho roku veku dieťaťa v roku 2004 predstavoval 46,15 %, potom z roka na rok rástol, aby v roku 2017 kulminoval na hodnote 58,95 %. Už tento makroekonomický prepočet svedčí o tom, že rodinná politika nezohľadňuje rast nákladov na dieťa počas celého obdobia starostlivosti o dieťa zo strany rodičov, nehovoriac už o raste nákladov v súvislosti s druhým dieťaťom, resp. s deťmi narodenými vo vyššom poradí. Vyššie uvedená rodinná politika, ktorá neobsahovala žiadny prvok progresívneho rastu rodinných dávok v súvislosti s vyšším počtom detí v rodine (domácnosti), keď všetky jednotlivé rodinné dávky dostávala rodina na každé dieťa rovnako, viedla iba k neprimeranej podpore pôrodnosti v sociálne vylúčených komunitách a v rodinách, v ktorých mali rodičia nižšie vzdelanie (nižšie vzdelanie rodičov sme analyzovali podľa najvyššieho stupňa vzdelania matky).

Súčasťou tejto analýzy je odpoveď na otázku, aké sú podiely rodín na celku podľa počtu detí a ako sa v posledných rokoch vyvíja štruktúra rodín podľa počtu detí. Túto otázku je potrebné zodpovedať, aby príslušné orgány štátu

poznali, na podporu ktorého dieťaťa v poradí v rodine by sa v blízkej budúcnosti pri zmene rodinnej politiky mal klásť dôraz. Takto postavená otázka je plne opodstatnená, veď aj terajší model podpory pôrodnosti má v sebe zakomponovaný prvok podpory dieťaťa z hľadiska poradia detí v rodine, a to je tretie dieťa, po ktoré sa poskytuje maximálny príspevok pri narodení dieťaťa. Do budúcnosti to však neznamená, že terajší systém podpory pôrodnosti do tretieho poradia detí v rodine je správny, a prípadná zmena by sa mala týkať len výšky podpory (ak hovoríme o podpore rastu pôrodnosti, tak sa a priori predpokladá aj rast výšky príslušnej rodinnej dávky). Ak vyjadríme terajšiu úroveň príspevku pri narodení prvého až tretieho dieťaťa (ktoré sú rovnaké) indexom 100, tak počnúc štvrtým dieťaťom klesá tento príspevok na hodnotu 18,2. Už z dlhodobého klesajúceho celkového počtu narodených detí je trend jednoznačný, a to pokles priemerného počtu detí v rodine. Demografi tento trend charakterizujú nasledovne: „... pozorovaný odklon od dvojdetného modelu a predpokladaný nárast podielu bezdetných žien a žien len s jedným dieťaťom vytvárajú priestor na ďalšie zmenšovanie rodín (Podmanická a kol., 2015, s. 89), a taktiež: „... ak nedôjde k výraznejšej zmene, nielen u žien narodených v 70. rokoch, ale aj u mladších generácií sa postupne prevládajúci dvojdetný model rodiny výrazne potlačí v prospech modelu s jedným dieťaťom pri určitom náraste bezdetnosti“ (tamtiež, s. 83).

Pri hľadaní presnejšej odpovede na vyššie položenú otázku sme využili štatistiku rodinných prídavkov a počtu detí, na ktoré boli rodinné prídavky vyplatené žiadateľovi o rodinné prídavky (abstrahujeme od výsledkov zo Sčítania obyvateľstva v roku 2011, ktoré je už staršieho dáta). Výhodou takéhoto výpočtu podielov rodín podľa počtu detí je skutočnosť, že na rodinné prídavky majú nárok rodičia na všetky deti bez ohľadu na poradie narodenia, vek a pod. Vývoj podielov rodín podľa počtu detí zachytáva tabuľka 5.4.

T a b u ľ k a 5.4

Vývoj podielov rodín podľa počtu detí (počítané z rodinných prídavkov)*

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Jednodetné	47,31	47,77	48,37	49,60	49,81	49,82	50,00	50,55	50,77	50,93	50,91	50,80
Dvojdetné	39,45	39,07	38,81	39,13	37,69	37,92	37,85	37,54	37,44	37,36	37,40	37,50
Trojdetné	9,64	9,36	9,12	9,06	8,91	8,74	8,67	8,51	8,44	8,40	8,42	8,45
4 a viacdetné	3,60	3,80	3,70	2,21	3,59	3,51	3,48	3,41	3,34	3,31	3,27	3,25

* Údaje za predchádzajúce roky nie sú k dispozícii preto, lebo agenda vyplácania rodinných prídavkov prešla z viacerých subjektov (Sociálna poisťovňa, zamestnávateľia, odbory sociálnych vecí okresných úradov) na úrady práce, sociálnych vecí a rodiny až od 1. 4. 2004.

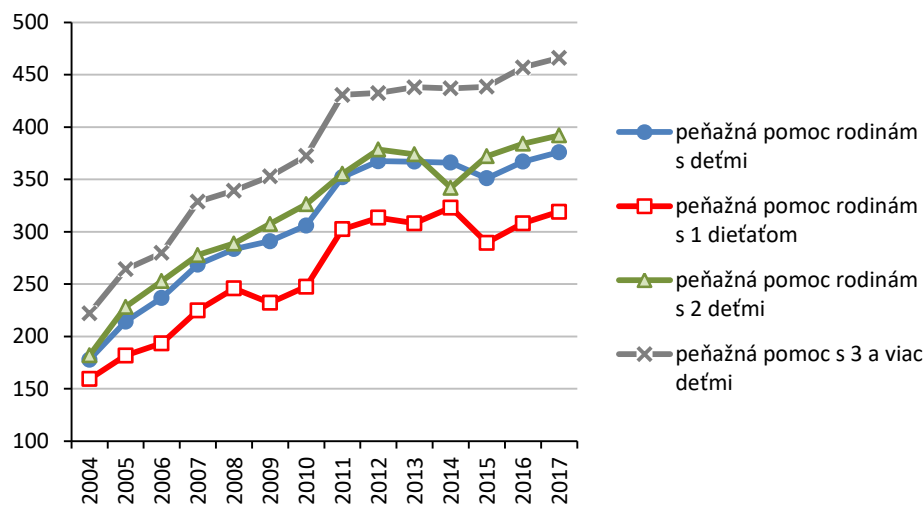
Prameň: ÚPSVaR SR.

Z údajov v tabuľke 5.4 vyplýva, že od roku 2006 do roku 2017 vzrástol podiel jednodetných rodín o 3,49 p. b. a podiel dvojdetných rodín klesol o 1,95 p. b., pričom poklesol aj podiel rodín s tromi, resp. so štyrmi a viac deťmi. To svedčí o potrebe podpory predovšetkým druhého dieťaťa v poradí v rodine, osobitne u starších prvorodičiek, ktoré sú aj vzdelanejšie a ktoré majú stále väčšiu tendenciu zotrvať len pri jednom dieťati.

Neochota žien (rodín) mať druhé dieťa vo veku nad 30 – 35 rokov vyplýva z nastavenia rodinných dávok, ktoré sú v rovnakej výške prakticky pri každej dávke (s výnimkou príspevku pri narodení dieťaťa) a nie sú diferencované, či už podľa veku, alebo podľa poradia narodeného dieťaťa. Slovenská republika je ojedinelá spomedzi krajín EÚ i OECD v tom, že nerozlišuje výšku rodinných dávok podľa uvedených kritérií a drvivá väčšina objemu výdavkov na rodinnú politiku nezohľadňuje príjem rodiny (resp. domácnosti). Rodinné dávky nie sú testované vo veľkej väčšine na príjem rodičov. O potrebe v budúcnosti zvýšiť podporu rodín s viacerými deťmi (viac ako s jedným dieťaťom) svedčia aj údaje zo štatistiky o príjmoch a výdavkoch domácností podľa počtu detí v domácnosti (graf 5.11).

G r a f 5.11

Peňažná pomoc domácnostiam s deťmi v priemere na osobu za rok (v eurách)

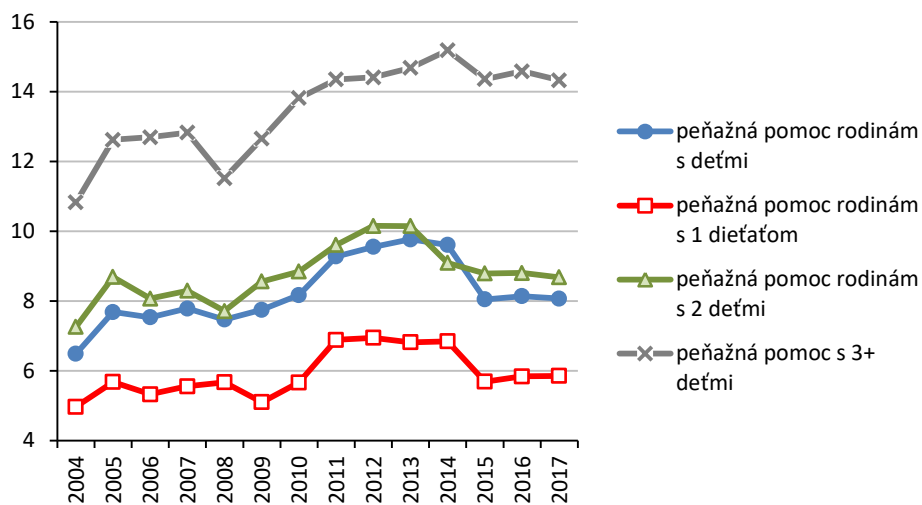
Poznámka: Pri porovnávaní treba brať do úvahy, že priemerný počet členov domácnosti je vyšší ako počet detí + dvaja rodičia; napríklad v roku 2015 počet členov domácnosti s 1 dieťaťom bol 3,47, s dvoma deťmi 4,28 a s tromi a viac deťmi 5,59.

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR.

Aj keď v grafe 5.11 ide o údaje, ktoré charakterizujú úroveň priemernej podpory domácnosti s deťmi bez ohľadu na vek detí a bez ohľadu na druh podpory, ktorá je priemernej domácnosti s deťmi poskytovaná, je zrejmé, že priemerný rozdiel v peňažnej pomoci na osobu za rok v domácnostiach s jedným a s dvoma deťmi³⁶ v priebehu rokov 2004 až 2017 kolísal iba v rozpätí od 19 do 83 eur na osobu/rok. Podstatná je skutočnosť, že len čo sú deti staršie ako tri roky, podpora štátu rodine s deťmi výrazne poklesne (v priemere po 28 týždňoch po pôrode vypadne z rodinného rozpočtu materské u žien, ktoré boli nemocensky poistené a pracovali a ich materské je vyššie ako rodičovský príspevok; po 36 mesiacoch vypadne z rozpočtu dávka „rodičovský príspevok“). A to je príčina, prečo rodiny zo sociálne vylúčených komunit si riešia zvýšenie rodinného rozpočtu ďalším dieťaťom, resp. ďalšími deťmi a získaním relatívne vysokého príjmu do domácnosti oproti dávkam v hmotnej núdzi.

G r a f 5.12

Podiel peňažnej pomoci rodinám s deťmi z celkových čistých príjmov domácnosti na osobu/rok (%)

Poznámka: Pri porovnávaní treba brať do úvahy, že priemerný počet členov domácnosti je vyšší ako počet detí + dvaja rodičia; napríklad v roku 2015 počet členov domácnosti s 1 dieťaťom bol 3,47, s dvoma deťmi 4,28 a s tromi a viac deťmi 5,59.

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR.

³⁶ Údaje o rodinách s tromi a viac deťmi majú malú vypovedaciu schopnosť; bolo by potrebné poznať detailnejšie rozdiely samostatne aj v rodinách s tromi deťmi (atď.), ale z predchádzajúcej analýzy vyplynulo, že pre rast celkovej pôrodnosti je rozhodujúce druhé dieťa v rodine, preto treba upriamiť pozornosť na rast podpory druhého dieťaťa v rodine.

Od januára do marca roku 2019 je výška daňového bonusu stanovená zákonom na úrovni 22,17 eura a od 1. 4. 2019 sa zvyšuje na dvojnásobok, a to na 44,34 eura, čo však bude stále veľmi nízka náhrada zvýšených nákladov domácností spojených s druhým dieťaťom, resp. dieťaťom narodeným vo vyššom poradí. Okrem toho treba vziať do úvahy, že v posledných rokoch rodičia nezískavajú nárok na daňový bonus pre cca 9,5 až 9,8 % nezaopatrených detí, t. j. na tie deti poberajú len rodinný prídavok.³⁷ Na grafe 5.12 sme vyjadrili podiel peňažnej podpory štátu rodinám s deťmi na celkových čistých príjmoch domácností.

Graf 5.12 svedčí o tom, že podiel peňažnej pomoci rodinám s jedným dieťaťom je pomerne vysoký v porovnaní s podielom peňažnej pomoci rodinám s dvoma deťmi. Po roku 2014 podiel peňažnej pomoci všetkým druhom rodín poklesol; nie z dôvodu absolútneho poklesu peňažnej pomoci rodinám s deťmi, ale z dôvodu rastu hlavne pracovných príjmov domácností. Rast podielu peňažnej pomoci rodinám s jedným dieťaťom a s dvoma deťmi v období 2004 až 2017 bol takmer rovnaký (ale u rodín s jedným dieťaťom dokonca mierne vyšší – rast o 1,89 p. b.; u rodín s dvoma deťmi rast o 1,42 p. b.). Pritom u rodín s dvoma deťmi dochádza k podstatnejšiemu poklesu priemerných čistých príjmov na osobu za rok (z dôvodu druhého dieťaťa). V tabuľke 5.5 sme vyjadrili podiel, ktorý predstavuje rast peňažnej pomoci rodinám s druhým dieťaťom na poklese čistých príjmov domácností (očistených od peňažnej pomoci rodinám s deťmi) práve z titulu druhého dieťaťa. Výpočet je zrejmý z tabuľky 5.5.

Údaje v tabuľke 5.5 svedčia o minimálnej podpore druhého dieťaťa v rodine zo strany štátu formou rodinných dávok. Za údajmi v tabuľke a ich reláciami (medzi rodinami s jedným, resp. s dvoma deťmi) sa skrýva viacero faktorov. Kompenzácia rastu nákladov na druhé dieťa v rodine je zo strany štátu nedostatočná, a preto je logické, že čoraz viac a viac rodín sa zdráha mať druhé dieťa. Je veľmi pravdepodobné, že rodiny (rodičia) s jedným dieťaťom sú práve tie, ktoré majú vyššie príjmy z pracovnej činnosti ako rodiny (rodičia) s vyšším počtom detí. Napriek tomu je pokles čistých príjmov (očistených od peňažnej pomoci zo strany štátu) medzi rodinami s jedným a s dvoma deťmi enormný a stále narastá (zo 680 eur v priemere na osobu/rok v roku 2006 na 1 007 eur na osobu/rok v roku 2017). Štát nestíha realizovať zmeny v rodinnej politike, aby kompenzácia poklesu priemerných príjmov v rodine (resp. rastu nákladov) z titulu druhého dieťaťa bola dostatočná. Táto kompenzácia v žiadnom prípade neklesá a v posledných troch rokoch osciluje len na úrovni cca 7 – 8 %.

---

³⁷ Podľa metodiky Eurostatu je daňový bonus považovaný za rodinný prídavok.

T a b u ľ k a 5.5

Kompenzácia poklesu priemerných príjmov v rodine prostredníctvom rastu peňažnej pomoci zo strany štátu z titulu 2. dieťaťa (v eurách v priemere na osobu za rok)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Čisté peňažné príjmy – 1 dieťa (bez peňažnej pomoci rodine)	3 048	3 018	3 438	3 824	4 090	4 317	4 123	4 090	4 201	4 212	4 399	4 801	4 968	5 132
Čisté peňažné príjmy – 2 deti (bez peňažnej pomoci rodine)	2 325	2 399	2 881	3 073	3 456	3 285	3 363	3 343	3 352	3 313	3 420	3 862	3 978	4 125
Pokles čistých príjmov z dôvodu 2. dieťaťa	723	619	557	751	633	1 032	760	747	850	899	979	940	990	1 007
Rast peňažnej pomoci z dôvodu 2. dieťaťa	23	47	59	53	43	75	79	53	65	66	19	83	76	73
Podiel rastu peňažnej pomoci na znížení príjmov v rodine z dôvodu 2. dieťaťa (%)	3,13	7,52	10,67	7,05	6,78	7,31	10,36	7,08	7,67	7,34	1,94	8,80	7,68	7,25

Poznámka: V roku 2014 extrémna nízka hodnota podielu rastu peňažnej pomoci je spôsobená hodnotami prvotných údajov vo výberovej vzorke domácností.

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR.

5.4. Medzinárodné porovnanie vybraných aspektov rodinnej politiky

Od 70. rokov 20. storočia rodinné politiky jednotlivých krajín musia čeliť štyrom hlavným výzvam (Gauthier, 2002). Ako *prvú výzvu* je možné uviesť zmeny v štruktúre rodiny, pokles pôrodnosti, odklad rodičovstva, zvýšenie rozvodovosti, nárast počtu neúplných rodín, nárast nemanželského spolužitia, zvýšenie účasti žien na trhu práce a pod.⁵⁷ Tieto zmeny boli pozorované vo všetkých priemyselných krajinách, hoci priebeh a rozsah týchto zmien bol značne diferencovaný. Rodinné politiky jednotlivých krajín na tieto zmeny reagovali diferencovane, no vo všeobecnosti išlo prevažne o zvyšovanie podpory pre pracujúcich rodičov. Mnohé krajiny začali klásť väčší dôraz najmä na tzv. „pronatalistický model rodinnej politiky“. V centre pozornosti tohto modelu je nízka miera pôrodnosti. Z tohto dôvodu je hlavnou úlohou tohto typu rodinnej politiky povzbudiť rodiny, aby mali deti, a to najmä podporou zosúladovania pracovného a rodinného života matiek. Hlavný dôraz sa kladie na podporu materskej dovolenky a uľahčenie starostlivosti o deti zvyšovaním dostupnosti predškolských zariadení za prijateľnú cenu. Podmienky pre rodičov sú vytvárané tak, aby zamestnanosť ženy nebola prekážkou pri narodení dieťaťa. *Druhú výzvu* predstavujú konsolidačné úsilia vlád jednotlivých krajín. Mnohé krajiny EÚ museli začiatkom 21. storočia čeliť recesii a obrovským rozpočtovým deficitom. Hospodárska kríza a s ňou súvisiace problémy na trhu práce zvýšili ekonomickú zraniteľnosť rodín vo viacerých krajinách. Tieto zmeny vyvíjali tlak na vlády jednotlivých krajín, aby znižovali miery ohrozenia chudobou, čo podnietilo zavádzanie rôznych programov najmä na podporu zamestnanosti, ale aj implementovanie dočasných alebo permanentných zmien v rodinnej politike. Od roku 2013 bolo možné v krajinách OECD (Richardson, 2015) sledovať viacej úsilia vynaloženého na rozširovanie služieb starostlivosti o deti ako aj snahy o znižovanie objemu peňažných príspevkov pre rodiny. Po tomto roku mnohé krajiny (napr. Veľká Británia atď.) zaviedli pre príspevky na dieťa testovanie na príjem. Niektoré krajiny zaviedli dávkový limit tzv. „benefit cap“, čo je maximálna celková čiastka, ktorú je možné získať z určitých dávok zohľadňujúcich všetky osoby v domácnosti (osoba, jej partner a každé dieťa s nimi žijúce) vo veku 16 – 64 rokov.

⁵⁷ Mnohé existujúce domáce aj zahraničné publikácie (a to najmä tie, ktoré sa týkali druhej demografickej revolúcie) sa tejto problematike už doposiaľ podrobnejšie venovali.

Tretiu výzvu predstavuje vytvorenie spoločného európskeho trhu a rast významu sociálneho rozmeru v rámci Európskej únie. Prijatie Európskej sociálnej charty (1989), ako aj niektorých smerníc v oblasti sociálnej politiky (napr. smernica o rodičovskej dovolenke z roku 1996) nepochybne ovplyvnilo ďalší vývoj národných politík. Rodinná politika je ponechaná v kompetencii jednotlivých členských štátov EÚ,⁵⁸ napriek tomu však Európska únia zohráva dôležitú úlohu pri zviditeľňovaní jej dôležitosti, a to najmä v súvislosti s potrebou zosúladiť rodinného a pracovného života. *Štvrtou výzvou* je globálna ekonomická integrácia, v dôsledku ktorej sú v mnohých prípadoch štedré programy sociálnej a rodinnej politiky vnímané ako hrozby pre udržanie konkurencieschopnosti krajiny.

Podľa Tvénenona (2011) existuje v jednotlivých krajinách týchto šesť základných cieľov politík na podporu rodiny:

1. *Znižovanie chudoby a udržiavanie príjmov.* Politiky sa líšia medzi krajinami univerzálnym alebo selektívnym prístupom (napr. ciele len pre rodiny s nižším príjmom), ale aj tým, do akej miery sa príspevky na deti menia v závislosti od výšky príjmov a počtu členov domácnosti. Podľa dostupných štatistík (OECD, 2018), približne jedno zo siedmich detí v krajinách OECD žije v relatívnej príjmovej chudobe. Rodinné dávky a príspevky na bývanie pomáhajú rodinám s nižšími príjmami zvyšovať životnú úroveň, avšak obyčajne nie sú dostatočné na to, aby sa rodina úplne vymanila z chudoby a aby všetky potreby detí boli plne uspokojené.

Podľa Eurostatu bolo v roku 2016 až 26,4 % detí v EÚ ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením, čo je len o 0,9 % menej ako v roku 2011. Z tohto dôvodu sociálne vylúčenie, ale aj ohrozenie chudobou boli zaradené medzi kľúčové priority rodinnej politiky EÚ. V niektorých krajinách ako Taliansko, Grécko či Poľsko zaviedli ciele finančné opatrenia na eliminovanie týchto špecifických problémov. V apríli 2016 zaviedlo Poľsko nový príspevok s názvom „Family 500+“, ktorý mal za cieľ podporiť pôrodnosť v krajine, ako aj znížiť detskú chudobu zlepšovaním životných podmienok viacpočetných rodín. Išlo o univerzálny mesačný

---

⁵⁸ Podľa smernice 92/85/EHS z 19. októbra 1992 existuje iba minimálna spoločná norma týkajúca sa zabezpečenia rovnakých podmienok medzi členskými štátmi v oblasti ochrany tehotných pracovníčok a pracovníčok krátko po pôrode alebo dojčiacich pracovníčok, t. j. materská dovolenka v súvislosti s pôrodom nesmie byť kratšia ako 14 týždňov, pričom jej maximálna dĺžka určená nie je a líši sa v závislosti od krajiny ku krajine.

príspevok vo výške 500 PLN (t. j. približne 117 eur)⁵⁹, ktorý bol vyplácaný na každé dieťa viacpočetným rodinám (dve a viac detí) a to až do dovŕšenia 18 rokov. Priemerná výška príspevku pre rodinu sa pohybovala do roku 2015 na úrovni 89 až 129 PLN (Magda – Kielczewska – Brandt, 2018). Príspevok na prvé dieťa bol určený iba pre nízkopříjmové rodiny a to v prípade, ak ich mesačný príjem bol pod hranicou 800 PLN (t. j. približne 182 eur). Hranica extrémnej chudoby predstavovala v roku 2016 len 555 PLN na osobu a 1 999 PLN pre domácnosť s dvomi dospelými a dvomi deťmi. Z tohto dôvodu sa očakávalo, že nový príspevok bude takmer plne eliminovať extrémnu chudobu v domácnostiach s deťmi. Týmto programom sa viac ako zdvojnásobila fiškálna podpora pre rodiny s deťmi, čím sa Poľsko zaradilo medzi krajiny EÚ s najvyššími peňažnými transfermi pre rodiny.

Poľsko sa rozhodlo zaviesť toto opatrenie najmä z dôvodu dlhodobu nízkej miery pôrodnosti, ktorá v roku 2014 dosahovala len úroveň 1,3, čo zaraďovalo túto krajinu medzi päť krajín s jej najnižšou hodnotou spomedzi všetkých krajín EÚ. Podiel domácností s tromi a viac deťmi sa znížil zo 16,3 % v roku 2005 na 12,2 % v roku 2014, zatiaľ čo podiel domácností s jedným dieťaťom sa v danom období zvýšil zo 46,8 % na 49,1 %. V rovnakom čase bola miera ohrozenia chudobou viacpočetných rodín až na úrovni 36 %, čo je približne dvakrát viac v porovnaní s celou populáciou, t. j. 17 % (European Commission, 2016).

Zavedením programu „Family 500+“ sa dosiahlo v krajine viacero pozitívnych zmien. Podľa Európskej komisie (European Commission, 2018) sa týmto opatrením podarilo zvýšiť pôrodnosť v krajine t. j. medzi rokmi 2015 – 2016 sa zvýšil počet pôrodov o 13 až 15 %. Pozitívne sa tiež hodnotí dosah na spotrebu a úspory a zníženie zadlženia domácností. Podľa simulácií by sa tiež mala výrazne znížiť miera extrémnej chudoby medzi deťmi a to z 11,9 % na 2,9 %. Výsledky niektorých štúdií hodnotiacich dosah tohto opatrenia (napr. Magda – Kielczewska – Brandt, 2018) však poukazujú na jeho výrazne negatívny vplyv na zamestnanosť matiek oprávnených na poberanie takýchto príspevkov, pričom najväčší efekt bol preukázaný na matky s nízkym stupňom vzdelania a to prevažne na tie, ktoré bývali v malých mestách alebo na vidieku. V prípade absencie takéhoto programu by mohla byť ich zamestnanosť do polovice roka 2017 približne o 2,5 až 3 % vyššia.

---

⁵⁹ Výška tohto príspevku je približne na úrovni tretiny čistej minimálnej mzdy v Poľsku, pričom pre porovnanie možno uviesť, že napríklad v Nemecku je príspevok na dieťa len vo výške 12 % minimálnej mzdy.

2. *Priama kompenzácia ekonomických nákladov detí.* Peňažné dávky alebo finančné transfery majú za cieľ znížiť rozdiel medzi životnou úrovňou tých rodín, ktoré deti majú, a tých, ktoré sú bezdetné. Tieto politiky nemusia byť nevyhnutné cielené na rodiny s nízkymi príjmami a z tohto dôvodu nemusia prispievať k znižovaniu príjmových nerovností. Výška týchto dávok alebo transferov môže narastať postupne so zvyšujúcim sa vekom detí, z tohto dôvodu môže aj rásť ich vplyv na rozpočet domácností.
3. *Podpora zamestnanosti.* V posledných rokoch je v mnohých krajinách v centre pozornosti rodinnej politiky najmä potreba zosúladiť pracovného a rodinného života, predovšetkým s cieľom zvýšiť participáciu žien na trhu práce. V súvislosti s tým sa do popredia dostávajú najmä tri druhy opatrení a to: rodičovská dovolenka s ochrannou dobou, počas ktorej nesmie dostať matka výpoveď zo zamestnania; podpora starostlivosti o dieťa v čase, keď rodič vykonáva zárobkovú činnosť; daňový bonus pre pracujúceho človeka, ktorý sa stará o nezaopatrené dieťa alebo deti.
4. *Zlepšovanie rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí.* Politiky môžu podporovať rovnaké rozdelenie platenej a neplatenej práce medzi partnermi vrátane starostlivosti o deti. Príkladom krajiny, v ktorej rodinná politika kladie dôraz na rovnosť pohlaví, je napríklad Švédsko. Táto krajina má tzv. „dual-earner family policy model“, t. j. model rodinnej politiky zameranej na rodiny s dvomi príjmami. Takýto model rodinnej politiky kladie dôraz na podporu rodín, v ktorých obaja rodičia pracujú, t. j. podporuje sa väčšia participácia žien na trhu práce a zdieľanie neplatenej práce v domácnosti vrátane starostlivosti o deti. V roku 2008 zaviedla švédská vláda tzv. „gender equality bonus“, teda bonus rodovej rovnosti, ktorý mal za cieľ uľahčiť matkám po pôrode návrat do práce a znížiť rozdiely v odmeňovaní žien a mužov. V rámci tohto opatrenia sú poskytované daňové bonusy tým rodičom, ktorí si rozdelili rodičovskú dovolenku rovnomerne.
5. *Podpora rozvoja v ranom detstve.* Obyčajne sa za najdôležitejšie považujú tieto dva faktory: participácia rodičov pri výchove a vzdelávaní detí, ako aj inštitucionálna predškolská výchova. Zamestnanosť oboch rodičov výrazne znižuje mieru ohrozenia chudobou, čo následne pozitívne vplýva aj na rozvoj detí. Normy týkajúce sa primeraného veku pre začatie formalizovanej starostlivosti o dieťa, ako aj dĺžka takejto starostlivosti sa medzi krajinami líšia, no existuje medzi nimi zhoda v hodnote predškolského vzdelávania.

6. *Zvýšenie pôrodnosti.* V kontexte toho, že mnoho krajín EÚ má dlhodobejšie problém s mierou pôrodnosti, ktorá bola pod náhradnou úrovňou, boli vo viacerých krajinách zavedené prídavky na deti s cieľom zvýšiť mieru pôrodnosti. Niektoré krajiny vyplácajú v súvislosti s týmto cieľom jednorazové štátne sociálne dávky, t. j. príspevky pri narodení dieťaťa. Na Slovensku je v súčasnosti výška príspevku pri narodení dieťaťa vo výške 829,86 eura, ak ide o dieťa narodené z prvého až tretieho pôrodu (ktoré sa dožilo najmenej 28 dní) a 151,37 eura, ak ide o dieťa narodené zo štvrtého a ďalšieho pôrodu (alebo ak ide o dieťa z prvého až tretieho pôrodu, ktoré sa nedožilo 28 dní). Podľa OECD (2017) sa v týchto krajinách EÚ nevyplácali príspevky pri narodení dieťaťa: Rakúsko, Dánsko, Nemecko, Grécko, Malta, Holandsko, Portugalsko, Taliansko, Rumunsko či Švédsko.⁶⁰ V niektorých krajinách (napríklad Belgicko) je výška tohto príspevku najvyššia pri prvom dieťati, pričom výška príspevku pre druhé a každé ďalšie dieťa je už značne nižšia.⁶¹ V krajinách ako Veľká Británia, Poľsko, Luxembursko či Estónsko sa výška tohto príspevku s počtom detí nemení. Niektoré krajiny neposkytujú príspevky pri narodení dieťaťa, ale poskytujú príspevky pri uzavretí manželstva. Ako príklad môžeme uviesť Maltu, v ktorej môže pár po uzatvorení manželstva po splnení zákonom stanovených podmienok získať príspevok vo výške 530,64 eura.

Dôraz kladený na týchto šesť cieľov sa líši medzi krajinami, čo následne ovplyvňuje aj prijímané opatrenia v oblasti rodinnej politiky.

Materská a rodičovská dovolenka

Prerušenie pracovného pomeru pri narodení dieťaťa znamená pre matku stratu pracovného príjmu. Pri medzinárodnom porovnaní podpory počas materskej dovolenky je preto dôležité porovnávať nielen dĺžku poberania príspevku ale aj jeho výšku v závislosti od predchádzajúceho čistého príjmu. Tabuľka 5.6 porovnáva maximálnu dĺžku materskej dovolenky vrátane kompenzácie straty pracovného príjmu vo vybraných krajinách EÚ.

⁶⁰ Z krajín OECD, kde nie je vyplácaný príspevok pri narodení dieťaťa, možno spomenúť napríklad: USA, Kanadu, Nový Zéland či Švajčiarsko.

⁶¹ V roku 2016 bola výška príspevku pri narodení prvého dieťaťa v Belgicku vo výške 1 247,58 eura a pri druhom a každom ďalšom dieťati už len 938,66 eura.

Zákonné ustanovenia o materskej dovolenke vo vybraných krajinách (2016)

Krajina	Dĺžka trvania (týždne)	Kritériá oprávnenosti platieb	Platba
Rakúsko	16	Všetky zamestnankyne. V prípade ak sú ženy SZČO, tak sú oprávnené len v prípade, ak sú dobrovoľne zdravotne poistené	100 % priemerného čistého príjmu za posledné 3 mesiace (bez stropu)
Dánsko	18	Povinnosť odpracovať minimálne 120 hodín v priebehu 13 týždňov pred pôrodom pre získanie plnej náhrady	100 % predchádzajúceho príjmu (max. 4 180 dánskych korún týždenne t.j. 559,89 eura)
Maďarsko	24	Povinnosť odpracovať aspoň 365 dní v priebehu posledných 2 rokov pred pôrodom	70 % predchádzajúcich príjmov (bez stropu)
Slovensko	34	Povinnosť byť nemocensky poistený najmenej 270 dní dva roky pred pôrodom	Od 1. 5. 2017 zvýšenie zo 70 % na 75 % predchádzajúceho hrubého príjmu, čo je takmer 100 % predchádzajúceho čistého príjmu matky (v roku 2019 je denný strop 47,0466 eura)
Bulharsko	58,6 (410 kalendárnych dní)	Povinnosť byť kontinuálne poistený 12 mesiacov pred pôrodom	90 % priemerného denného príjmu vypočítaného za posledných 24 mesiacov pred pôrodom (minimum je určené vo výške minimálnej mzdy)
Írsko	42	Povinnosť byť poistený 39 týždňov za posledných 12 mesiacov pred pôrodom	230 eur za týždeň; zvyšných 16 týždňov je neplatených
Nemecko	14	Všetky zamestnané ženy (na SZČO sa nevzťahuje)	100 % predchádzajúceho príjmu (bez stropu)
Francúzsko	16 (prvé a druhé dieťa) 24 (3 a každé ďalšie dieťa)	Všetky zamestnané ženy aj SZČO	100 % predchádzajúceho čistého príjmu (denný strop je 83,58 eura)
Španielsko	16	Povinnosť poistenia	100 % predchádzajúceho platu (strop 3 642 eur mesačne)

Prameň: Vlastné spracovanie podľa OECD Family Database.

T a b u ľ k a 5.7

Zákonné ustanovenia o platenej rodičovskej dovolenke a starostlivosti o dieťa vo vybraných krajinách (2016)

Krajina	Dĺžka trvania	Priemerná miera úhrady	Platba
Belgicko	4 mesiace na rodiča a dieťa (cca 17,3 týždňa)	20,2 %	Mesačná výška príspevku je 786,78 eura
Svédsko	480 dní, 90 dní je rezervovaných pre každého rodiča	57,7 %	Prvých 390 dní je platba vo výške 77,6 % z príjmu (strop 443 000 SEK) a zvyšných 90 dní 180 SEK na deň (cca 17 eur), vyššie príspevky sú v prípade jej delenia medzi oboch rodičov
Poľsko	32 týždňov	67,5 %	100 % z príjmu prvých 6 týždňov, 80 % ďalších 26 týždňov bez stropu alebo 60 % počas 32 týždňov bez stropu a to v závislosti od čerpania materskej dovolenky
Dánsko	32 týždňov	53,6 %	Rovnako ako v prípade materskej dovolenky
Slovensko	Do troch rokov veku dieťaťa (cca 130 týždňov)	23,0 %	Mesačná výška príspevku je 203,20 eura
Taliano	6 mesiacov, celkový počet mesiacov čerpaný obomi rodičmi nesmie presiahnuť 10 mesiacov	30,0 %	(od roku 2019 sa výška príspevku zvýšila na 220,70 eura) 30 % príjmov; platený je pre rodinu počas 6 mesiacov (t. j. zvyšné možné 4 platené nie sú). Pre osoby s nízkymi príjmami je možné čerpať dodatočné príspevky testované na príjem

Prameň: Vlastné spracovanie podľa OECD Family Database.

Podľa štatistiky OECD (2017) Slovensko sa zaraďuje medzi tie krajiny OECD (ale aj EÚ), ktoré majú nadpriemernú dĺžku materskej dovolenky, pričom od 1. 5. 2017 je výška materského vo výške 75 % predchádzajúceho hrubého príjmu, čo predstavuje takmer 100 % predchádzajúcej čistej mzdy. Medzi krajiny s jej najvyššou dĺžkou patrí: Bulharsko a Írsko. Naopak, medzi krajiny s jej najnižšou dĺžkou patrí Nemecko či Rakúsko. Väčšina krajín nemení dĺžku materskej dovolenky v závislosti od počtu detí, pričom určitú výnimku predstavuje napríklad Francúzsko. Pri prvom a druhom dieťati je dĺžka materskej dovolenky 16 týždňov (t. j. 6 týždňov pred narodením dieťaťa a 10 týždňov po jeho narodení). V prípade, ak už žena má dve deti, 16 týždňov sa predlžuje na 26 týždňov (8 pred narodením dieťaťa a 18 po jeho narodení).

Ako relatívne štedrý sociálny systém sa na Slovensku ukazuje v porovnaní s ostatnými OECD krajinami aj v prípade, ak ide o platenú rodičovskú dovolenku a predĺženú starostlivosť o dieťa (pozri tab. 5.7). Dĺžka rodičovskej dovolenky, ale aj výška poskytovaného príspevku počas jej trvania sa líši od krajiny ku krajine. Spomedzi OECD krajín malo vyššiu dĺžku trvania platenej materskej dovolenky a starostlivosti o dieťa ako Slovensko (130 týždňov) už len Estónsko (146 týždňov), Fínsko (143,5 týždňa) a Maďarsko (136 týždňov). V niektorých krajinách OECD ako napríklad Írsko, Grécko či Holandsko je rodičovská dovolenka neplatená. Slovensko patrí do tej skupiny krajín, v ktorých sa rodičovský príspevok vypláca plošne a to bez ohľadu na predchádzajúci príjem. V niektorých krajinách ako napríklad Švédsko, Dánsko či Fínsko je však táto dávka viazaná na predchádzajúci príjem.

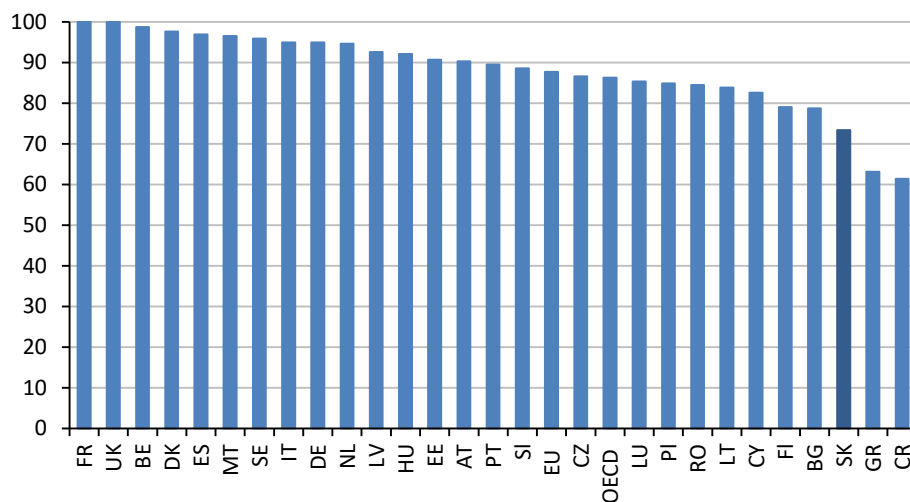
Služby starostlivosti o deti

Pre lepšiu podporu zosúladovania rodinného a pracovného života, je potrebné klásť dôraz nielen na opatrenia týkajúce sa rodičovskej dovolenky, ale aj na služby starostlivosti o deti (napr. zariadenia starostlivosti o deti do troch rokov veku dieťaťa). Hlavným cieľom politik zameraných na zlepšovanie takýchto služieb je zníženie zaťaženia rodičov a uľahčenie ich účasti na trhu práce. Umožnenie prijať obom rodičom platené pracovné miesto v kombinácii s ďalšími službami pomáha následne znižovať mieru rizika chudoby detí. Zlepšovanie služieb starostlivosti o deti je tiež dôležité pre deti pochádzajúce zo sociálne znevýhodneného prostredia, a to najmä prostredníctvom kognitívneho a sociálneho rozvoja a pod. Graf 5.13 ukazuje medzinárodné

porovnanie miery využívania inštitucionálnej predškolskej výchovy v jednotlivých krajinách EÚ 28, ktorá priamo nadväzuje na výchovu dieťaťa v rodine. Najvyššia návštevnosť predškolských zariadení z krajín EÚ 28 je vo Francúzsku, kde dosahuje takmer 100 % pre deti staršie ako 3 roky a to aj napriek tomu, že povinná školská dochádzka začína vo veku 6 rokov. Ako vidieť na tomto grafe, z pohľadu predškolského vzdelávania detí vo veku 3 až 5 rokov sa Slovensko (73,4 %) nachádza na chvoste krajín Európskej únie. Horšie výsledky dosahovalo už len Grécko a Chorvátsko. Ešte horšie výsledky dosahuje Slovensko (5,4 %) v medzinárodnom porovnaní miery zaraďovania do inštitucionálneho predškolského vzdelávania detí vo veku od 0 do 2 rokov. Napríklad Francúzsko malo v roku 2016 mieru zaraďovania do inštitucionálneho predškolského vzdelávania detí vo veku od 0 do 2 rokov na úrovni 56,7 %, Dánsko 61,8 %, Nórsko 55,3 % a pod.

G r a f 5.13

Medzinárodné porovnanie miery zaraďovania do inštitucionálneho predškolského vzdelávania detí vo veku 3 až 5 rokov (2016)

Poznámka: ISCED 0 a ISCED 1.

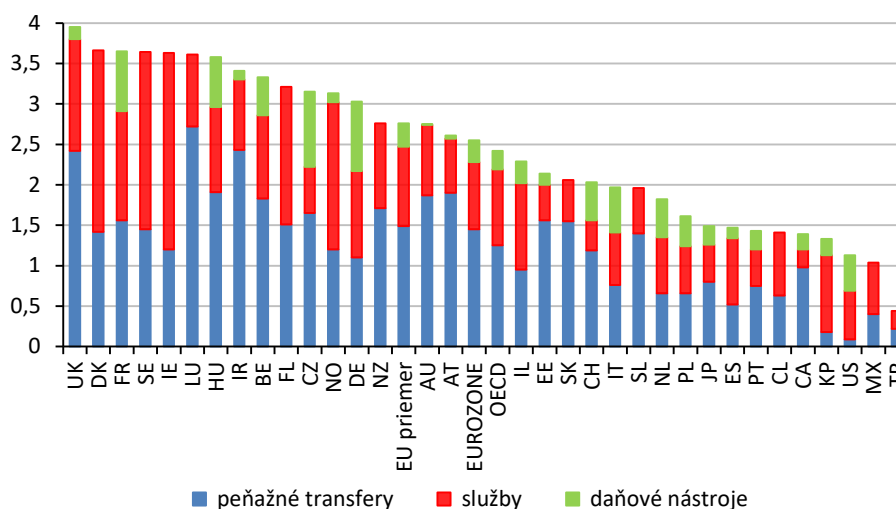
Prameň: Vlastné spracovanie podľa OECD Family Database.

Podľa Európskej komisie (2018) na nevyužívanie služieb formálnej starostlivosti o deti vplyvajú rôzne faktory, pričom na Slovensku sú najrelevantnejšie faktory: tieto služby nie sú potrebné (41,1 %), finančné dôvody (29,5 %), problémy so vzdialenosťou (6,2 %) či problémy s nedostatkom voľných miest

(3,7 %). Podľa tejto správy je pritom dostupnosť kvalitných zariadení starostlivosti o deti kľúčová, z pohľadu zvyšovania zamestnanosti žien či z pohľadu prekonávania sociálnych nevýhod detí. Ako vidieť na grafe 5.14, ktorý zobrazuje medzinárodné porovnanie financovania opatrení rodinnej politiky v OECD krajinách, Slovensko výrazne zaostáva vo využívaní daňových nástrojov. Daňové úľavy poskytované rodinám ako dôležitý doplnok k peňažným transferom sú dôležité najmä v krajinách ako Belgicko, Francúzsko a Nemecko. Značné zaostávanie Slovenska vidieť aj vo financovaní služieb. Zlepšiť financovanie služieb je podľa štúdie Gerberyho (2016) dôležité aj z dôvodu existencie negatívnej korelácie medzi materstvom a zamestnanosťou žien na Slovensku, ktorý ilustroval na základe porovnania zamestnanosti žien s malým dieťaťom a bezdetných žien. Ukázal, že miera zamestnanosti žien (vo vekovej kategórii 25 – 49 r.) s dieťaťom do 12 rokov bola približne o 25 p. b. nižšia ako miera zamestnanosti bezdetných žien.

Gr a f 5.14

Financovanie opatrení rodinnej politiky (% HDP, 2013)

Prameň: Vlastné spracovanie podľa OECD Family Database.

Podľa OECD (2016) miera zamestnanosti žien závisí aj od počtu detí v domácnosti, pričom dochádza k jej výraznému znižovaniu s rastúcim počtom detí. V niektorých krajinách OECD (napr. Dánsko, Slovinsko) sú tieto rozdiely relatívne nízke. Slovensko však patrí do tej skupiny krajín, v ktorej sa výrazne znižuje miera zamestnanosti v prípade, ak má žena tri a viac detí

(tab. 5.8). V prípade Slovenska bol v sledovanom období rozdiel medzi mierou zamestnanosti žien s jedným dieťaťom (0 – 14 r.) a žien s tromi a viac deťmi až na úrovni 33,7 p. b.

T a b u ľ k a 5.8

Miera zamestnanosti žien (v %) podľa počtu detí vo veku 0 – 14 rokov (2014)

	Aspoň 1 dieťa	1 dieťa	2 deti	3 a viac detí
Dánsko	82,0	79,7	85,4	79,0
Slovinsko	79,1	77,1	83,0	72,6
Švajčiarsko	77,5	81,6	75,6	68,3
Rakúsko	75,7	79,6	75,7	57,5
Portugalsko	75,7	76,2	76,5	63,8
Holandsko	74,8	73,5	78,6	67,7
Fínsko	73,6	76,4	76,7	60,6
Belgicko	72,4	74,6	76,3	56,6
Francúzsko	72,2	77,2	74,7	50,2
Nemecko	69,0	73,7	67,5	46,3
Eurozóna	67,8	70,5	68,3	52,4
Poľsko	67,6	70,9	66,8	50,8
EÚ priemer	67,6	70,5	68,0	50,5
OECD 28 priemer	65,4	68,3	65,9	51,0
Česká republika	61,6	65,0	61,2	39,0
Maďarsko	58,1	64,2	58,1	27,5
Slovensko	56,6	63,6	55,1	29,9
Taliansko	55,3	58,3	53,5	37,4

Prameň: Vlastné spracovanie podľa OECD Family Database.

V mnohých OECD krajinách sa miera zamestnanosti žien zvyšuje s rastúcim vekom najmladšieho dieťaťa v rodine. V niektorých krajinách ako Dánsko, Slovinsko či Švajčiarsko sa však miera zamestnanosti žien výrazne nemení, či už je najmladšie dieťa vo vekovej skupine 0 – 2 roky, alebo vo vekovej skupine 6 – 14 rokov. Tento rozdiel v prípade Dánska predstavoval v sledovanom období len 10,6 p. b., v prípade Slovinska 12,5 p. b. a v prípade Švajčiarska 11,4 p. b. Slovensko malo spomedzi krajín OECD druhú najnižšiu mieru zamestnanosti žien s najmladším dieťaťom vo veku od 0 – 2 roky a to na úrovni 16,7 %, pričom nižšiu ako Slovensko vykazovalo v sledovanom období už len Maďarsko (13,4 %). Rozdiel medzi mierou zamestnanosti žien s najmladším dieťaťom vo veku 0 – 2 roky a vo veku 6 – 14 rokov patrilo tak na Slovensku medzi jeden z najvyšších spomedzi krajín OECD (63,1 p. b.).

5.5. Námety na zmeny rodinnej politiky z hľadiska zvýšenia pôrodnosti

Ak sa má dostaviť zásadnejší obrat vo vývoji pôrodnosti, ako predpoklad rovnomernejšieho vývoja zdrojov pracovných síl, spoločnosť musí skvalitniť rodinnú politiku v celej jej štruktúre. Výchova a vzdelávanie detí a mladých ľudí sa musí dostať do centra hospodárskej a sociálnej politiky štátu.

Rodinná politika by sa mala zamerať na podporu rovnomernejších prírastkov populácie vo všetkých vrstvách spoločnosti (príjmových, vzdelanostných, národnostných, etnických, mestských, vidieckych a pod.), čo sa musí diať nediskriminačne. To však neznamená, že sa tak ako doteraz musí naďalej zotrvávať na nediferencovaných rodinných dávkach z hľadiska veku dieťaťa, nerešpektovať úroveň príjmov v rodine, t. j. nerozlišovať medzi „bohatými“ a „chudobnými“ a pod. Práve skúsenosti veľkého počtu iných krajín potvrdzujú, že v nich dochádza k poskytovaniu hlavne peňažných sociálnych dávok na základe testovania príjmov rodičov. Vysoká, až extrémna úhrnná plodnosť v sociálne vylúčených rómskych komunitách nemôže dlhodobo v niektorých regiónoch Slovenska pretrvávať, lebo to len zhoršuje priemerné príjmy v ich domácnostiach na jedného člena, prolonguje stav v pasci chudoby a na neurčito posúva časový horizont ich sociálnej inklúzie. Vysoká pôrodnosť v týchto komunitách a s ňou spojené rodinné dávky by nemali byť dominantným zdrojom príjmu, ako to veľakrát je pri vysokej miere nezamestnanosti rodičov, ktorá na Slovensku dosahuje hodnoty u oboch pohlaví okolo 70 % v závislosti od ekonomického cyklu. Skôr by sa pri zmene rodinnej politiky malo uvažovať s alternatívnym zvýšením dávok v hmotnej núdzi a s rozširovaním možností získania príjmov z pracovnej činnosti v príslušných regiónoch. Začarovaný kruh vysokej pôrodnosti a odkázanosti na rodinných dávkach sa musí prerušiť pre dobro samotných sociálne vylúčených rómskych komunít a domácností; musí sa podporovať vzdelanosť a na ňu nadviazaná zamestnanosť tak mužov ako aj žien. To na jednej strane. Na strane druhej by sa mala zvýšiť pôrodnosť väčšinového obyvateľstva cestou podpory predovšetkým druhého dieťaťa v podmienkach stále sa v priemere znižujúcich sa rodín na Slovensku. Podpora a rast celkovej pôrodnosti súvisí s problematikou trvalo udržateľného rozvoja regiónov, so stabilitou pracovných príležitostí a ich rovnomernejším rozmiestnením po celom území Slovenska. Z dôvodov nízkej pôrodnosti dochádza vo väčšine regiónov k zatváraní škôl, aj keď proces znižovania počtu základných škôl je pravdepodobne

ukončený a zníženie počtu mladších populačných ročníkov sa ešte prejaví v redukcii vzdelávacích kapacít na druhom a treťom stupni vzdelávania. Dôvodov, prečo spoločnosť a štát musia venovať viac prostriedkov na rodinnú politiku a politiku pôrodnosti, je teda rozhodne viac. Zlepšenie rodinnej politiky by malo do budúcnosti tiež tlmieť emigráciu zo Slovenska, a to aj v súvislosti s prebiehajúcimi procesmi „brain drain“, ktorým je vystavená mladá vzdelaná generácia rodičov.

V rodinnej politike by malo dôjsť k viacerým zmenám. Podľa vzoru krajín (napr. Nemecka, Dánska, Rakúska, USA a Kanady), ktoré neposkytujú žiaden príspevok pri narodení dieťaťa, by sa mal tento príspevok aj na Slovensku úplne zrušiť, aby sa tlmila adolescentná pôrodnosť. Nestačí poskytovať naďalej príspevok pri narodení dieťaťa len pri prvom dieťati, lebo u sociálne vylúčených komunit práve tento príspevok pôsobí v mladom veku, naštartuje aj ďalšie pôrody, čo znemožňuje nerušenú prípravu na povolanie v školách. Ihneď by sa mala zjednotiť dĺžka materskej dovolenky. Dnešná úprava, kratšia materská dovolenka pre vydatú ženu, diskriminuje rodičov v manželskom zväzku. Prídavok na prvé dieťa by sa mal vyplácať len buď do 6. roku veku dieťaťa alebo alternatívne len do skončenia povinnej školskej dochádzky. Dvaja zamestnaní rodičia musia byť schopní vychovať jedno dieťa bez finančnej pomoci štátu (z tejto zásady vychádza príslušná legislatíva napr. vo Francúzsku). Rodiny s dvomi a viac deťmi by mali dostávať prídavky na deti do skončenia stredoškolského štúdia, ale pri rodinách s dvomi a viac deťmi by sa mal poskytovať prídavok na dieťa aj na prvé dieťa. Prídavok na dieťa by sa mal vyplácať len do štvrtého dieťaťa (a mal by byť testovaný na príjem rodičov), od piateho dieťaťa by sa mal vyplácať len daňový bonus. Pri daňovom bonuse by sa mala využiť rodová rovnosť rodičov, t. j. polovicu celkového daňového bonusu by mala rodina získavať za zamestnanosť otca a druhú polovicu za zamestnanosť matky (aby boli matky, resp. obidvaja rodičia motivovaní zamestnať sa po poslednom narodenom dieťati v poradí v rodine). Ak sú matky na materskej dovolenke alebo na rodičovskej dovolenke a nepracujú, nemali by nárok na svoju príslušnú časť daňového bonusu. Daňový bonus (resp. daňové bonusy – v diferencovanej výške podľa poradia narodených detí) by sa mal na deti poskytovať do skončenia prvého stupňa vysokoškolského vzdelania. Na druhom stupni vysokých škôl by sa mala váha podpory rodín presunúť na prospechové štipendiá (dospelých detí – študentov), resp. na sociálne štipendiá podľa príjmu rodičov. Počet odpracovaných mesiacov tak u otca, ako aj matky ako podmienku pre vznik nároku

na daňový bonus za rok by sa mal zvýšiť z dnešných 6 na 9 mesiacov. Pri druhom dieťati by sa mal vyplácať dvojnásobok daňového bonusu; od tretieho dieťaťa by sa na každé dieťa mal vyplácať trojnásobok daňového bonusu (polovicu daňového bonusu pre rodinu na dieťa by získala pracujúca matka a polovicu pracujúci otec). Znovu by sa mali zaviesť dve úrovne rodičovského príspevku v závislosti od predchádzajúcej pracovnej činnosti matky podobne ako vo Švédsku, v Dánsku a vo Fínsku, kde je táto dávka viazaná na predchádzajúci príjem z práce matky. Skrátiť by sa malo obdobie poberania rodičovského príspevku, a to do konca druhého roku veku dieťaťa (skrátenie času poberania rodičovského príspevku na Slovensku už odporučili experti Svetovej banky v roku 2010, aby nehrozilo trvalé vypadnutie matky z trhu práce). Rodičom v prípade rodičovskej dovolenky by však malo byť ponechané právo na pôvodné pracovné miesto (ktoré mala matka či otec pred narodením dieťaťa) až do tretieho roku veku dieťaťa. Po druhom roku veku dieťaťa, ak matka pracuje, by sa však mala podstatne zvýšiť úroveň príspevku na starostlivosť o dieťa z terajšej maximálnej úrovne 280 eur. Mladým ľuďom, ktorí obidvaja uzavrujú manželstvo po dovŕšení svojho 21. roku veku, za podmienky, že sú obidvaja bezdetní, by sa mal vyplatiť jednorazový príspevok vo výške 3 000 eur (dvakrát 1 500 eur). Rozvedení opätovne vstupujúci do manželstva si svoj podiel príspevku (1 500 eur) vyčerpali pri uzatvorení svojho prvého manželstva v poradí. Jednorazový príspevok pri uzatvorení manželstva by suploval terajšie príspevky pri narodení dieťaťa. Príspevkom pri uzatvorení manželstva by sa podporilo oddialenie prvého pôrodu u mladých (aj adolescentných) žien a získanie času u mladých manželov na prípravu na povolanie na strednom stupni vzdelávania (bez povinností starostlivosti o dieťa). Mladé ženy by sociálne poistenie mali získať pracovnou činnosťou pred prvým pôrodom, čo by u väčšiny z nich malo za následok aj zvýšenie materského (nad úroveň terajšieho rodičovského príspevku, ktorý je u sociálne nepoistených žien-matiek vyplácaný namiesto materského počas materskej dovolenky). V prípade znovuzavedenia dvoch úrovní rodičovského príspevku by jeho vyššia úroveň mala motivovať budúce ženy-matky k pracovnej činnosti už pred prvým materstvom. Ak by matka porodila druhé dieťa v poradí po 33. roku veku, tak by sa jej mala vyplatiť jednorazová štátna dávka vo výške 5 000 eur, prípadne aj viac.⁴³ Táto dávka by sa už nevyplácala pri narodení ďalších detí.

---

⁴³ O výške nových finančných dávok (prídavku na dieťa, dvoch úrovniach rodičovského príspevku i jednorazových štátnych dávkach pri uzatvorení manželstva či príspevku žene-matke, ktorá porodí druhé dieťa po 33. roku svojho veku), treba, samozrejme, diskutovať.

Nový systém rodinných dávok by mal platiť vo vzťahu k novonarodeným deťom. Legislatíva nového systému rodinných dávok by mala byť verejnosti známa a uverejnená v Zbierke zákonov minimálne deväť mesiacov pred jej účinnosťou, aby mali budúci rodičia čas slobodne sa rozhodnúť o svojom budúcom rodičovstve na základe tohto nového systému. Vo vzťahu k žijúcim deťom by platil terajší systém rodinných dávok. Navrhované zmeny v rodinnej politike na Slovensku možno uplatniť tak, že sa u jednotlivých rodinných dávok prijímú prechodné obdobia podobne, ako tomu bolo v prípade transformácie dôchodkového systému. Rozhodne by však nedochádzalo k diskriminácii detí podľa veku. Diferencované rodinné dávky podľa veku dieťaťa sú nateraz bežné vo väčšine krajín EÚ.

Štát by mal s výplatami navrhovaných rodinných dávok vyššie administratívne náklady, no v ére počítačov a digitalizácie aj v sektore štátnej správy toto nemôže byť problém. Cieľom musí byť vyššia efektívnosť rodinnej politiky vo vzťahu k všetkým cieľom, ktoré má v spoločnosti táto politika plniť.

* * *

Pôrodnosť je prirodzeným základom pre tvorbu domácich zdrojov pracovných síl, preto jej treba venovať primeranú pozornosť v období, keď dochádza k jej nežiaducej stagnácii na veľmi nízkej úrovni. Pred rodinnou politikou vyvstávajú nové výzvy, ktoré sme sa pokúsili detailnejšie identifikovať práve v podmienkach otvorenosti európskeho trhu práce, voľného pohybu (zdrojov) pracovných síl a v podmienkach prebiehajúcich procesov „brain drain“. Východiskom pre obrat v pôrodnosti by malo byť prijatie novej rodinnej politiky SR, ktorej cieľom v oblasti pôrodnosti by malo byť dosiahnutie aspoň priemeru úhrnej plodnosti krajín EÚ. Krajiny EÚ s najvyššou mierou pôrodnosti sú príkladom, že zvyšovanie pôrodnosti a zosúladovanie pracovného a rodinného života je možné tak v podmienkach rastu kvalifikačnej náročnosti pracovných miest, ako aj v podmienkach stále rastúceho priemernejmu veku prvorodičiek. Sme si vedomí skutočnosti, že samotná rodinná politika nemôže podstatným spôsobom privodiť radikálny obrat vo vývoji domácich zdrojov pracovných síl a zastaviť starnutie populácie „zdola“. K tomu sú potrebné ďalšie politiky, najmä bytová politika, regionálna politika a politika trhu práce, ktorá musí vytvárať dostatočný počet pracovných miest hlavne pre mladé kvalifikované pracovné sily, pre mužov i pre ženy, a to aj v oblastiach s vysokou mierou nezamestnanosti a s vysokým podielom sociálne vylúčenej populácie.

6. MIGRÁCIA AKO SPOLOČENSKÝ JAV

6.1. Globálne a historické súvislosti

Migrácia v živote slovenskej spoločnosti hrala a hrá významnú úlohu s celým spektrom sociálnych, ekonomických, ekologických, ale aj politických dopadov. V zásade v každej spoločnosti hrá migrácia v rôznych obdobiach viac alebo menej významnú úlohu. Miera a povaha migrácie závisí nielen od individuálnych rozhodnutí, ale predovšetkým súvisí so spoločenskými rozhodnutiami, niekedy aj systémovej povahy, ktoré často individuálnym rozhodnutiam migrovať predchádzajú.

Migrácia je jedným zo základných javov v živej prírode, pričom primárnymi príčinami je hľadanie zdrojov a hľadanie bezpečnosti. Ľudská migrácia vychádza rovnako z týchto príčin, no aj ďalšie príčiny ako migrácia za vzdelaním, kariérnymi príležitosťami, spájanie rodiny, politické, náboženské, etnické dôvody, ekologické a mnohé ďalšie príčiny hrajú v súčasnej komplexnej spoločnosti svoju úlohu.

Medzinárodná organizácia pre migráciu (International Organization for Migration – IOM)⁴⁴ odhaduje, že v roku 2015 bolo v celom svete viac ako 243 miliónov migrantov, čo predstavovalo 3,3 % svetovej populácie (IOM, 2017). V grafe 6.1 vidíme, že absolútny počet migrantov od roku 1970 neustále stúpa, ale stúpa aj ich podiel na celkovej svetovej populácii. Podstatne väčšia migrácia sa však odohráva v medziach hraníc štátov, tzv. interná migrácia. Odhad internej migrácie pre rok 2009 hovoril o viac ako 740 miliónoch ľudí. V pokrízových rokoch po roku 2008 pravdepodobne počet interných migrantov ďalej rástol. Celkovo globálne počet migrantov a ich podiel rastie rýchlejšie, ako predpovedali niektoré odhady – v roku 2003 projekcia pre rok 2050 uvádzala 230 miliónov medzinárodných migrantov alebo 2,6 % svetovej populácie. Tieto odhady však už boli prekonané po roku 2010. Revidovaná projekcia z roku 2010 pre rok 2050 prognózuje celosvetovo 405 miliónov medzinárodných migrantov (IOM, 2017). Medzinárodná migrácia je však vysoko volatilný jav, preto je veľmi zložité predpovedať ju. Predpovedať totiž migračný efekt udalostí, ako bola napríklad globálna ekonomická

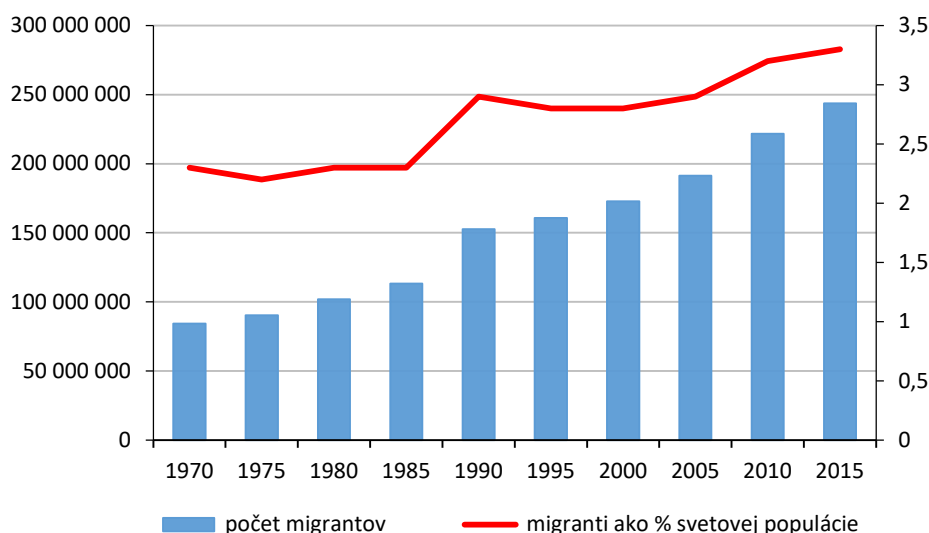
---

⁴⁴ IOM bola založená v roku 1951, v súčasnosti má 172 členských krajín a 8 pozorovateľských. V roku 2016 sa stala pridruženou organizáciou OSN.

kríza z roku 2008, vojnový konflikt v Sýrii alebo politický prevrat na Ukrajine v roku 2014, je v podstate nemožné.

G r a f 6.1

Medzinárodní migranti v rokoch 1970 až 2015

Prameň: IOM (2017).

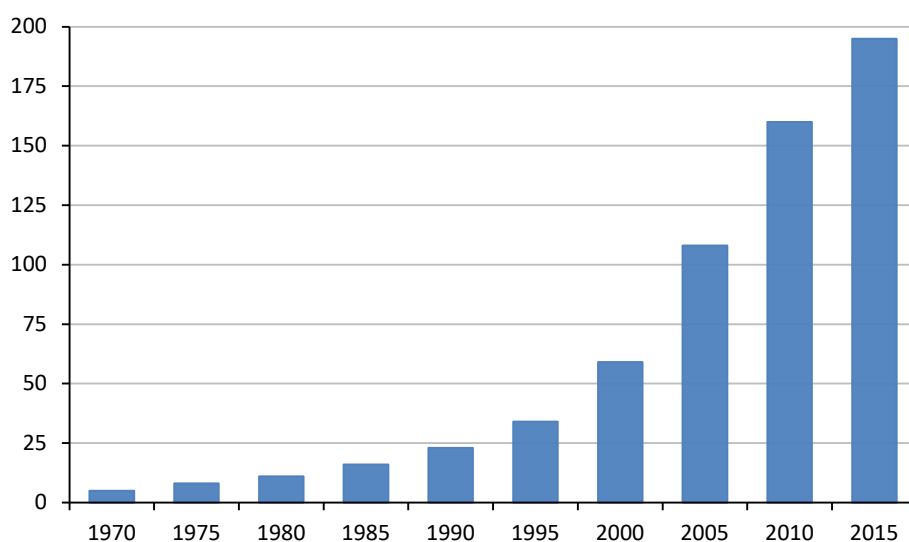
Dominantnou motiváciou k migrácii je hľadanie pracovných príležitostí – podľa Medzinárodnej organizácie práce (International Labour Organization – ILO) predstavoval podiel pracovnej migrácie na celkovej migrácii vo svete v roku 2013 až 64 %, pričom z tohto podielu na Európu pripadlo 33 %, čo bolo najviac zo všetkých sledovaných regiónov – nasleduje Severná Amerika 27,7 %, Ázia 14 %, Arabské štáty 11,7 % a ostatné regióny s menej ako desiatimi percentami (ILO, 2015). Pracovná migrácia je odpoveďou na relatívnu depriváciu – vo všeobecnosti bohatší jedinci neprejavujú silnú vôľu migrovať na rozdiel od chudobnejších jedincov (Stark – Yitzhaki, 1988). Inak povedané, intenzita motivácie migrovať súvisí so spoločensko-triednou príslušnosťou jedinca.

V súčasnosti migrácia ako spoločenská téma, resp. problém naberá na dôležitosť a patrí medzi hlavné politické témy v mnohých krajinách – v Taliansku, Nemecku, vo Francúzsku, Veľkej Británii, ale i na Slovensku a v ďalších krajinách Európy a sveta.

Podľa IOM sa v rokoch 2010 až 2015 takmer zdvojnásobil počet think-tankov, ktoré sa zaoberajú témou migrácie (graf 6.2). Think-tanky ako organizácie majú za úlohu priamo vstupovať a ovplyvňovať verejnú a odbornú diskusiu, a tým aj vplývať na rozhodovanie verejných inštitúcií a taktiež na rozhodovanie voličov v otázkach, ktoré sa priamo a nepriamo dotýkajú migrácie a jej dopadov. Tento vývoj prirodzene ovplyvňuje aj akademickú sféru.

G r a f 6.2

Počet think-tankov pracujúcich na téme migrácie a publikujúcich v angličtine v rokoch 1970 až 2015

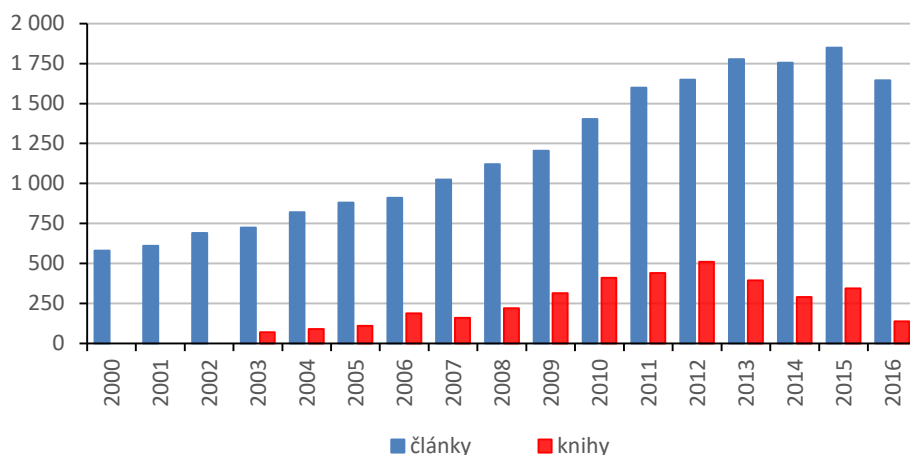

Prameň: IOM (2017).

Na grafe 6.3 vidíme nárast počtu publikovaných akademických článkov a kníh na tému migrácie a emigrácie v rokoch 2000 až 2016. S výnimkou rokov 2014 a 2016 došlo v každom roku od roku 2000 k nárastu počtu akademických článkov s témou migrácie, pričom v roku 2015 oproti roku 2005 to bol približne dvojnásobok.

Graf 6.3

Počet akademických článkov a kníh s témou migrácie a emigrácie v databáze Scopus v rokoch 2000 až 2016

Prameň: IOM (2017).

Politika sa migráciou zaoberá nielen pasívne ako spoločenským javom, na ktorý je potrebné reagovať, ale ju aj aktívne využíva ako politický nástroj. Jej využívanie ako politického a ekonomického nástroja má bohatú históriu predovšetkým v západnej Európe. Pri kolonizovaní sveta západoeurópske imperiálne mocnosti pri získavaní kontroly predovšetkým nad územiaми s egalitárnymi civilizáciami ako Severná Amerika, Austrália, Nový Zéland a ďalšie používali nútenú osadnícku migráciu (osadnícky kolonializmus alebo settlement colonialism). Súbežne niekoľko storočí prebiehala asi najznámejšia vynútená pracovná migrácia – africký obchod s otrokmi, kde západoeurópske imperiálne krajiny ako Portugalsko, Španielsko, Holandsko, Francúzsko a predovšetkým Anglicko niekoľko storočí násilím prevážali africkú populáciu do svojich kolónií, kde pracovali ako otroci na plantážach dodávajúcich rôzne komodity na svetový trh. Ďalšie, historicky až po súčasnosť, je využitie migrácie ako získavanie pracovnej sily z kolonizovaných krajín do imperiálneho centra. Z toho dôvodu má napríklad Veľká Británia významnú menšinu indického, pakistanského, bangladéšskeho, karibského pôvodu, Francúzsko alžírskoho, marockého pôvodu, Portugalsko brazílskeho, angolského pôvodu a tak podobne. Aktívne používanie migrácie praktizujú aj ďalšie krajiny – napríklad Kanada systematicky niekoľko desaťročí špeciálnymi vízovými programami motivuje k migrácii preferovaných profesií. Tento efekt býva označovaný ako získavanie mozgov (brain gain).

Pri skúmaní migrácie v širšom historickom kontexte vidíme jej aktívne využívanie rôznorodými spôsobmi na dosahovanie pestrej škály cieľov. V tomto kontexte sa môžu javiť príčiny súčasnej migračnej krízy v Európe úplne v inom svetle, resp. názor, že ide o cielene indukovanú krízu vyvolanú sektormi spoločnosti, ktoré držia reálnu ekonomickú a politickú moc, nie je bez racionálneho jadra, keďže historických príkladov sa ponúka hneď niekoľko.

Migrácia sa, samozrejme, dotýkala historicky aj našej krajiny. Slovenská migrácia, resp. kvalitatívne a kvantitatívne významná migrácia Slovákov je vnímaná v štyroch základných obdobiach – v 18. a 19. storočí odchádzali Slováci predovšetkým z dôvodu feudálneho útlaku (sociálneho, ekonomického a náboženského) na Dolnú zem, presnejšie najmä na územie dnešného Maďarska, Srbska, Rumunska a Bulharska (Sirácky, 1971). Začiatkom 20. storočia s príchodom kapitalizmu na slovenské územie ekonomická migrácia Slovákov smerovala predovšetkým do Spojených štátov amerických a do Kanady. V období socializmu po druhej svetovej vojne do roku 1989 boli hlavnou príčinou emigrácie politické dôvody a k destinácii Severnej Ameriky pribudli krajiny západnej Európy. Posledná vlna masovej emigrácie občanov Slovenska nastala po vstupe do EÚ v roku 2004.

6.2. Migrácia ako riešenie demografickej krízy

Mnohé vyspelé krajiny sveta už niekoľko desiatok rokov zápasia s nízkou plodnosťou, ktorá nedosahuje ani udržateľnú mieru. Takýto vývoj sa konsenzuálne označuje ako demografická kríza, ktorá má niekoľko pre spoločnosť závažných dopadov. Medzi nimi sú napríklad nedostatok pracovných síl v mnohých sektoroch, čo môže následne ohrozovať schopnosť ekonomiky dosahovať ekonomický rast. Demografickou krízou trpí väčšina európskych krajín, pričom západoeurópske krajiny o niečo dlhšie ako krajiny strednej a východnej Európy.

V tabuľke 6.1 uvádzame niekoľko vybraných údajov o krajinách EÚ za obdobie 1993 až 2016 – údaje o plodnosti, počte rokov trvania demografickej krízy, podielu obyvateľstva narodeného v cudzine a zmene počtu obyvateľstva krajiny. Z údajov v tabuľke vidíme, že z členských krajín EÚ, ktoré patrili do tzv. bývalého východného bloku socialistických krajín, iba tri nezaznamenali reálny úbytok počtu obyvateľov – Česko, Slovensko a Slovinsko. Všetky tieto tri krajiny však dlhodobo nedosahujú ani udržateľnú mieru plodnosti – Česko 37 rokov, Slovensko 28 rokov, Slovinsko 36 rokov. K reálnemu poklesu počtu

obyvateľov však nedošlo, a to z dôvodu, že naturalizovali, čiže udelili občianstvo takému počtu cudzincov, ktorý vykompenzoval nedostatočnú pôrodnosť. Vo všetkých troch krajinách je podiel obyvateľstva narodeného v cudzine väčší, ako je reálny prírastok obyvateľstva za obdobie 1993 – 2016, pričom najmenší rozdiel vykazuje Slovensko a najväčší Slovinsko. V ostatných členských krajinách EÚ, ktoré boli v tzv. socialistickom bloku, došlo k reálnemu poklesu obyvateľstva, pričom úplne najhoršie dopadli Lotyšsko a Litva, ktoré prišli za obdobie 1993 – 2016 takmer o štvrtinu populácie. Za nimi sú Bulharsko a Rumunsko, ktoré stratili približne 15 % obyvateľstva, nasledované Estónskom a Chorvátskom, ktoré stratili viac ako 10 % populácie. Maďarsko stratilo viac ako 5 % obyvateľstva a nepomohla mu ani naturalizácia v podiele 4,5 %.⁴⁵ Najmenej obyvateľstva stratilo z bývalých socialistických krajín Poľsko.

Pri pohľade do databázy Svetovej banky o počte obyvateľov všetkých sledovaných krajín sveta zistíme, že pád socialistického bloku znamenal pre tieto krajiny skutočne zložité obdobie, pretože za obdobie 1993 až 2016 jedine krajiny z bývalého východného bloku (vrátane krajín bývalej Juhoslávie a bývalých krajín ZSSR, ale s výnimkou moslimských krajín ZSSR) s výnimkou spomínaného Česka, Slovenska a Slovinska, zaznamenali reálny pokles obyvateľstva: Rusko –2,81 %, Moldavsko –4,03 %, Bielorusko –7,2 %, Srbsko –8,33 %⁴⁶, Albánsko –10,88 %, Arménsko –13,03 %, Ukrajina –13,75 %, Bosna a Hercegovina –13,97 % a Gruzínsko –24,27 %. Všetky ostatné krajiny sveta zaznamenali nárast populácie a to vrátane rozvinutých krajín, ktoré sa takmer už päť dekád nachádzajú v demografickej kríze.

Pri pohľade na údaje členských krajín EÚ zo skupín EÚ 12 a EÚ 15 vidíme, že každá jedna z nich zaznamenala za obdobie 1993 – 2016 nárast počtu obyvateľov a to napriek tomu, že väčšina z nich už viac ako štyri dekády nedosahuje ani udržateľnú mieru plodnosti. Západné krajiny jednoznačne dopĺňajú počet obyvateľstva a pracovnú silu z nových členských krajín EÚ, predovšetkým z bývalého východného socialistického bloku, ktorý mal vysokokvalifikovanú pracovnú silu a je kultúrne veľmi blízky.⁴⁷ Platí to aj pre nečlenskú krajinu EÚ Švajčiarsko, ktoré sa v tabuľke nenachádza. Švajčiarsko

⁴⁵ Maďarsko má špeciálny program udeľovania občianstva pre občanov iných krajín maďarskej národnosti, predovšetkým susedných krajín, kde žije početná maďarská národnostná menšina.

⁴⁶ Počet obyvateľov klesol aj Kosovu o –7,57 %, no Slovensko neuznáva nezávislosť Kosova.

⁴⁷ Západné krajiny EÚ riešia svoju demografickú krízu aj migráciou zo svojich bývalých kolónií a ďalších krajín. EÚ má samostatnú *Migračnú politiku EÚ*, v ktorej okrem iných cieľov dáva za úlohu „zabezpečovanie, aby Európa zostala atraktívnou destináciou pre migrantov v období demografického úpadku“ (EK, 2018).

malo posledný rok s udržateľnou mierou pôrodnosti v roku 1970, napriek tomu malo v roku 2017 takmer o 37 % väčší počet obyvateľov ako v roku 1970. Na základe údajov z tabuľky 6.1 môžeme konštatovať, že migrácia je predovšetkým v západoeurópskych krajinách aktívne využívaným politicko-ekonomickým nástrojom.

T a b u ľ k a 6.1

Vybrané údaje o populácii a o plodnosti krajín EÚ za obdobie 1993 až 2016

Krajina	KK	EÚ blok	Priem. plodnosť 1993 – 2016	Plodnosť v 2016	Posledný rok $\geq 2,1$	Počet rokov $< 2,1$	% pop. nar. v cudzine – údaj z 2013	% zmena populácie 2016/1993
Írsko	n	EÚ 12	1,93	1,81	1990	26	16,42	132,97
Grécko	n	EÚ 12	1,33	1,38	1980	36	6,58	103,02
Luxembursko	n	EÚ 12	1,63	1,41	1968	48	43,75	146,43
Nemecko	a	EÚ 12	1,37	1,60	1969	47	12,78	101,47
Francúzsko	a	EÚ 12	1,89	1,92	1974	42	12,04	113,12
Holandsko	a	EÚ 12	1,68	1,66	1972	44	11,63	111,38
Veľká Británia	a	EÚ 12	1,78	1,79	1973	43	12,26	113,65
Belgicko	a	EÚ 12	1,71	1,68	1971	45	15,51	112,37
Dánsko	a	EÚ 12	1,77	1,71	1968	48	8,48	110,40
Španielsko	a	EÚ 12	1,28	1,34	1980	36	13,44	118,10
Taliansko	a	EÚ 12	1,32	1,34	1975	41	9,46	106,68
Portugalsko	a	EÚ 12	1,40	1,36	1981	35	8,20	103,62
Rakúsko	a	EÚ 15	1,42	1,53	1971	45	16,70	110,51
Švédsko	a	EÚ 15	1,77	1,85	1967	47	15,97	113,82
Fínsko	n	EÚ 15	1,77	1,57	1968	48	5,59	108,46
Slovensko	n	EÚ 25	1,38	1,48	1988	28	3,23	101,98
Česko	n	EÚ 25	1,36	1,63	1979	37	7,09	102,29
Poľsko	n	EÚ 25	1,40	1,39	1988	28	1,75	98,72
Maďarsko	n	EÚ 25	1,38	1,53	1977	39	4,53	94,75
Slovinsko	n	EÚ 25	1,38	1,58	1980	36	16,08	103,68
Estónsko	n	EÚ 25	1,49	1,60	1989	27	10,06	88,06
Lotyšsko	n	EÚ 25	1,39	1,74	1988	28	–	76,45
Litva	n	EÚ 25	1,47	1,69	1987	29	–	77,89
Cyprus	n	EÚ 25	1,60	1,37	1994	22	–	142,92
Malta	n	EÚ 25	1,55	1,37	1977	37	–	122,64
Bulharsko	n	EÚ 27	1,38	1,54	1979	37	–	84,13
Rumunsko	n	EÚ 27	1,43	1,64	1989	27	–	86,55
Chorvátsko	n	EÚ 28	1,49	1,42	1967	49	–	89,96

Poznámka: Stĺpec KK označuje, či ide o bývalú koloniálnu krajinu; stĺpec EÚ blok označuje rozširovací proces EÚ od roku 1993 (vzniku SR); stĺpec Priem. plodnosť 1993 – 2016 hovorí o priemernej plodnosti v krajine za obdobie 1993 – 2016, čiže od vzniku SR po rok dostupnosti údajov za každú krajinu (priemery sú vypočítané z údajov Eurostatu s výnimkou Nemecka, Francúzska, Chorvátska a Lotyšska, na ktoré boli použité údaje Svetovej banky); stĺpec Posledný rok $\geq 2,1$ označuje, v ktorom roku bola v krajine naposledy pôrodnosť rovná alebo väčšia, ako je udržateľná miera 2,1 dieťaťa na ženu; stĺpec Počet rokov $< 2,1$ udáva počet rokov s pôrodnosťou nižšou ako udržateľnou mierou 2,1 dieťaťa na ženu od posledného roku s hodnotou $\geq 2,1$ (v prípade Malty hodnota 37 zohľadňuje, že v roku 1979 a v roku 1989 dosiahla pôrodnosť presne 2,1, v prípade Švédska boli dve výnimky a to v rokoch 1990 a 1991); stĺpec % pop. nar. v cudzine za 2013 udáva podiel obyvateľstva krajiny v percentách, ktorí sa narodili v zahraničí, údaj je za rok 2013 (v prípade Grécka rok 2012, v prípade Poľska rok 2011).

Prameň: Eurostat (2018); Svetová banka (2018a; 2018b); OECD (2018a; 2018b).

6.3. Spektrum dopadov pracovnej migrácie

Pracovná migrácia patrí k intenzívne skúmaným spoločenským javom. Štandardná klasifikácia migrácie zachytáva mnohorozmernosť tohto javu – migrácia vnútorná, cezhraničná; prirodzená, vynútená; sezónna, cyklická, dočasná, návratová, trvalá; pracovná, utečenecká; legálna, nelegálna atď.

Ľudské spoločnosti súčasnosti sú vysokoorganizované komplexné systémy pretkané väzbami a závislosťami na prostredí, zdrojoch, infraštruktúre, na kultúre, medziľudských vzťahoch a pod. Migrácia má nepochybne vplyv na tieto systémy na lokálnej, regionálnej i štátnej úrovni, pričom tieto vplyvy zasahujú zdrojovú (domácu) a cieľovú (prijímateľskú alebo hostiteľskú) krajinu, ale aj tranzitné krajiny. Z týchto dôvodov je migrácia javom kvalitatívne a kvantitatívne citlivým javom.

Kvalitatívna citlivosť spočíva v štruktúre migrantov a to v rôznych aspektoch – vekovej, rodovej, kvalifikačnej, vzdelanostnej, profesijnej, kultúrnej, náboženskej a ďalších. Kvantitatívna citlivosť pochopiteľne spočíva v počtosti migrujúcej populácie. Kvalitatívny a kvantitatívny rozmer migrácie sa následne odráža v spektre a intenzite jej efektov, resp. dopadov.

Z územného hľadiska môžeme dopady migrácie členiť na dopady vznikajúce v cieľovej destinácii migrácie, na dopady vznikajúce na zdrojovom území migrácie a na dopady na tranzitné územia. Spektrum dopadov migrácie môžeme rozdeliť na dopady sociálnej povahy, ekonomickej, resp. národohospodárskej povahy vrátane infraštruktúrnych, na dopady ekologické, na dopady politické, prípadne ďalšie, pričom mnohé sa vzájomne prelínajú. Z hodnotového pohľadu môžeme dopady hodnotiť ako pozitívne, negatívne, prípadne nejednoznačné. Takéto hodnotenie dopadov je však do určitej miery subjektívna záležitosť a vyžaduje si vopred definované východiskové postoje a kritériá hodnotenia.

IOM vo svojich odporúčaníach pre tvorcov politiky uvádza tieto potenciálne pozitívne a negatívne dopady migrácie:⁴⁸

Možné pozitívne dopady migrácie na rozvoj:

- Zvýšenie globálnej ekonomickej efektivity.

---

⁴⁸ Zoznam možných pozitívnych a zoznam možných negatívnych dopadov migrácie sú prevzaté zo správy pre IOM od Farranta, MacDonalda a Sriskandarajaha (2006).

- Pozitívny vplyv na osobu migranta (vo väčšine prípadov), predovšetkým v prípade nových príležitostí pre zamestnancov, ktoré nie sú dostupné v domovskej krajine.
- Prílev remitencií a zahraničnej meny má pozitívne dopady na jednotlivcov a celú domovskú krajinu.
- Migrácia môže v niektorých sektoroch domovskej ekonomiky migranta znížiť nezamestnanosť.
- Z diaspór môže dochádzať k transformácii technológií, k novým investíciám či k prílevu investičného kapitálu.
- Migrácia môže viesť k zvýšeniu obchodu medzi prijímacou a domovskou krajinou migranta.
- Možnosť emigrácie môže stimulovať investície do vzdelávacieho systému a do ľudského kapitálu.
- Charitatívne aktivity imigrantských diaspór môžu napomôcť rozvoju miestnych komunít v domovskej krajine migrantov.

Možné negatívne dopady migrácie na rozvoj:

- Imigrácia môže spôsobiť odlev kvalifikovaných pracovných síl a tým spôsobiť pokles kvality základných služieb.
- Imigrácia môže v domovskej krajine spôsobiť pokles hospodárskeho rastu a produktivity kvôli zníženému počtu kvalifikovanej pracovnej sily a negatívnym externalitám.
- Imigrácia spôsobuje nižšiu návratnosť investícií do školského systému.
- Selektívna migrácia môže zvýšiť príjmové nerovnosti v domovskej krajine.
- Vysielacia krajina stráca potenciálne daňové príjmy.
- Imigrácia vytvára riziko vzniku remitenčnej ekonomiky a vonkajšej závislosti, čo v prípade poklesu remitencií v čase vytvára nové problémy.
- Remitencie majú inflačný potenciál, predovšetkým na lokálnych trhoch s nehnuteľnosťami na bývanie.
- Imigrácia znižuje veľkosť politických tried.

Urobiť úplný výpočet dopadov migrácie je vzhľadom na komplexnosť tohto javu nemožné. Dopady sa môžu líšiť od typu a rozsahu migrácie, od konkrétnych dotknutých území a spoločenských, od príčin jej vzniku, od mocienských pomerov a vzťahov, od kultúrno-náboženských faktorov a podobne. Začiatkom 70. rokov dvadsiateho storočia britská vláda násilne vysťahovala obyvateľstvo ostrovov Diego Garcia v Indickom oceáne za účelom poskytnutia územia Spojeným štátom americkým na vybudovanie vojenskej základne. Práve táto vojenská základňa USA bola využívaná pre letecké útoky pri vojenských inváziách v Iraku a v Afganistane (Encyclopaedia Britannica, 2018). Vynútená migrácia z ostrovov Diego Garcia, násilím uvoľnené územie, mala a stále má významné geopolitické následky pre celý región Indického oceánu a pre celý svet.

Ekonomické, resp. národohospodárske efekty pracovnej migrácie patria k tým najčastejšie zdôrazňovaným vo verejnej i odbornej diskusii. Za štandardné pozitívne efekty sa považuje rast efektivity, pokles nezamestnanosti a riešenie nedostatku pracovných síl, finančné toky do domovských krajín v podobe remitencií, rast obchodu medzi domácou a hostiteľskou krajinou a rad ďalších.

Na národohospodárskej úrovni sa zdôrazňuje dopad pracovnej migrácie na hospodársky rast v hostujúcej krajine, no na druhú stranu imigrácia môže oslabovať možnosti hospodárskeho rastu v krajine domovskej, keďže jej ubúda produktívna pracovná sila. IOM uvádza medzi možnými negatívnymi efektmi migrácie aj stratu daňových príjmov. To určite platí predovšetkým pre vyššie zárobkové skupiny ako zdravotnícki odborníci, IT špecialisti a pod. V prípade Slovenska je práve u týchto profesií vysoká miera pracovnej imigrácie. Okrem straty daňových príjmov, príjmové straty má aj Sociálna poisťovňa z dôvodu úbytku platiacich poistencov. Strata týchto príjmov sa musí vyrovnávať inými spôsobmi, napríklad transfermi z iných poistných fondov, dotáciami zo štátneho rozpočtu, čo, samozrejme, znamená, že tieto prostriedky nemohli byť použité na iné účely a v určitých prípadoch to môže znamenať aj tlak na zvyšovanie zadlženosti štátu. Z dlhodobého hľadiska v prípadoch, že odchod do zahraničia za prácou je dostatočne dlhý, aby vznikol nárok na dôchodok v hostujúcej krajine, dôjde k čiastočnej korekcii, keďže navrátený pracovný migrant môže dostávať starobný dôchodok z krajiny, kde odpracoval potrebný počet rokov. Naopak, pre krajinu hostujúcu pracovných migrantov a platiacich dôchodkové poistenie, prípadne ďalšie typy sociálneho poistenia, predstavujú pre ich sociálny systém dodatočné príjmy.

Pri kvantitatívne významnej migrácii často vznikajú rôzne kapacitno-infraštruktúrne problémy. Napríklad školský systém alebo zdravotnícky systém bývajú kapacitne nadimenzované na konkrétne počty obyvateľov a pri kvantitatívne významnej migrácii sa v domovských krajinách môže stať, že sa časť týchto kapacít stane nadbytočnými a na druhej strane migračne preťažené územie nevie dostatočne pružne zvýšiť takéto kapacity, čo neraz býva príčinou konfliktov, korupcie a dokonca politických zmien.

Často diskutovaným negatívnym dopadom masovej imigrácie je tzv. únik mozgov (brain drain). Ten býva osobitne citlivo vnímaný v prípade kvalifikovanej pracovnej sily v zdravotníctve. S odchodom lekárov a zdravotných sestier do západných krajín EÚ zápasí Slovensko dlhodobo. Napríklad každý piaty absolvent Lekárskej fakulty UK v Bratislave a Jesseniovej fakulty UK v Martine odíde po štúdiu pracovať do zahraničia (Trend, 2017). Nedostatok takýchto pre spoločnosť kľúčových odborníkov sa môže prejaviť aj zvýšenou úmrtnosťou z dôvodu nedostatočných odborných kapacít. Zároveň takýto nedostatok zvyšuje záťaž na existujúce kapacity a čo vytvára tlak na lákanie týchto pracovníkov zo zahraničia. Čiže problém sa rieši na úkor ďalšej krajiny. IOM imigráciu pracovníkov, na ktorých výchovu a vzdelanie domovská krajina vynaložila nemalé prostriedky, nazýva ako nižšiu návratnosť investícií do školského systému.

Sociálne efekty migrácie sú taktiež mnohoraké. Odchod za prácou do vzdialeného regiónu vo vlastnej krajine, ale predovšetkým do zahraničia prináša jedincovi migrantovi možnosť získania skúseností, hodnotných nielen pre pracovný i osobný život. Tieto nadobudnuté skúsenosti a vedomosti môžu byť na prospech rozvoju domovskej krajiny, pokiaľ dôjde k návratu. Na druhej strane vstup do nového a cudzieho prostredia a prirodzená neznalosť tohto prostredia robí z migrantov terč nekalých a nelegálnych aktivít. Pracovní migranti predovšetkým v nízkokvalifikovaných sektoroch sa častejšie stávajú obeťami podvodov alebo nevýhodných pracovných kontraktov so sprostredkovateľskými agentúrami či priamo so zamestnávateľmi. A objavujú sa aj prípady moderného otroctva.

Človek odchádzajúci za prácou podstupujúci dlhodobé odlúčenie od rodiny je neraz vystavený emočnému a psychickému stresu, ktorý sa môže prejaviť na zdraví. Strádanie postihuje aj rodinných príslušníkov ostávajúcich v domove migrujúceho, predovšetkým trpia partnerské vzťahy, výchova detí, vzťahy s rodičmi či priateľské vzťahy. Dlhodobá pracovná migrácia ovplyvňuje rodinné zväzky aj v klasickom trojgeneračnom usporiadaní rodiny. Starostlivosť

o rodičov v starobe je často pre migrujúcich za prácou prakticky nemožná, čo vytvára ďalšie psychické a emočné škody. Výskum medzi pracovnými migrantmi z Mexika v USA zistil, že 46 % respondentov trpelo depresívnymi symptómami klinickej závažnosti, osobitne slobodní a ženatí muži odlúčením od svojich rodín. Hlavnými stresujúcimi faktormi boli odlúčenie od rodiny, nutnosť posielat' domov remitencie, strach z možnej konfrontácie s políciou, prístup nelatinskej domácej populácie, chýbajúca opora (Letiecq et al., 2013).

K sociálnym efektom v hostiteľskej krajine, resp. regiónu patria aj zdravotné riziká. Príchod väčšieho počtu jedincov z iných klimatických oblastí, predovšetkým z krajín s nižšou kvalitou verejného zdravotníctva môže spôsobiť import a šírenie ochorení netypických pre danú oblasť. Nezriedkavým sprievodným javom pri kvantitatívne významnej migrácii býva aj nárast prostitúcie a zvýšenie výskytu sexuálne prenosných chorôb.

Migrácia môže v cieľovej oblasti spôsobiť nárast kriminálnych aktivít rôzneho charakteru. Odborné štúdie skúmajúce súvislosť migrácie s trestnou činnosťou preukazujú, ale aj nepreukazujú jednoznačnú súvislosť. Treba však zdôrazniť, že kvalita a kvantita migrácie pri preukazovaní súvislosti s trestnou činnosťou sú kľúčovými faktormi. Štúdia vypracovaná Zürišskou univerzitou aplikovanej vedy na objednávku Nemeckej spolkovej vlády a publikovaná v roku 2018 uvádza, že nárast násilných trestných činov o 10,4 % v spolkovej krajine Dolné Sasko v rokoch 2015 a 2016 bol z 92,1 % miery zapríčinený migrantmi (Pfeiffer – Baier – Kliem, 2018). Štúdia ďalej uvádza, že k násilným trestným činom sú náchylní predovšetkým mladí muži z moslimských krajín, kde kultúra mužskej dominancie takéto násilné správanie ospravedlňuje. V tomto prípade sú kvalitatívnymi faktormi vek, pohlavie a kultúrno-náboženský pôvod a kvantitatívnym faktorom je početnosť.

Kvalita a kvantita migrácie sú taktiež kľúčovými faktormi pri schopnosti integrovať sa s domácou populáciou. Čo presne má obsahovať pojem integrácie, nie je vôbec jednoznačné. Pre každého človeka sú etnická, náboženská a kultúrna identita základnými stavebnými prvkami jeho osobnosti. V určitých prípadoch môže dochádzať ku kolíziám medzi kultúrnou osobitosťou prichádzajúcej migrantskej populácie s kultúrou a zvyklosťami hostiteľskej krajiny. Súčasná liberálna demokracia v Európe stavia svoju legitimitu na ľudských právach a na slobode jednotlivca. Požiadavka integrácie teda sčasti naráža na tieto deklarované piliere západoeurópskej demokracie. V podobnom protichodnom postavení stojí požiadavka integrácie aj s deklarovanou

vítanou kultúrnou diverzitou, resp. multikulturalizmom. Tieto protichodnosti sa prejavujú v mnohých spoločenských a politických konfliktoch.

Prirodzená snaha imigrantskej populácie zachovať si svoju identitu sa prejavuje v tendencii gravitovať do ucelenejších celkov a vytvárať tak ucelené enklávy či štvrte. Vznikajú akési paralelné spoločnosti v rámci jedného mesta, jednej krajiny. Výrazná kultúrna odlišnosť v prípade významnej početnosti prináša aj kultúrno-spoločenské konflikty alebo dilemy, ktorých riešenie je neraz mimoriadne zložité. Vo Veľkej Británii sa spoločnosť potýka s problémom nútených dohodnutých manželstiev moslimských maloletých a neplnoletých detí, predovšetkým manželstvá neplnoletých dievčat s plnoletými a staršími mužmi. Početnosť týchto prípadov býva označovaná ako epidémia (Kern, 2013) – Britská vláda v roku 2012 oficiálne zdokumentovala 1 485 prípadov nútených manželstiev, v 82 % prípadov boli obeťami dievčatá/ženy, v 13 % prípadov išlo o deti mladšie ako 15 rokov, v 22 % prípadov išlo o 16- a 17-ročných neplnoletých a celkovo išlo o obeť pôvodom zo 60 krajín ako Pakistan, Bangladéš, India, Afganistan, Somálsko a ďalšie (Forced Marriage Unit, 2012). Takéto spoločenské javy, ktoré nie sú v súčasnej Európe akceptovateľné, stavajú spoločnosť pred vážnu dilemu – buď postaví takéto správanie mimo zákona a kultúrna menšina sa musí prispôbiť spoločenskej väčšine, alebo sa musí prispôbiť väčšinová spoločnosť a bude rešpektovať kultúrne špecifiká menšín. Vážne kultúrne kolízie domácej väčšinovej spoločnosti s prichádzajúcimi imigrantskými menšinami majú tendenciu prerastať do politickej roviny.

Ekologické dopady migrácie nepochádzajú len zo samotnej nutnosti fyzického presunu, čiže z dopravných emisií. Ide aj o nevyhnutnosť budovania dopravnej infraštruktúry vrátane výroby dopravných prostriedkov. Všetky tieto infraštruktúrne zložky umožňujúce migráciu si vyžadujú spotrebu prírodných zdrojov, ničenie prírodného prostredia, tvorbu emisií rôznych druhov a tvorbu odpadu.

Migrácia presúva ekologické tlaky na zdroje napríklad na pôdu, vodu, potraviny. Prudký nárast populácie na konkrétnom území znamená zvýšenú spotrebu vody a zaberanie pôdy na výstavbu ubytovania, resp. bývania. Hlavné mesto Bratislava ako hlavná cieľová destinácia vnútornej migrácie je dlhodobo miestom vrátane jej okolia, intenzívnej bytovej a domovej výstavby, ktorá zaberá často aj poľnohospodársky významnú pôdu. Úbytok kvalitnej poľnohospodárskej pôdy a zahusťovanie výstavby vytvára problémy s prirodzeným vodným cyklom, a celkovo zhoršuje kvalitu života človeka

a ostatnej živej prírody. V Slovenskej republike sa od roku 1993 do roku 2016 reálne zvýšil počet obyvateľov len o 1,2 %, čiže nová výstavba so všetkými jej dopadmi nie je zapríčinená nárastom obyvateľstva z dôvodu pôrodnosti, ale z dôvodu vnútornej migrácie. A to vedie k otázke reálnej národohospodárskej politiky uplatňovanej v krajine.

Pokiaľ migrácia z kvantitatívneho a kvalitatívneho hľadiska prekračuje mieru, ktorú je ochotnú domáca populácia v hostujúcej krajine tolerovať (začnú prevažovať negatívne efekty nad pozitívnymi), stáva sa migrácia dôležitou politickou témou. Bola to práve excesívna pracovná migrácia predovšetkým z krajín strednej a východnej Európy, ktorá bola jednou z hlavných príčin brexitu (Independent, 2017). Vystúpenie Veľkej Británie z EÚ je významnou geopolitickou zmenou, ktorá vďaka postaveniu Veľkej Británie ako politickej, ekonomickej a vojenskej imperiálnej mocnosti bude mať dôsledky pre množstvo krajín.

V roku 2014 došlo na Ukrajine k vládnemu prevratu, ktorý viedol okrem iného k masovej emigrácii. Poľská vláda umožnila Ukrajincom vstup na pracovný trh krajiny a vykompenzovať tak čiastočne nedostatok pracovnej sily v krajine, ktorá trpí masovým odchodom občanov Poľska do západnej Európy. V roku 2017 prieskum pracovného trhu ukázal, že poľské firmy boli pripravené zamestnať až 1,71 milióna Ukrajincov (Podkaminer, 2018). Reálne počet Ukrajincov pracujúcich v Poľsku osciluje aj vďaka sezónnej zamestnanosti, ale podľa Národnej banky Poľska bolo Ukrajincom v roku 2016 celkovo vydaných už približne 1,3 milióna víz. Od roku 2014 počet udelených víz stúpala každoročne o viac ako 30 % (Narodowy Bank Polski, 2017). Či je skutočný počet Ukrajincov žijúcich a pracujúcich v Poľsku veľký, alebo malý, je subjektívna otázka. V každom prípade v uliciach poľských miest prebehlo už niekoľko medializovaných demonštrácií proti masovému prílevu Ukrajincov do krajiny.

Antimigračné politické sily sú na vzostupe po celej EÚ – hnutie Cinque Stelle v Taliansku sa stalo v roku 2018 vládnu stranou a strana Alternative für Deutschland v Nemecku sa stala v roku 2017 treťou najsilnejšou stranou v Bundestagu. Výnimkou nie je ani Slovensko, kde každá parlamentná strana definovala svoj postoj voči migrácii z krajiny i do krajiny.

Kvalitatívnu a kvantitatívnu citlivosť javu migrácie vrátane migrácie pracovnej jednoznačne dokladuje práve politický vývoj v posledných rokoch v mnohých európskych krajinách.

6.4. Národohospodárska politika a pracovná migrácia

Povaha národohospodárskej politiky v krajine má tendenciu odrážať záujmy sektorov spoločnosti, ktoré reálne držia ekonomickú a politickú moc. V demokratických spoločnostiach by to mali byť záujmy väčšinovej spoločnosti, čiže bežnej populácie. Rozpor alebo súlad záujmov populácie s reálne uplatňovanou politikou môžeme považovať za meradlo miery demokracie v krajine. Do merania tohto súladu, resp. rozporu môžeme jednoznačne zahrnúť aj pracovnú migráciu alebo migráciu ako takú. Vynútená ekonomická imigrácia je znakom, že v krajine je uplatňovaná ekonomická politika, ktorá nie je v záujme populácie, keďže jej časť je nútená z dôvodu ekonomickej deprivácie hľadať možnosti obživy v zahraničí. Rovnako sem môžeme zaradiť aj migráciu do krajiny, čiže takú politiku, ktorá podporuje príchod pracovných migrantov, nech sú oficiálne uvádzané dôvody akékoľvek. Prípad referenda o vystúpení Veľkej Británie z EÚ z roku 2016 je príkladom takéhoto nesúladu reálne uplatňovanej politiky s politikou, ktorú preferuje populácia. Podľa prieskumov verejnej mienky v 142 krajinách sveta uskutočnených v rokoch 2012 až 2014 si až 69 % populácie Veľkej Británie želalo zníženie migrácie v ich krajine (Gallup, 2015). Čo sa týka Európy ako celku, 52 % Európanov si želalo zníženie migrácie vo svojej krajine, 8 % si želalo zvýšenie migrácie, 30 % si želalo zachovanie existujúcej miery a 10 % nevedelo alebo nechcelo odpovedať (Gallup, 2015). Čiže viac ako polovica Európanov si vyslovene žiadala zníženie migrácie, no reálna politika niektorých krajín a predovšetkým EÚ ide v ústrety želaniam 8 % Európanov. Tieto prieskumy boli vykonané ešte pred vypuknutím migračnej krízy v Európe, čiže je oprávnené domnievať sa, že odmietavý postoj k existujúcej miere migrácie ešte zosilnel.

Vo všeobecnosti môžeme vnímať národohospodársku politiku z pohľadu pracovnej migrácie v dvoch základných prístupoch. Klasický a v súčasnosti v EÚ dominantný prístup je maximalizovať možnosti pracovnej migrácie⁴⁹ s cieľom uspokojiť potreby firemného sektora po pracovnej sile nezávisle od dopadov excesívnej migrácie na spoločnosť. Ide o využívanie migrácie vrátane pracovnej migrácie ako politicko-ekonomického nástroja. Druhý prístup k národohospodárskej politike v zmysle pracovnej migrácie je vytvárať pracovné

---

⁴⁹ EÚ má v oblasti pracovnej migrácie politiku „Mobilita pracovnej sily v EÚ za spravodlivých podmienok“, v ktorej si kladie za cieľ: „EÚ sa odstraňovaním prekážok usiluje o zvýšenie mobility pracovnej sily v Európe za spravodlivých podmienok“ (ER, 2018).

príležitosti v miestach, kde ľudia žijú a to také, aby neboli nútení k imigrácii. Pri takomto prístupe miera migrácie klesá na úroveň prirodzenej dobrovoľnej migrácie, ktorá je v porovnaní s migráciou vynútenou podstatne nižšia.

Reálne uplatňovaná národohospodárska politika na Slovensku minimálne od konca 90. rokov svedčí skôr o prvom prístupe k riadeniu ekonomiky a celej spoločnosti – masívny odchod ľudí za prácou do západných členských krajín EÚ a neustále rastúca pracovná migrácia do krajiny predovšetkým z južnej a východnej Európy.

O zamýšľanom prístupe vlády k pracovnej migrácii na ďalšie obdobie sa dozvedáme z návrhu hospodárskej stratégie Slovenska do roku 2030, ktorý vypracovalo Ministerstvom hospodárstva SR. V súvislosti s migráciou návrh konštatuje nasledovné: „*V oblasti mitigácie dôsledkov uvedenej demografickej prognózy je potrebné, aby sa SR koncepcne a dôrazne venovala problematike podpory mladých rodín a pôrodnosti, ako aj vytváraniu podmienok na to, aby neboli mladí ľudia motivovaní emigrovať*“ (s. 14). Vláda SR týmto deklaruje snahu znížiť vynútenú emigráciu mladých ľudí z krajiny, čo možno hodnotiť pozitívne. Ďalej návrh hospodárskej stratégie do roku 2030 zmieňuje migráciu ako nástroj na riešenie nízkej pôrodnosti a nedostatku pracovných síl v ekonomike: „*V oblasti budúceho populačného vývoja nahradí prirodzený prírastok obyvateľstva, ako rozhodujúci faktor, migrácia*“ (s. 15), a „*Pre udržanie svojej konkurencieschopnosti musí SR reflektovať aj na migračné pohyby kvalifikovanej pracovnej sily z iných krajín do EÚ a nezaostávať vo využití tohto potenciálu*“ (s. 15). Návrh stratégie vyslovene konštatuje, že „*je tak potrebné vytvoriť právny rámec umožňujúci riadený vstup migrantov na trh práce najmä formou opatrení umožňujúcich ich komplexnú integráciu do spoločnosti, so zameraním sa na kvalifikovaných pracovníkov do moderných a perspektívnych odvetví*“ (s. 16).⁵⁰

Prílev zahraničnej pracovnej sily na slovenský pracovný trh už prebieha a to s výraznou dynamikou. Kým v januári 2018 Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny evidovalo 49 519 pracujúcich cudzincov (ÚPSVaR, 2018), v auguste 2018 to bolo približne o 12,5 tisíce viac (bližšie pozri kapitolu 1). Vláda SR takto odpovedá na početné, aj verejne prezentované požiadavky firemného sektora v krajine, predovšetkým zahraničných investorov, umožniť zvýšený prílev cudzincov na pracovný trh.

---

⁵⁰ Všetky citácie v odseku z návrhu hospodárskej stratégie SR do 2030 pochádzajú z Ministerstvo hospodárstva SR (2018).

* * *

Pracovná migrácia, a celkovo migrácia ako taká, je spoločenský jav, ktorý má široké spektrum dopadov. Historicky sa ukazuje nielen ako jav spontánny, resp. prirodzený, ale aj ako politický nástroj, ktorým môžu byť sledované rôznorodé ciele. Západoeurópske krajiny riešia migráciou (okrem iných problémov a cieľov) svoje dlhodobé problémy s nedostatočnou plodnosťou a z nej plynúcim nedostatkom pracovných síl.

V súčasnosti má migrácia rastúci trend v absolútnych, ale aj v relatívnych číslach, pričom na Európu pripadá až tretina celosvetovej pracovnej migrácie. Migrácia naberá na spoločenskej dôležitosti aj akademicky a politicky. Ako komplexný spoločenský jav má celé spektrum pozitívnych aj negatívnych dopadov, pričom tie môžu postihovať nielen vysielaciu a prijímaciu krajinu, ale aj krajiny tranzitné. Dopady alebo efekty migrácie sú rôznej povahy – ekonomické, resp. národohospodárske, sociálne, ekologické i politické. Keďže je migrácia kvalitatívne a kvantitatívne citlivý jav, jej dopady a ich intenzita primárne závisia od týchto dvoch parametrov, pričom citlivosť sa prejavuje aj tým, že prevládajúce pozitívne dopady sa môžu relatívne rýchlo zmeniť na prevládajúce negatívne. A to až do takej miery, ktorá môže zásadne ovplyvniť politickú sféru.

Vývoj pracovnej migrácie na Slovensku v posledných dvoch desaťročiach vykazuje dlhodobý masívny odchod občanov Slovenska za prácou prevažne do západnej Európy, a na druhej strane dynamicky rastie pracovná migrácia prichádzajúca do krajiny predovšetkým z krajín východnej a južnej Európy a to aj z nečlenských krajín EÚ. Tento vývoj svedčí o tom, že doterajší prístup vlád SR k riadeniu národného hospodárstva a spoločnosti ako celku bol skôr neoliberalný trhový – nezamestnanosť riešiť aj emigráciou do zahraničia a nedostatok pracovnej sily riešiť, naopak, podporou migrácie do krajiny. Návrh hospodárskej stratégie SR do roku 2030 naznačuje, že vláda plánuje do budúcnosti ďalej využívať migráciu ako politický a ekonomický nástroj na riešenie problému nedostatku pracovných síl a taktiež problému nedostatočnej pôrodnosti, tak ako to robia západné krajiny, a je pripravená meniť etnickú štruktúru obyvateľstva. Pokiaľ budú migračné trendy Slovenska pokračovať (vysoká emigrácia, vysoká vnútorná migrácia, rastúci prílev pracovných migrantov), je oprávnené do budúcnosti očakávať nárast početnosti a intenzity rôznych spoločenských problémov a konfliktov plynúcich z excesívnej migrácie.

LITERATÚRA

Literatúra k 1. kapitole:

EUROSTAT (2018): Štatistická databáza. Časť Population and social conditions/ Labour market. [Online.] Dostupné na: <<http://ec.europa.eu/eurostat/data>>.

HOŠOFF, B. a kol. (2018): Inštitucionálna pripravenosť na digitalizáciu a zmeny vonkajšieho prostredia. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 238 s. ISBN 978-80-7144-292-9.

MORVAY, K. a kol. (2016): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2015 a výhľad do roku 2017. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 129 s. ISBN 978-80-7144-261-5.

MORVAY, K. a kol. (2017): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2016 a výhľad do roku 2018. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 155 s. ISBN 978-80-7144-275-2.

MORVAY, K. a kol. (2018): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2017 a výhľad do roku 2019. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 114 s. ISBN 978-80-7144-287-5.

MPSVAR SR (2018). Stratégia pracovnej mobility cudzincov v Slovenskej republike. Bratislava: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 47 s.

PAS (2018): Nedostatok zamestnancov riešia podnikatelia aj zamestnávaním cudzincov v SR. (Výsledky ankety). [Online.] Dostupné na: <<http://alianciapas.sk/tag/trh-prace/>>.

RADVANSKÝ, M. a kol. (2016): Impact of Cohesion Policy on Regional Development of Slovakia: Ex-post Assessment of National Strategic Reference Framework 2007-2013. Bratislava: Institute of Economic Research SAS, 111 p. ISBN 978-80-7144-257-8.

SOCIÁLNA POISŤOVŇA (2018): Poistenie v nezamestnanosti – Štatistiky. [Online.] Dostupné na: <www.socpoist.sk>.

ŠÚ SR (2017): Štatistická správa o základných vývojových tendenciách v hospodárstve SR vo 4. štvrtroku 2016. 4/2016. Súborné publikácie, kód 010417, Bratislava: Štatistický úrad SR, marec 2017.

ŠÚ SR (2018): Databázy Slovstat, STATdat. a DATAcube. [Online.] Dostupné na: <<https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/Databases/>>.

ÚPSVAR (2018): Zamestnávanie cudzincov na území Slovenskej republiky (mesačné štatistiky). [Online.] Dostupné na: <<http://www.upsvar.sk/statistiky/>>; Nezamestnanosť – mesačné štatistiky. [Online.] Dostupné na: <<http://www.upsvar.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky/>>.

ÚSTREDIE ŠÚ SR (2018): Informatívne správy/Práca. [Online.] Dostupné na: <<https://slovak.statistics.sk/>>.

Literatúra k 2. kapitole:

BORYS, M. M. – POLGÁR, É. K. – ZLATE, A. (2008): Real Convergence and the Determinants of Growth in EU Candidate and Potential Candidate Countries. A Panel Data Approach. Occasional Paper Series No. 86/June 2008. European Central Bank. ISSN 1725-6534 [Online.] Dostupné na: <<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecbocp86.pdf?7e66edb3d4f24f7d346218e122031c1b>>.

DOMBI, Á. (2013): Economic Growth and Development in Central and Eastern Europe after the Transformation. Public Finance Quarterly 4/2013. [Online.] Dostupné na: <https://www.asz.hu/storage/files/files/public-finance-quarterly-articles/2013/a_dombia_2013_4.pdf?download=true>.

DOYLE, P. – KUIJS, L. – JIANG, G. (2001): Real Convergence to EU Income Levels: Central Europe from 1990 to the Long Term. IMF Working Paper WP/01/146. International Monetary Fund. [Online.] Dostupné na: <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2001/wp01146.pdf>>.

EUROSTAT: Annual national accounts metadata. [Online.] Dostupné na: <http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/nama10_esms.htm>.

MORVAY, K. (2012): Štruktúrne špecifiká vývoja zamestnanosti a príjmov v SR a ich súvislosti s povahou ekonomického rastu. [Working Papers, č. 43.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 21 s. ISSN 1337-5598.

MORVAY, K. (2017): Prekonávanie deficitu v kapitálovom vybavení práce v slovenskej ekonomike. [Working Papers, č. 94.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 18 s. ISSN 1337-5598.

Literatúra k 3. kapitole:

BRILL, M. – HOLMAN, C. – MORRIS, CH. – RAICHOUDHARY, R. – YOSIF, N. (2017): Understanding the labor productivity and compensation gap. U.S. Bureau of Labor Statistics, Beyond the Numbers, Vol. 6, No. 6, June 2017. [Online.] Dostupné na: <<https://www.bls.gov/opub/btn/volume-6/understanding-the-labor-productivity-and-compensation-gap.htm>>.

EUROSTAT (2018): Labour Market, including Labour Force Survey (LFS) – Overview. [Online.] Dostupné na: <<https://ec.europa.eu/eurostat/web/labour-market>>.

OECD (2018): OECD Compendium of Productivity Indicators 2018. [Online.] Dostupné na: <<http://www.oecd.org/sdd/productivity-stats/oecd-compendium-of-productivity-indicators-22252126.htm>>.

Literatúra k 4. kapitole:

BLOOMBERG (2018): J. P. Morgan Has a Date for the Next Financial Crisis – and It's Not Far Off. [Online.] [Cit. 2018-09-18.] Dostupné na: <<http://fortune.com/2018/09/13/jpmorgan-next-financial-crisis/>>.

INŠTITÚT FINANČNEJ POLITIKY (2018): Makroekonomická prognóza (september 2018). Bratislava: Ministerstvo financií SR.

LICHNER, I. – MIKLOŠOVIČ, T. – RADVANSKÝ, M. – ŠTEFÁNIK, M. (2016): Mid-term projection of Slovak labour market with emphasis on occupational development. 2. chapter. In LUBYOVÁ, M. – ŠTEFÁNIK, M. et al.: Labour market in Slovakia 2017+. Bratislava: Center of Social and Psychological Sciences of the Slovak Academy of Sciences; Institute of Economic Research of the Slovak Academy of Sciences; Faculty of Arts Comenius University in Bratislava, p. 45 – 70, 196 – 200, 214 – 216. ISBN 978-80-970850-4-9.

MIKLOŠOVIČ, T. (2014): CGE model a možnosti jeho aplikácie na vybrané zmeny v slovenskej ekonomike. [Dizertačné doktorandské práce (PhD., Dr.).] Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Fakulta matematiky, fyziky a informatiky.

RADVANSKÝ, M. – LICHNER, I. (2018): Strednodobá prognóza vývoja ekonomiky SR v rokoch 2018 – 2021. In STANKOVIČOVÁ, I. – BERNADIČ, F. (eds.): Pohľady na ekonomiku Slovenska 2018. Zborník príspevkov. Bratislava: Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, s. 28 – 44. ISBN 978-80-88946-81-6. Dostupné na: <<http://www.ssd.sk/publikacie/pes/pes2018.pdf>>.

RADVANSKÝ, M. – MIKLOŠOVIČ, T. – HVOZDÍKOVÁ, V. (2015): Strednodobá prognóza sektorového dopytu po práci so zameraním sa na vzdelanostnú úroveň. 3. kapitola. In LUBYOVÁ, M. – ŠTEFÁNIK, M. a kol.: Trh práce na Slovensku 2016+. 1. vyd. Bratislava: Ekonomický ústav SAV; Prognostický ústav SAV, Centrum spoločenských a psychologických vied SAV; Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, s. 75 – 132. ISBN 978-80-7144-255-4.

ŠTEFÁNIK, M. – MIKLOŠOVIČ, T. (2016): VZAM_microsim_1.1 – results from a nowcasting variant of the model with assessment of the predictions. 7. chapter. In LUBYOVÁ, M. – ŠTEFÁNIK, M. et al.: Labour market in Slovakia 2017+. Bratislava: Center of Social and Psychological Sciences of the Slovak Academy of Sciences; Institute of Economic Research of the SAS; Faculty of Arts Comenius University in Bratislava, p. 169 – 192, 210 – 212, 223 – 226. ISBN 978-80-970850-4-9.

Literatúra k 5. kapitole:

BÚTOROVÁ, Z. a kol. (2013): Štvrtý rozmer tretieho veku. Desat' kapitol o aktívnom starnutí. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky. ISBN 978-80-89345-44-1.

DOMONKOS, T. a kol. (2012): Sociálno-ekonomická analýza demografického vývoja v Slovenskej republike s osobitným zreteľom na vekovú skupinu 55 – 64 ročných. Bratislava: Centrum vzdelávania MPSVaR SR.

- EUROPEAN COMMISSION (2011): Eurobarometer: Fertility and Social Climate. Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2016): "Family 500+": A new family income-supporting benefit in Poland. ESPN Flash Report 2016/45.
- EUROPEAN COMMISSION (2018): First Results of Poland's Family 500+ programme released. [Online.] Dostupné na: <<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1246&newsId=9104&furtherNews=yes>>, dňa 1. 11. 2018.
- EURÓPSKA KOMISIA (2018): Správa Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a výboru regiónov o rozvoji zariadení starostlivosti o malé deti na účely zvýšenia účasti žien na trhu práce, zabezpečenia rovnováhy medzi pracovným a súkromným životom pracujúcich rodičov a zaistenia udržateľného a inkluzívneho rastu v Európe (Barcelonské ciele). [Online.] Dostupné na: <<http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2018/SK/COM-2018-273-F1-SK-MAIN-PART-1.PDF>>, dňa 12. 11. 2018.
- GAUTHIER, A. H. (2002): Family Policies in Industrialized Countries: Is There Convergence? *Population*, vol 57. [Online.] Dostupné na: <https://www.cairn-int.info/article-E_POPU_203_0457--family-policies-in-industrialized-countr.htm>, dňa 1. 12. 2018.
- GERBERY, D. (2016): Rodinná politika na Slovensku v komparatívnej perspektíve. [Online.] Dostupné na: <https://www.researchgate.net/publication/307583727_Rodinna_politika_na_Slovensku_v_komparativnej_perspektive>, dňa 13. 11. 2018.
- INŠTITÚT FINANČNEJ POLITIKY MF SR (2015): Rýchlo starnúce Slovensko. Komentár 2015/12. Bratislava.
- KÁRÁSZ, P. a kol. (2012): Dlhodobé faktory ovplyvňujúce konvergenciu ekonomiky Slovenska k úrovni vyspelých krajín Európskej únie. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM. ISBN 978-80-225-3511-3.
- MAGDA, I. – KIELCZEWSKA, A. – BRANDT, N. (2018): The „Family 500+“ child allowance and female labour supply in Poland. Institute for Structural Research, Warsaw. ISSN: 2451-4373. [Online.] Dostupné na: <http://ibs.org.pl/app/uploads/2018/03/IBS_Working_Paper_01_2018.pdf>, dňa 8. 12. 2018.
- MATLOVIČOVÁ, K. – MATLOVIČ, R. – MUŠINKA, A. – ŽIDOVÁ, A. (2012): The Roma Population in Slovakia. Basic Characteristics of the Roma Population with Emphasis on the Spatial Aspects of its Differentiation. In PENCZES, J. – RADICS, Z. (eds.): Roma population on the peripheries of the Visegrad countries. Spatial trends and Social challenges. Debrecen: Kiadta a DIDAKT Kft., pp. 77 – 103.
- OECD (2016): Maternal employment rates. [Online.] Dostupné na: <https://www.oecd.org/els/family/LMF_1_2_Maternal_Employment.pdf>, dňa 3. 11. 2018.
- OECD (2017): OECD Family Database. Key characteristics of parental leave system. [Online.] Dostupné na: <http://www.oecd.org/els/soc/PF2_1_Parental_leave_systems.pdf>, dňa 5. 12. 2018.
- OECD (2018): Poor Children in rich Countries: Why We Need Policy Action. [Online.] Dostupné na: <<http://www.oecd.org/social/family/Poor-children-in-rich-countries-Policy-brief-2018.pdf>>, dňa 8. 12. 2018.

PODMANICKÁ, Z. a kol. (2015): Rodinné správanie populácie Slovenska. Bratislava: Štatistický úrad SR. [Online.] ISBN 978-80-821-430-1.

RICHARDSON, D. (2015): Child Poverty and Family Policies in OECD. [Online.] Dostupné na: <<https://socialsecurity.belgium.be/sites/default/files/rbss-1-2015-richardson-fr.pdf>>, dňa 20. 11. 2018.

ŠPROCHA, B. (2013): Transformácia ľudských zdrojov na Slovensku a projekcia ich očakávaného vývoja. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM. ISBN 978-80-225-3775-9.

THÉVENON, O. (2011): Family Policies in OECD Countries: A Comparative Analysis. *Population and Development Review*, 37(1): 57 – 87. [Online.] Dostupné na: <https://www.researchgate.net/publication/51452838_Family_Policies_in_OECD_Countries_A_Comparative_Analysis>, dňa 7. 12. 2018.

TREND. 7. 9. 2017.

UNDP (2014): ATLAS rómskych komunít na Slovensku 2013. Bratislava: UNDP a Regionálne centrum Rozvojového programu OSN pre Európu a Spoločenstvo nezávislých štátov v Bratislave, 122 s. ISBN: 978-80-89263-18-9.

VAŇO, B. (2003): Populačná politika. INFOSTAT – Výskumné demografické centrum. [Online.] Dostupné na: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/tajov/vano.pdf>>.

Literatúra k 6. kapitole:

EK (2018): Priorita Migrácia. [Online.] Dostupné na: <https://ec.europa.eu/commission/priorities/migration_sk>.

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA (2018): Diego Garcia. April 19, 2018. [Online.] Dostupné na: <<https://www.britannica.com/place/Diego-Garcia-island-Indian-Ocean>>.

ER (2018): Mobilita pracovnej sily v EÚ za spravodlivých podmienok. [Online.] Dostupné na: <<https://www.consilium.europa.eu/sk/policies/labour-mobility/eu-labour-authority/>>.

EUROSTAT (2018): Fertility indicators. Total fertility rate.

FARRANT, M. – MACDONALD, A. – SRISKANDARAJAH, D. (2006): Migration and Development: Opportunities and Challenges for Policymakers. No. 22. ISSN 1607-338X.

FORCED MARRIAGE UNIT (2012): Statistics January to December 2012. Home Office, Foreign and Commonwealth Office.

GALLUP (2015): Europeans Most Negative Toward Immigration. [Online.] Dostupné na: <<https://news.gallup.com/poll/186209/europeans-negative-toward-immigration.aspx>>.

ILO (2015): ILO global estimates on migrant workers. ISBN 9789221304807.

INDEPENDENT (2017): Brexit: People voted to leave EU because they feared immigration, major survey finds. 28. 6. 2017. [Online.] Dostupné na: <<https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/brexit-latest-news-leave-eu-immigration-main-reason-european-union-survey-a7811651.html>>.

IOM (2017): World Migration Report 2018. e-ISBN 978-92-9068-763-4.

KERN, S. (2013): Britain's Underage Muslim Marriage Epidemic. Gatestone Institute [Online.] Dostupné na: <<https://www.gatestoneinstitute.org/4017/uk-muslim-underage-marriage>>.

LETIECQ, B. L. ET AL. (2014): Depression Among Mexican Men on the Migration Frontier: The Role of Family Separation and Other Structural and Situational Stressors. *Journal of Immigrant and Minority Health* (2014) 16: 1193. [Online.] Dostupné na: <<https://doi.org/10.1007/s10903-013-9918-1>>.

MINISTERSTVO HOSPODÁRSTVA SR (2018): Návrh Stratégie hospodárskej politiky Slovenskej republiky do roku 2030. LP/2018/185. [Online.] Dostupné na: <<https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/-/SK/dokumenty/LP-2018-185>>.

NARODOWY BANK POLSKI (2017): Raport o ryнку pracy i sytuacji gospodarczej w domowych. Nr 03/17. [Online.] Dostupné na: <https://www.nbp.pl/publikacje/rynek_pracy/rynek_pracy_2017_2kw.pdf>.

OECD (2018a): Fertility rates (indicator). [Online.] Dostupné na: <<https://doi.org/10.1787/8272fb01-en>>.

OECD (2018b): Foreign-born population (indicator). [Online.] Dostupné na: <<https://doi.org/10.1787/5a368e1b-en>>.

PFEIFFER, C. – BAIER, D. – KLIEM, S. (2018): Zur Entwicklung der Gewalt in Deutschland: Schwerpunkte: Jugendliche und Flüchtlinge als Täter und Opfer.

PODKAMINER, L. (2018): Ukrainian workers in Poland: demand by far exceed supply. Vienna Institute for International Economic Studies. [Online.] Dostupné na: <<https://wiiw.ac.at/ukrainian-workers-in-poland-demand-by-far-exceeds-supply-n-308.html>>.

SIRÁCKY, J. (1971): Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí. *Martin: Matica Slovenská v Martine*.

STARK, O. – YITZHAKI, S. (1988): Labour migration as a response to relative deprivation. 57. [Online.] Dostupné na: <<https://doi.org/10.1007/BF00171510>>.

SVETOVÁ BANKA (2018a): Fertility rate, total (births per woman).

SVETOVÁ BANKA (2018b): Population, total.

TREND (2017): Mladí ľudia opúšťajú Slovensko. Najčastejšie sú to lekári.

ÚPSVAR (2018): Zamestnávanie cudzincov na území Slovenskej republiky za rok 2018. Január 2018.

Výber publikácií Ekonomického ústavu SAV
List of Publications of the Institute of Economic Research of SAS

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Pozitívny výhľad a hroziaca obchodná vojna. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Positive Economic Outlook and Impending Trade War.*] 2018. 324 s. ISBN 978-80-7144-294-3.

HOŠOFF, B. a kol.: Inštitucionálna pripravenosť na digitalizáciu a zmeny vonkajšieho prostredia. [*Institutional Preparedness for Digitalization and Changes in the External Environment.*] 2018. 238 s. ISBN 978-80-7144-292-9.

PAUHOFVOVÁ, I. a kol.: Súvislosti príjmovej polarizácie na Slovensku III. [*The Context of Income Polarization in Slovakia III.*] 2018. 158 s. e-ISBN 978-80-7144-291-2.

MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2017 and Outlook up to 2019. 2018. 115 p. e-ISBN 978-80-7144-289-9.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2017 a výhľad do roku 2019. [*Economic Development of Slovakia in 2017 and Outlook up to 2019.*] 2018. 114 s. ISBN 978-80-7144-287-5.

ONDROVIČ, A.: Inštitucionálne príčiny globálnej ekonomickej krízy. [*Institutional Causes of the Global Economic Crisis.*] 2017. 112 s. ISBN 978-80-7144-286-8.

BRZICA, D. – KAČÍRKOVÁ, M. – VOKOUN, J.: Vytváranie a zhodnocovanie potenciálu znalostnej spoločnosti. [*Creation and Evaluation of Potential of Knowledge Society.*] 2017. 135 s. ISBN 978-80-7144-283-7.

PAUHOFVOVÁ, I. (ed.): Paradigmy zmien v 21. storočí: externé a interné determinanty polarizácie spoločnosti. Zbierka statí. [*Paradigms of the Changes in the 21st Century: External and Internal Determinants of Society Polarization.*] 2017. 287 s. ISBN 978-80-7144-281-3.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Krehký posun z oblasti rizika do rastovej trajektórie. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Fragile Shift from Areas of Risk to Growth Trajectory.*] 2017. 382 s. ISBN 978-80-7144-279-0.

MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2016 and Outlook up to 2018. 2017. 160 p. e-ISBN 978-80-7144-278-3.

PETRÍK, B.: Lexikón slovenských ekonómov. [*Lexicon of Slovak Economists.*] 2017. 135 s. ISBN 978-80-7144-277-6.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2016 a výhľad do roku 2018. [*Economic Development of Slovakia in 2016 and Outlook up to 2018.*] 2017. 155 s. ISBN 978-80-7144-275-2.

PAUHOFVOVÁ, I. a kol.: Súvislosti príjmovej polarizácie na Slovensku II. [*The Context of Income Polarization in Slovakia II.*] 2017. 230 s. ISBN 978-80-7144-273-8.

LUBYOVÁ, M. – ŠTEFÁNIK, M. et al.: Labour Market in Slovakia 2017+. 2016. 226 p. ISBN 978-80-970850-4-9.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Vysoké riziká a väčšie neistoty. [*The Development and Perspectives of the World Economy: High Risks and Larger Uncertainties.*] 2016. 344 s. ISBN 978-80-7144-271-4.

MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2015 and Outlook up to 2017. 2016. 140 p. ISBN 978-80-7144-270-7.

PAUHOFVÁ, I. – STANĚK, P.: Adaptačné procesy a pulzujúca ekonomika: v cykle Paradigmy zmien v 21. storočí. [*Adaptation Processes and Pulsating Economy: Paradigms in the Cycle of Changes in the 21st Century.*] 2016. 160 s. ISBN 978-80-7144-267-7.

PAUHOFVÁ, I. (ed.): Paradigmy zmien v 21. storočí: adaptačné procesy a pulzujúca ekonomika. Zborník statí. [*Paradigms of the Changes in the 21st Century: Adaptation Processes and Pulsating Economy.*] 2016. 373 s. ISBN 978-80-7144-265-3.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2015 a výhľad do roku 2017. [*Economic Development of Slovakia in 2015 and Outlook up to 2017.*] 2016. 129 s. ISBN 978-80-7144-261-5.

PAUHOFVÁ, I. a kol.: Súvislosti príjmovej polarizácie na Slovensku. [*The Context of Income Polarization in Slovakia.*] 2016. 229 s. ISBN 978-80-7144-259-2.

RADVANSKÝ, M. et al.: Impact of Cohesion Policy on Regional Development of Slovakia. Ex-post Assessment of National Strategic Reference Framework 2007 – 2013. 2016. 107 p. ISBN 978-80-7144-257-8.

LUBYOVÁ, M. – ŠTEFÁNIK, M. a kol.: Trh práce na Slovensku 2016+. 2015. 239 s. ISBN 978-80-7144-255-4.

PÁLENÍK, V. et al.: Potential of the Silver Economy: in an Ageing Europe Dealing with an Ongoing Debt Crisis and Problems in the Labour Market. Bački Petrovac, 2015. 135 p. ISBN 978-86-80394-00-8.

MORVAY, K. a kol.: Pohľady na štruktúrne problémy slovenskej ekonomiky III. [*Insights into the Structural Problems of the Slovak Economy III.*] 2015. 199 s. ISBN 978-80-7144-253-0.

DOMONKOS, T. (ed.): Inclusive Growth and Employment in Europe. Peer reviewed international conference proceedings Bratislava, Slovakia 3rd – 4th November 2015. 2015. 158 p. ISBN 978-80-7144-252-3.

PÁLENÍK, V. a kol.: Inkluzívny rast v stratégii Európa 2020 – Naivita alebo genialita? [*Inclusive Growth in the Europe 2020 Strategy – Naivety or Geniality?*] 2015. 341 s. ISBN 978-80-7144-250-9.

PAUHOFVÁ, I. (ed.): Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí: adaptačné procesy – budúcnosť Európy a Slovenska. Zborník statí. [*Paradigms of the Future Changes in the 21st Century: Adaptation Processes – the Future of Europe and Slovakia.*] 2015. 320 s. ISBN 978-80-7144-248-6.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: krehké oživenie globálnej ekonomiky v čase relatívne nízkych cien ropy a pretrvávajúcich geopolitických rizík. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Fragile Recovery of the Global Economy in the Time of Relatively Low Crude Oil Prices and the Persisting Geopolitical Risks.*] 2015. 336 s. ISBN 978-80-7144-245-5.

PAUHOFVÁ, I. – SVOCÁKOVÁ, S.: Investičné stratégie Číny v podmienkach krízy. [*China's Investment Strategies in Terms of Crisis.*] 2015. 131 s. ISBN 978-80-7144-243-1.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2014 a výhľad do roku 2016. [*Economic Development of Slovakia in 2014 and Outlook up to 2016.*] 2015. 130 s. ISBN 978-80-7144-241-7.

HOŠOFF, B. a kol.: Determinanty dlhovej krízy a jej vplyv na ekonomiku a spoločnosť. [*Determinants of the debt crisis and its influence on economy and society.*] 2015. 148 s. ISBN 978-80-89608-25-6.

BRZICA, D. a kol.: Motivácia aktérov pri smerovaní k znalostnej spoločnosti. [*Motivation of Actors in Transition Towards Knowledge-Based Society.*] 2014. 282 s. ISBN 978-80-7144-240-0.

HOŠOFF, B. (ed.): Finančné a sociálne aspekty dlhovej krízy z pohľadu ekonómie a práva. [*Financial and Social Aspects of Debt Crisis from the Perspective of Economics and Law.*] 2014. 258 s. ISBN 978-80-89608-18-8.

KOŠTA, J. a kol.: Aktuálne problémy (ne)zamestnanosti nízkokvalifikovaných pracovných síl. [Actual Problems of (Un)employment of Low-skilled Labour Force.] 2014. 150 s. ISBN 978-80-89608-16-4.

OBADI, S. M. (ed.): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Oživenie globálnej ekonomiky: reálne trendy a rizikové faktory. [Zborník z konferencie.] [The Development and Perspectives of the World Economy. Recovery of Global Economy: Real Trends and Risks.] 2014. 141 s. ISBN 978-80-7144-238-7.

PÁLENÍK, V. a kol.: Strieborná ekonomika – potenciál na Slovensku. [Silver Economy – Potential in Slovakia.] 2014. 359 s. ISBN 978-80-7144-234-9.

WORKIE TIRUNEH, M. – ŠTEFÁNIK, M. a kol.: Trh práce na Slovensku: Analýzy a prognózy. [Slovak Labour Market: Analyses and Prognoses.] 2014. 222 s. ISBN 978-80-7144-232-5.

RADIČOVÁ, I. – NAVRÁTILOVÁ, L.: Vývoj riešenia hmotnej núdze medzi rokmi 2004 až 2014. [Development of Solutions of Material Need between 2004 – 2014.] 2014. 174 s. ISBN 978-80-7144-230-1.

ŠIKULOVÁ, I. a kol.: Slovenská ekonomika: desať rokov členstva v Európskej únii. Vybrané témy a problémy. [The Slovak Economy: Ten Years in the European Union. Selected Topics and Issues.] 2014. 242 s. ISBN 978-80-7144-228-8.

OBADI, S. M. – KORČEK, M.: Energetická bezpečnosť Európskej únie so zameraním na ropu a zemný plyn: teoretické pohľady a empirické dôkazy. [Energy Security of the European Union with Focus on Crude Oil and Natural Gas: Theoretical Views and Empirical Evidence.] 2014. 268 s. ISBN 978-80-7144-225-7.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2013 a výhľad do roku 2015. [Economic Development of Slovakia in 2013 and Outlook up to 2015.] 2014. 128 s. ISBN 978-80-7144-224-0.

PAUHOFVÁ, I. – ŽELINSKÝ, T. (eds): Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí. Globálny svet – spolupráca alebo konfrontácia? [Paradigms of the Future Changes in the 21st Century. Global World – Cooperation or Confrontation?] 2014. 295 s. ISBN 978-80-7144-220-2.

RADVANSKÝ, M.: Možnosti analyzovania vplyvu kohéznej politiky na regióny a trh práce SR: ekonometrický prístup. [Possibilities of Analysing the Influence of Cohesion Policy to Slovak Regions and Labour Market: Econometric approach.] 2014. 147 s. (Nepredajné.) ISBN 978-80-7144-218-9.

MORVAY, K. (ed.): Pohľady na štruktúrne problémy slovenskej ekonomiky. [Views on Structural Aspects of the Slovak Economy.] 2013. 209 s. ISBN 978-80-7144-217-2. ISBN 978-80-7144-216-5.

ŠIKULA, M. (ed.): Krízová a pokrízová adaptácia: nové výzvy pre ekonomickú vedu. Zborník príspevkov. [Crisis and Post-Crisis Adaptation: New Challenges for Economic Science.] 2013. 258 s. ISBN 978-80-7144-215-8.

ŠIKULA, M.: 60 rokov výskumu v Ekonomickom ústave Slovenskej akadémie vied. 2013. 254 s. ISBN 978-80-224-1317-6.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: hľadanie možných ciest oživenia v čase pretrvávajúcej krízy dôvery. [The Development and Perspectives of the World Economy: Finding Possible Ways of Economic Recovery at the Time of the Persisted Crisis of Trust.] 2013. 396 s. ISBN 978-80-224-1311-4.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2012 a výhľad do roku 2014. [Economic Development of Slovakia in 2012 and Outlook up to 2014.] 2013. 127 s. ISBN 978-80-7144-207-3.

PAUHOFVÁ, I. (ed.): Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí. Európa, Slovensko – súvislosti globálneho ekonomického a mierového potenciálu. Zborník statí. [Paradigms of the Future Changes in the 21st Century III. Europe, Slovakia – Connections between the Global Economic and Peace Potential. Scientific Conference Proceedings.] 2013. 283 s. ISBN 978-80-7144-212-7.

PAUHOFOVÁ, I. – ŽELINSKÝ, T. (eds): Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí. Infraštruktúra spoločnosti, infraštruktúra človeka, kontrolovaná spoločnosť. Zborník statí. [*Paradigms of the Future Changes in the 21st Century. Infrastructure of Society – Infrastructure of Man – Controlled Society. Scientific Conference Proceedings.*] 2012. 268 s. ISBN 978-80-7144-198-4.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Medzi stagnáciou a oživením. [*The Development and Perspectives of the World Economy. Between Stagnation and Recovery.*] 2012. 354 s. ISBN 978-80-7144-197-7.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2011 a výhľad do roku 2013. [*Economic Development of Slovakia in 2011 and Outlook up to 2013.*] 2012. 145 s. ISBN 987-80-7144-196-0.

PAUHOFOVÁ, I. a kol.: Paradigmy zmien v 21. storočí. Hľadanie kontúr v mozaike. [*Paradigms of Changes in the 21st Century – Quest for Configurations in Mosaic.*] 2012. 314 s. ISBN 978-80-7144-195-3.

PÁLENÍK, V. a kol.: Možnosti modelovania zmien ekonomiky Slovenskej republiky so zreteľom na fungovanie v Európskej menovej únii. [*Modeling Possibilities of Economic Changes in Slovak Republic with Respect to European Monetary Union Membership.*] 2011. 277 s. ISBN 978-80-7144-192-2.

BRZICA, D. a kol.: Spolupráca aktérov v technologickom a inovačnom rozvoji. [*Cooperation of Actors in Technological and Innovation Development.*] 2011. 227 s. ISBN 978-80-7144-189-2.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Determinanty ekonomického rastu a konkurencieschopnosti: výzvy a príležitosti. [*Determinants of Economic Growth and Competitiveness: Challenges and Opportunities.*] 2011. 258 s. ISBN 978-80-7144-187-8.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Spomalenie rastu a vysoká nezamestnanosť. [*The Development and Perspectives of the World Economy. Slowing Growth and High Unemployment.*] 2011. 261 s. ISBN 978-80-7144-185-4.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2010 a výhľad do roku 2012. [*Economic Development of Slovakia in 2010 and Outlook up to 2012.*] 2011. 136 s. ISBN 987-80-7144-184-7.

RADVANSKÝ, M. – WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Analýza determinantov regionálnych rozdielov v Slovenskej republike (vybrané aplikácie). [*Analysis of the Determinants of Regional Disparity in the Slovak Republic (Selected Issues).*] 2010. 304 s. ISBN 978-80-7144-183-0.

ŠIKULA, M. (ed.): Krízové a pokrízové adaptačné procesy a nové nároky na konkurencieschopnosť. [*Crisis and Anti-crisis Adjustment Processes and New Demands for Competitiveness.*] 2010. 208 s. ISBN 978-80-7144-181-6.

ŠIKULA, M. a kol.: Stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti. [*Strategy of Development of Slovak Society.*] 2010. 695 s. ISBN (EÚ SAV) 978-80-7144-179-3; ISBN (VEDA) 978-80-224-1151-6.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Ozdravenie svetovej ekonomiky: realita alebo mýtus? [*The Development and Perspectives of the World Economy. The Recovery of the World Economy: Reality or Myth?*] 2010. 312 s. ISBN 978-80-7144-178-6.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2009. [*Economic Development of Slovakia in 2009.*] 2010. 93 s. ISBN 987-80-7144-177-9.

Publikácie, ako aj jednotlivé čísla *Ekonomického časopisu*, ktorý vydáva Ekonomický ústav, si možno objednať alebo kúpiť v knižnici EÚ SAV a v kníhkupectvách PARTNER TECHNIC, spol. s. r. o., Námestie slobody 17, 811 06 Bratislava; a VEDA, vydavateľstvo SAV, Štefánikova 3, 811 06 Bratislava; ako aj v internetových kníhkupectvách: Martinus, s. r. o. <www.martinus.sk>; Matej LAŽÍK <www.bibliostudio.sk>; a UniKnihy.sk, s. r. o. <www.uniknihy.sk>.

**KONTRADIKCIE VO VÝVOJI ZAMESTNANOSTI V SR
NA POZADÍ DEMOGRAFICKÝCH A ŠTRUKTÚRNYCH ZMIEN**

**CONTRADICTIONS IN EMPLOYMENT DEVELOPMENT IN LIGHT
OF ANTICIPATED DEMOGRAPHIC AND STRUCTURAL CHANGES IN SLOVAKIA**

VERONIKA HVOZDÍKOVÁ – IVAN LICHNER A KOLEKTÍV

1. vydanie

Náklad: 150 ks

Tlač: VEDA, vydavateľstvo SAV

© Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied

Šancová 56, 811 05 Bratislava 1

Telefón: 00 421 2 52 49 82 14, Fax: 00 421 2 52 49 51 06

URL: <http://www.ekonom.sav.sk>

E-mail: veronika.hvozdikova@savba.sk; ivan.lichner@savba.sk

ISBN 978-80-7144-298-1

e-ISBN 978-80-7144-299-8

ISBN 978-80-7144-298-1

